

॥ श्री ॥

नवतत्त्वबोधः ।

(अवचूरीसहितः)

जीवाऽजीवा पुण्यं पावासवसंवरो अ निज्जरणा ।
बंधो मुरको अ तहा, नव तत्ता हुंति नायव्वा ॥१॥

જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રય, સંવર, નિર્જરા, બંધ
અને મોક્ષ, એ નવતાવ જાણવા યોગ્ય છે. ૧

अवचूरी.

जयति श्रीमहावीरः श्रेयःश्रीश्रेणिसंश्रयः ।

सम्यग् जीवादितत्वानामवबोधनिबंधनम् ॥ १ ॥

કલ્યાણ લક્ષ્મીની શ્રેણીના આશ્રયરૂપ અને સમ્યગ્ જીવાદિ
તત્ત્વોના બોધના કારણરૂપ એવા શ્રીમહાવીર ભગવાંત જય
પામે છે. ૧

नवतत्त्वस्य परिमितपरिमाणस्य प्रज्ञूततरार्थस्य
अतीवगंभीरार्थस्य मुग्धजनावबोधाय विचारः किंचि
दुच्यते ।

(૭)

નનતત્ત્વવોધ.

જેનું ' પરિમાણ ' પરિમિત છે તેનું અર્થ વિશેષ વિસ્તારવાળો અને અતિગંભીર છે એવા નવતત્ત્વનો કાંઈક વિચાર મુગ્ધ (અલ્પબુદ્ધિ) જનને જાત થવા માટે કહીએ છીએ.

તથાદિ જીવેતિ-एतानि नवानां तत्त्वानां नामान्युक्तानि ।

તે આ પ્રમાણે 'જીવોજીવ' એ ગાથાપડે નવતત્ત્વના નામ કહ્યા.

તથાદિ । જીવતત્ત્વં ૧ અજીવતત્ત્વં ૨ પુણ્યતત્ત્વં ૩ પાપતત્ત્વં ૪ આશ્રવતત્ત્વં ૫ સંવરતત્ત્વં ૬ નિર્જરાતત્ત્વં ૭ વંધતત્ત્વં ૮ મોક્ષતત્ત્વં ૯

તે નવ તત્ત્વના નામ આ પ્રમાણે ૧ જીવતત્ત્વ, ૨ અજીવતત્ત્વ, ૩ પુણ્યતત્ત્વ, ૪ પાપતત્ત્વ, ૫ આશ્રવતત્ત્વ, ૬ સંવરતત્ત્વ, ૭ નિર્જરાતત્ત્વ, ૮ વંધતત્ત્વ, અને ૯ મોક્ષતત્ત્વ.

તત્ત્વમિતિ કોર્થઃ સ તત્ત્વં સ્વરૂપમિતિ યાવત્ ।

તત્ત્વ એ શબ્દનો શું અર્થ ? તત્ત્વં એ શબ્દનો અર્થ સ્વરૂપ થાય છે.

તત્ર પ્રથમં જીવતત્ત્વં ।

તેમાં પેણુ જીવતત્ત્વ છે.

જીવઃ કીદૃશઃ જન્યતે ।

જીવ કોને કહેવાય ?

જીવતિ દશવિધાન્ પ્રાણાન્ ધારયતીતિ જીવઃ ।

દશ પ્રકારના પ્રાણને ધારણ કરે તે જીવ કહેવાય.

દશવિધપ્રાણાશ્ચ કીદૃશાઃ ।

દશ પ્રકારના પ્રાણ કયા ?

પંચેન્ડિયાણિ ત્રિવિધં વલં ચ

નચ્છાસનિઃશ્વાસમધ્યાન્યદાયુઃ ।

પ્રાણા દશૈતે જગવદ્ધિરુક્તા

સ્તેનાં વિયોજીકરણં તુ હિંસા ॥ ૧ ॥

પાંચ ઇન્દ્રિય, ત્રણ પ્રકારનું બલ (મનોબલ, વચનબલ, કાયબલ) શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આયુષ્ય—એ દશ પ્રાણુ લગતે કહેલા છે. તે પ્રાણુના વિયોગ કરવો, તે હિંસા કહેવાય છે. ૧

एवंविधदशप्राणधारको जीवः तस्य स्वरूपं
व्यद्दिचार्यते तज्जीवतत्त्वं ।

એવીરીતના દશ પ્રાણુને ધારણ કરનાર જીવ કહેવાય, તેનું તત્ત્વ એટલે સ્વરૂપ જેમાં વિચારનામા આવે તે જીવતત્ત્વ કહેવાય છે.

द्वितीयं अजीवतत्त्वं जीवादन्त्योऽजीवः प्राण-
चेतनारहित इतिज्ञावः तस्य तत्त्वं स्वरूपं यत्तदजीव-
तत्त्वम् ।

બીજું અજીવ તત્ત્વ જીવથી બીજું તે અજીવ, એટલે પ્રાણુ ચેતના રહિત, તેનું જે તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે અજીવ તત્ત્વ કહેવાય છે.

तृतीयं पुण्यतत्त्वं पुण्यं कीदृशं यत् शुभप्रक-

(૪)

નવતત્ત્વવોધ.

ત્યાત્મકં કર્મ જીવાનાં સૌરવ્યં દદાતિ તત્પુણ્યં તસ્ય તત્ત્વં પુણ્યતત્ત્વં ।

ત્રીજું પુણ્યતત્ત્વ. પુણ્ય એટલે શું ? જે શુભ પ્રકૃતિ રૂપ કર્મ જીવને શુભ આપે તે પુણ્ય કહેવાય છે, તે પુણ્યનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ.

ચતુર્થં પાપતત્ત્વં પાપં કિમુચ્યતે યદ્ અશુભપ્ર-
કૃત્યાત્મકં કર્મ જીવાનાં દુઃખં દદાતિ તત્પાપં તસ્ય તત્ત્વં પાપતત્ત્વમ્ ।

પાપતત્ત્વ. પાપ એટલે શું ? જે અશુભ પ્રકૃતિ રૂપ કર્મ જીવને દુઃખ આપે તે પાપ કહેવાય છે, તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે પાપતત્ત્વ.

પંચમં આશ્રવતત્ત્વં આશ્રવંતિ આગચ્છંતિ યસ્મા-
ત્પાપાનિ જીવેષુ સ આશ્રવઃ તસ્ય તત્ત્વં સ્વરૂપં આશ્ર-
વતત્ત્વં ।

પાંચમું આશ્રવતત્ત્વ. જેનાથી જીવોમાં પાપ આવે તે આશ્રવ કહેવાય છે તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે આશ્રવતત્ત્વ.

ષષ્ઠં સંવરતત્ત્વં સંવ્રિયંતે નિવાર્યંતે કર્માણિ યસ્મા-
ત્સ સંવરઃ તસ્ય તત્ત્વં સ્વરૂપં સંવરતત્ત્વં ।

છઠું સંવરતત્ત્વ. જેનાથી આવતા કર્મ અટકે તે સંવર કહે-
વાય છે, તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે સંવરતત્ત્વ.

સપ્તમં નિર્જરાતત્ત્વં નિતરાં અતિશયેન જીર્યંતે
ક્ષીર્યંતે કર્માણિ યદાસા નિર્જરા દ્વાદશધા તપોરૂપા

તસ્યાસ્તત્ત્વં સ્વરૂપં નિર્જરાતત્ત્વં ।

સાતમ્બુ' નિર્જરાતત્ત્વ. જે વડે કર્મ (દેશધર્મી) વિશેષે કરી ક્ષય પામે તે નિર્જરા કહેવાય છે. તે નિર્જરા, તપ રૂપે ખાર પ્રકારની છે. તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે નિર્જરાતત્ત્વ.

અષ્ટમં વંધતત્ત્વં વધ્યં તે જીવેન સદ્ સંવહાનિ કર્માણિ ક્રિયંતે યેન સ વંધઃ તસ્ય તત્ત્વં—સ્વરૂપં વંધ-તત્ત્વં ।

આઠમું બંધતત્ત્વ જે વડે જીવની સાથે લાગેલા (આવીને રહેલા) કર્મનો સંબંધ થાય તે બંધ કહેવાય છે. તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે બંધતત્ત્વ.

નવમં મોક્ષતત્ત્વં સકલકર્મણાં સર્વથા ક્ષયલ-ક્ષણો મોક્ષઃ તસ્ય તત્ત્વં મોક્ષતત્ત્વં ।

નવમું મોક્ષતત્ત્વ સર્વ કર્મનો સર્વથા ક્ષય થાય તે મોક્ષ કહેવાય છે. તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે મોક્ષતત્ત્વ.

ચ શબ્દ એવાર્થે ।

મૂલમાં ચ શબ્દનો અર્થ એવ (જ) થાય છે.

એતાન્યેવ નવતત્ત્વાનિ યથાસિદ્ધાંતોક્તપ્રકારેણ ક્રેયાનિ નતુ કુતીર્થિકકલ્પિતાનિ ।

એટલાજ નવ તત્ત્વો સિદ્ધાંતમાં કહેલા પ્રકાર વડે જાણવા યોગ્ય છે, પરંતુ કુતીર્થિક (અન્યમતિ) લોકોએ કલ્પેલા તત્ત્વ જાણવા યોગ્ય નથી.

(૬)

નવતત્ત્વવોધ.

કુત્રાપિ પુણ્યપાપયોર્વિધે અંતર્જાવાત્ સત્તૈવ
તત્ત્વાનિ ઉક્તાનિ ।

કેઈ સ્થલે પુણ્ય અને પાપતત્ત્વનો બંધતત્ત્વમાં સમાવેશ
થવાથી સાતજ તત્ત્વો કહેલા છે.

एवं नवानां तत्त्वानां नामान्युक्तानि ।

એવીરીતે નવ તત્ત્વના નામ કહ્યા.

इत्येकगाथा व्याख्याता ॥ ॥

એ પ્રમાણે થેલી ગાથાની વ્યાખ્યા સમાપ્ત થઈ.

अथ नवतत्त्वानां जेदसंख्यानं कथयति ।

હવે નવ તત્ત્વનાં બેદની સંખ્યા કહે છે.

चउदस चउदस वाया, लीसा वासीअ हुंति
वायाला ।

सत्तावनं वारस, चउ नव भेआ कमेणेसिं॥२॥

ચૌદ, ચૌદ, જેતાલીશ, ખ્યારી, જેતાલીશ, સત્તાવન,
બાર, ચાર અને નવ - એમ અગ્રક્રમે નવતત્ત્વના બેદ થાય છે. ૨

અવચૂરી.

ચત્તરશ્તિ—એતેષાં નવાનાં તત્ત્વાનાં ક્રમેણ એતે
જ્ઞેદા જ્ઞાતવ્યાઃ ।

એ નવતત્ત્વના અતુકમે આ ભેદ જાણવા,
યથા ।

તે આ પ્રમાણે—

ચતુર્દશ જ્ઞેદા જીવાનાં ।

જીવના ચૌદ ભેદ છે.

ચતુર્દશ જ્ઞેદા અજીવાના ।

અજીવના ચૌદ ભેદ છે.

દ્વિચત્ત્વારિંશદ્ભેદાઃ પુણ્યપ્રકૃતીનાં ।

પુણ્ય પ્રકૃતિના બેંતાલીશ ભેદ છે.

ઢ્યશ્તિજ્ઞેદાઃ પાપપ્રકૃતીનામ્ ।

પાપ પ્રકૃતિના બ્યાશી ભેદ છે.

દ્વિચત્ત્વારિંશદ્ જ્ઞેદા આશ્રવધારાણાં ।

આશ્રવના બેંતાળીશ ભેદ છે.

સપ્તપંચાશ્ચઢ્ભેદાઃ સંવરસ્ય ।

સંવર તત્ત્વના સત્તાવન ભેદ છે.

ઘાઢશ્ચઢ્ભેદા નિર્જરાયાઃ ।

(૫)

નવતત્ત્વબોધ.

નિર્જ્ઞાના બાર ભેદ છે.

ચત્વારો જ્ઞેદા વંધસ્ય ।

બંધતત્ત્વના ચાર ભેદ છે.

નવજ્ઞેદાં મોક્ષસ્ય ।

મોક્ષના નવ ભેદ છે.

एवं नवानां तत्त्वानां ज्ञेदसंख्यां निगद्य श्रय

एतेषां ज्ञेदानां क्रमेण विवरणं वक्ति—

એ નવ તત્ત્વના જ્ઞેદની સંખ્યા કહીને હવે એ જ્ઞેદનું અનુક્રમે વિવેચન કરે છે—

एगविह दुविह त्रिविहा, चउविहा पंचछविहा
जीवा ।

चेयण तस ईयरोहिं, वेय गइ करण काएहिं
॥ ३ ॥

एगिंदिय सुहुमियरा, सन्नियर पणिंदिआ य
स वि ति चउ ।

अपजत्ता पजत्ता, कमेण चउदश जियठाणा
॥ ४ ॥

એ ૨૧ તત્ત્વ ચેયણ (ચેતન) રૂપે એકવિધ છે, તસ (પ્રતા) ૩૧ અને ઈયર (ઇતર) ૨૫૫૨ ૩૧ ક્રિવિધ છે, વેય

(વેદ) રૂપે ત્રિવિધ છે, મર્ઈ (મતિ) રૂપે ચતુર્વિધ છે, કરણ (ઇન્દ્રિય) રૂપે પંચવિધ છે અને કાણ (કાય) રૂપે પદ્ધિ છે ૩

એકેન્દ્રિયના સૂક્ષ્મ અને બાહર એમ બે ભેદ છે, પંચેન્દ્રિયના સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એમ બે ભેદ છે. (એ બેના મળી-ચાર ભેદ થયા) વિ એટલે બેન્દ્રિય, નિ એટલે તેન્દ્રિય અને ચડ એટલે ત્રૈન્દ્રિય એ પ્રત્યેકના એક એક ભેદ ગણતાં સાત ભેદ થાય છે. તે સાતને અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા એમ બે પ્રકારે ગણતાં અતુલ્યે છપં તત્ત્વના ચૌદ સ્થાન (ભેદ) થાય છે. ૪

અવચૂરી.

एगविहेति एगिंदियेति—इह अत्र जिनः

शासने चतुर्दश जीवस्थानानि ज्ञातव्यानि ।

આ જિનશાસનમાં છપના ચૌદ સ્થાન (ભેદ) જાણવા, યથા ।

ते आ प्रमाणे—

एकेंद्रियाः एकं शरीरलक्षणं इन्द्रियं येषां ते

एकेंद्रियाः ।

એક શરીર રૂપ ઇન્દ્રિય છે જેમને તે એકેન્દ્રિય કહેવાય છે, તે ચ દ્વિવા સૂક્ષ્મા વાદરાશ્વ ।

તે એકેન્દ્રિય છપ સૂક્ષ્મ અને બાહર એમ બે પ્રકારના છે, તત્ર સૂક્ષ્માશ્વર્મચક્રુપા અદૃશ્યાઃ ।

તેમાં ચર્મચક્ષુધી ન જોધ શકાય તે સૂક્ષ્મ કહેવાય છે, ૨

વાદરાઃ પુનર્દશ્યાઃ ।

અર્થઅશુધ્ધી લેઈ શકાય તે બાદર કહેવાય છે.

તે ચ દ્યૈઽપિ પૃથ્વીકાય-અપ્કાય-તેજઃકાય
વાયુકાય-વનસ્પતિકાયરૂપાઃ ।

તે બંને (સૂક્ષ્મ અને બાદર) પૃથ્વીકાય, અપ્કાય,
તેજીકાય^૧, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય રૂપ થાય છે.

તથા ઘ્નીંદ્રિયાઃ : છે શરીરરસનાલક્ષણે ઇંદ્રિયે
યેષાં તે ઘ્નીંદ્રિયાઃ ।

શરીર અને રસના (છલ) એ બે ઇંદ્રિયો જોમને હોય તે
ઘેંદ્રિય કહેવાય છે.

ગંધ-કર્પૂર-ગંધોલ-જલૂકા-રુમિ-પૂતરક
પ્રમુખાઃ ।

તે શાંખલા, કેડા, ગીંગાલા, જલો, કરંભીયાં અને પૂરક
ચિત્રે બાણ્યા.

તથા ત્રીંદ્રિયાઃ : ત્રીણિ શરીરરસનાગ્રાણલક્ષ-
ણાનિ ઇંદ્રિયાણિ યેષાં તે ત્રીંદ્રિયાઃ ।

શરીર, રસના અને નાસિકા રૂપ ત્રણ ઇંદ્રિયો જોમને હોય
તે ત્રીંદ્રિય કહેવાય છે.

પિપીલિકા-યૂકા-મત્કૂલોપદેહિકા-મત્કોટક-
ગર્દજક-ગોકીટક-ધાન્યકીટક-કુંથુકપ્રમુખા-જ્ઞા-
તવ્યાઃ ।

કીડી, જીં, માંકડ, ઊંધાઇ, મકોડા, ગૈયા, ગોડીટ, ધનેડા, કંથવા, વિગેરે તેંદ્રિય બાહ્યવા.

તથા ચતુરિંદ્રિયાઃ ચત્વારિ શરીરરસનાગ્રાણચ
કુર્લક્ષણાનિ ઇંદ્રિયાણિ યેષાં તે ચતુરિંદ્રિયાઃ ।

શરીર, રસના, નાસિકા અને ચક્ષુ—એ ચાર ઇંદ્રિયા જેમને
છે તે ચતુરિંદ્રિય કહેવાય છે.

મક્ત્રિકા—વ્રમર—દંશ—મશક—કંસારિકા—શલઃ
જ્ઞ—પતંગ—વૃશ્ચિકપ્રમુખા જ્ઞાતવ્યાઃ ।

માંખી, ભમરા, ડાંશ, મશકા, કંસારી, દીડ, પતંગીયા,
અને વીંછી, વિગેરે ચતુરિંદ્રિય છવ બાહ્યવા.

તથા પંચેંદ્રિયાઃ પંચ શરીર-રસના-ગ્રાણ-ચક્ષુઃ
કર્ણલક્ષણાનિ ઇંદ્રિયાણિ યેષાં તે પંચેંદ્રિયાઃ ।

શરીર, રસના, નાસિકા, નેત્ર, અને કાન—એ પાંચ ઇંદ્રિય,
જેમને હોય તે પંચેંદ્રિય કહેવાય છે.

તે ચ દ્વિવા સંજ્ઞિનઃ અસંજ્ઞિનશ્ચ ।

તે પંચેંદ્રિય છવ જે પ્રકારના છે. સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી.

તત્ર અસંજ્ઞિનઃ સંમૂર્ઠિમાઃ સ્વંજન-દર્દુર-મત્સ્ય-
સર્પ-પ્રમુખાઃ વાંતપિત્તશ્લેષ્મશુક્રમૂત્રરુધિરાદિપ્રજ્ઞવ-
જંતવશ્ચ મનોરહિતા જ્ઞેયાઃ ।

તેમાં અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય મન રહિત સંમૂર્ઠિમ બાહ્યવા. જેવા
કે, ખંજન, દેડકા, માંદલા, અને સર્પ પ્રમુખ તથા વગન (ઉલટી)
પિત્ત, શ્લેષ્મ (બડખા) શુક્ર, મૂત્ર, અને રુધિર વિગેરેમાં ઊભા

(૧૭)

નવતત્ત્વવોધ.

થનારા જંતુઓ તે અસંખી પંચેદ્રિય છે.

સંજ્ઞિનઃ પુનર્ગર્જજાઃ તે ચ તિર્યચઃ જલચરાઃ
સ્થલચરાસ્તથા મનુષ્યા દેવા નારકાઃ
સર્વેત્યેતે સંજ્ઞિનો મનઃ સંયુક્તાઃ ।

સંખી પંચેદ્રિય તે ગર્ભજ (ગર્ભમાંથી થનારા) છવ છે
તે. જલચર (જલમાં ફરનારા) ખેચર (આકાશમાં ઝીડનારા)
સ્થલચર (ભૂમિ ઉપર ચાલનારા) એવા તિર્યચ છવ તથા
મનુષ્ય, દેવ અને નારકી એ સર્વે મનવાલા હોવાથી સંખી
પંચેદ્રિય કહેવાય છે.

एवं एकेंद्रिया द्विजेदाः ।

એવી રીતે બે બેદવાલા એકેદ્રિય છવ,

द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः पंचेंद्रिया द्वि-
जेदाः ।

બેદ્રિય, તેદ્રિય, ચતુરિદ્રિય અને બે ભેદવાલા પંચેદ્રિય છવ,

इत्येते सप्तजेदा जीवाः सर्वेऽपि पर्याप्ता अपर्या-
प्ताश्च ज्वन्ति ।

એવી રીતે એ માત્ર ભેદવાલા સર્વે છવે પર્યાપ્તા અને
અપર્યાપ્તા થાય છે.

ततश्चतुर्दशजेदा जीवाः संजाताः ।

એ પ્રમાણે એકદર ચૌદ પ્રકારના છવ થાય.

तत्र पर्याप्तास्ते कण्यन्ते ये स्वकीयपर्याप्तिभिः

સર્વાન્નિઃ સંપૂર્ણા જ્ઞવંતિ ।

તેમાં જે પોતાની સર્વ પર્યાપ્તિથી સંપૂર્ણ હોય તે પર્યાપ્ત કહેવાય છે.

પર્યાપ્તિયઃપુનઃ પદ્ જ્ઞવંતિ ।

પર્યાપ્તિ ૭ પ્રકારની છે.

આહારપર્યાપ્તિઃ ૧ શરીરપર્યાપ્તિઃ ૨ ઇન્દ્રિય-
પર્યાપ્તિઃ ૩ જીવ્હ્વાસપર્યાપ્તિઃ ૪ જ્ઞાપર્યાપ્તિઃ ૫ મનઃ-
પર્યાપ્તિઃ ૬

૧ આહાર પર્યાપ્તિ ૨ શરીર પર્યાપ્તિ, ૩ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, ૪ જીવ્હ્વાસ પર્યાપ્તિ, ૫ જ્ઞાપર્યાપ્તિ અને ૬ મનઃપર્યાપ્તિ-એ ૭ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પર્યાપ્તિશબ્દેન શક્તિરુચ્યતે ।

પર્યાપ્તિ શબ્દનો અર્થ^૧ શક્તિ થાય છે.

તત્ર એકેન્દ્રિયાણાં આહાર-શરીર-ઇન્દ્રિય-જીવ્હ્વા-
સ-નિઃશ્વાસ લક્ષણાશ્રતઃ પર્યાપ્તિયો જ્ઞવંતિ ।

તેમાં એકેન્દ્રિય હોવાને આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, જીવ્હ્વાસ નિઃશ્વાસ-એ લક્ષણવાળી ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે.

દ્વૈન્દ્રિયત્રૌન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણાં આહાર-શરીર-

૧ હવની સાથે બંધાયેલા કર્મના જગમાં શક્તિ પ્રગટ થતાં તે શક્તિ વડે અન્ય પુરુષ સકલોત્પત્તિ (સંચય-પ્રદિ) થવાથી તેમાં પ્રગટથયેલી, અન્ય પુરુષોને પરિણામવા ૩૫ વિશેષ શક્તિ તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

(૧૪)

નવતત્ત્વવોધ.

ઈન્દ્રિય-નિઘ્વાસનિશ્વાસ-નાપાલક્ષણાઃ પંચપર્યાસયઃ
સ્યુઃ ।

એ દ્રિય, તે દ્રિય અને અગ્નિદ્રિય જીવોને આહાર, શરીર,
ઇન્દ્રિય, ઉશ્વાસનિશ્વાસ અને ભાષા-એ પાંચ પર્યાપ્તિ હોય છે.

પંચેન્દ્રિયાણાં પુનઃ આહાર-શરીર-ઈન્દ્રિય-નિઘ્વા-
સનિઃશ્વાસ-નાપા-મનોલક્ષણાઃ પટૂપર્યાસયઃ સ્યુઃ ।

પાંચેન્દ્રિય જીવોને આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, ઉશ્વાસનિશ્વાસ,
ભાષા અને મન લક્ષણવાળી ૭ પર્યાપ્તિ હોય છે.

एवं येषां जीवानां यावन्मात्राः पर्यासयो ज्वन्ति
ते जीवास्तावन्मात्राजिः सर्वाजिः पर्यासिजिः पर्या-
साः कल्पन्ते ।

અવી રીતે જે જીવોની જેટલી પર્યાપ્તિ હોય તે જ્ય તટલી
સર્વ પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્તા દહેવાય છે.

तद्विपरीता पुनः अपर्यासा मन्तव्याः

તે ઉપર કહેલા પર્યાપ્તા અવધી જે વિપરીત (ઉલટા)
તે અપર્યાપ્તા ગણવા.

सूक्ष्मैकेन्द्रियपर्यासाः सूक्ष्मैकेन्द्रियापर्यासाः वाद-
रैकेन्द्रियपर्यासा वादरैकेन्द्रियापर्याप्ताः ।

સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા અને સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.
બાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા અને બાદર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

एवं द्वित्रिचतुः पंचेन्द्रियसंज्ञयसंज्ञिनः पर्या-

પ્તાપર્યાપ્તાઃ સર્વે જીવાશ્ચતુર્દશજ્ઞેદા જ્ઞાતવ્યાઃ ।

એવી રીતે દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય અને પાંચેંદ્રિય
સંજ્ઞી અસંજ્ઞી પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા સર્વે જીવના ચૈદ ભેદ જાણવા,

इति जीवतत्त्वं प्ररूपितम् ।

એવી રીતે જીવ તત્ત્વ નિરૂપણ કરેલું છે.

—*—

(૧૬)

નવતત્ત્વવૈધ.

અથ અજીવતત્ત્વમ્ ।

ધમ્માધમ્માગાસા, તિય તિય મેયા તહેવ
અદ્વાય ।

સ્વંધા દેસ પણ્ણા, પરમાણુ અજીવ ચડદ-
સહા ॥ ૫ ॥

૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય,
એ ત્રણના સ્વંધ, દેશ અને પ્રદેશ એવા ત્રણ ત્રણ ભેદ છે.
(દરેકને ત્રણે ગુણતાં બધા મલી નવ ભેદ થાય છે.) તેમજ
અદ્વા (એ કાલ દ્રવ્યનો સમયરૂપ એક પ્રદેશ તે દશમે ભેદ)
અને ય (જ) રાજદેવી પુદ્ગલાસ્તિકાયના સ્વંધ, દેશ, પ્રદેશ
અને પરમાણુ એ ચાર ભેદ એ બધા સાથે મેલપતાં અણુવ
તત્ત્વના ચૌદ ભેદ થાય છે. ૫

અવચૂરી.

ધમ્માધમ્મેતિ—એતે ચતુર્દશજ્ઞેદા અજીવાનાં ।

એ અણુવ તત્ત્વના ચૌદ ભેદ છે.

ધર્માસ્તિકાયઃ અધર્માસ્તિકાયઃ આકાશાસ્તિ-
કાયઃ : એતે પ્રત્યેકં ત્રિધા ।

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય,—
એ દરેક ત્રણ પ્રકારના છે.

તથાહિ । ધર્માસ્તિકાયસ્ય સ્કંધઃ દેશઃ પ્રદેશઃ
અથા અધર્માસ્તિકાયસ્ય ત્રયઃ તથા આકાશાસ્તિ-
કાયસ્ય ત્રયઃ ।

તે આ પ્રમાણે—ધર્માસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ અને પ્રદેશ,
અથા ત્રણ ભેદ છે તથા અધર્માસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ અને પ્રદેશ,
અથા ત્રણ ભેદ છે. અને આકાશાસ્તિકાયના (એજ) ત્રણ ભેદ છે.

एवं नवज्ञेदा अज्ञूवन् ।

એવી રીતે નવ ભેદ થયા.

तत्र अस्तीनां प्रदेशानां कायः समूहः अस्ति-
कાયः ।

તેમાં અસ્તિ એટલે પ્રદેશ તેઓના કાય એટલે સમૂહ તે
અસ્તિકાય કહેવાય છે.

तत्रस्कंधः कीदृगुच्यते ।

તેમાં સ્કંધ એટલે શું કહેવાય ?

चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके सकलोऽपि यो धर्माऽ-
स्तिकायः स सर्वोऽपि स्कंधः कथ्यते ।

ચૌદ રાજ્જ્વાલોકમાં જે સર્વ ધર્માસ્તિકાય છે, તે સઘળો સ્કંધ
કહેવાય છે.

तस्य धर्मास्तिकायस्य कियन्मात्रो जागो देश
उच्यते ।

તે ધર્માસ્તિકાયનો કોઈકે ઓછો અથવા અધિક પ્રમાણનો
ભાગ તે દેશ કહેવાય છે.

તસ્ય ધર્માસ્તિકાયસ્ય નિર્વિજ્ઞાગો જ્ઞાગઃ પ્રદેશઃ ।

તે ધર્માસ્તિકાયનો વિભાગ ન થઈ શકે તેવો જ્ઞાગ તે પ્રદેશ કહેવાય છે.

एवं. अधर्मास्तिकायाकाशास्तिकाययोरपि
स्कंध-देश-प्रदेशा ज्ञेयाः ।

એવીરીતે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ અને પ્રદેશ જાણી લેવા.

तथाहा कालः समयादिलक्षणः स च दशमो
ज्ञेदः ।

તથા અહા એટલે સમયાદિલક્ષણવાળો જે કાલ, તે દશમો જ્ઞેદઃ છે.

तथा पुञ्जलानां चत्वारो ज्ञेदाः स्कंध-देश-प्र-
देश-परमाणवश्च ।

તેમ પુજ્જલના (પુજ્જલાન્તિકાયના) સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ-એવા ચાર જ્ઞેદઃ છે.

तत्र ह्यणुकादयः क्रमेण एकादिवृद्ध्या अणान्ताणु
कावसानाः स्कंधाः ।

તેમાં જે અણુ વિગરેમાં એક એક વધારતાં અનુક્રમે અનંતા અણુ ગુથીના સ્કંધ કહેવાય છે.

तेषां कियन्मात्रा ज्ञागा देशाः प्रोच्यन्ते ।

તેઓના કેટલાએક પ્રમાણના જ્ઞાગને દેશ કહે છે.

તેવાં નિર્વિજ્ઞાના જ્ઞાના: પુનઃ પ્રદેશા ન્યંતે ।

તેમના ફરી વિભાગ ન થઈ શકે તેવા ભાગને પ્રદેશ કહે છે.

પરમાણવ: પુનઃ પરસ્પરમસંવદ્ધા અતીવ સૂ-
ક્ષ્મા: સ્કંવાદિકારણ રૂપા નિર્વિજ્ઞાના એવ જ્ઞાતવ્યા: ।

પરસ્પર સંબંધ પગરના, અતિસૂક્ષ્મ, સ્કંધ વિગેરેના કારણ
રૂપ અને જેનો વિભાગ થઈ શકે નહીં તે પરમાણુ બાણુવા.

एवं अजीवाः चतुर्दशज्जेदा ज्वन्ति ।

એવી રીતે અજીવનાત્ર ચૌદ પ્રકારનું છે. ૫

अथ एतेषां विशेषस्वरूपं प्ररूपयति ।

હવે તેમનું વિશેષ સ્વરૂપ કહે છે.

धम्माधम्मापुग्गल, नह कालो पंच हुन्ति अ-
ज्जीवा ।

‘चलणसहावो धम्मो, थिरसंठाणो अहम्मो

अ ॥ ६ ॥

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, આકાશાસ્તિ-
કાય અને કાલ એ પાંચ અજીવ દ્રવ્ય છે. તેમાં જેનો ચલન
સ્વભાવ ગુણ હોય તે ધર્માસ્તિકાય અને જેનો સ્થિર સ્વભાવ
ગુણ હોય તે અધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે. ૬

અવચૂરી.

ધમ્મેતિ—ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયપુદ્ગલા-
સ્તિકાયાઃ નન્ન આકાશાસ્તિકાયઃ કાલઃ સમયાદિઃ
एतानि पंचङ्ग्याणि अजीवाः प्रोच्यन्ते ।

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, આકાશ-
સ્તિકાય અને કાલ (સમયાદિવિભાગ) એ પાંચ દ્રવ્ય અણુ
કહેવાય છે.

પદ્મ જીવજ્વલ્યં एवं जिनशासने पदं ङ्ग्याणि
ફળ્યન્તે ।

છકુ છવદ્રવ્ય-એવી રીતે જિનશાસનમાં પર દ્રવ્યકહેવાય છે.

अथ क्रमेण धर्मास्तिकायादीनां लक्षणमाह ।

હવે અનુક્રમે ધર્માસ્તિકાય વિગેરના લક્ષણ કહે છે.

चलरोति—चलनस्वप्नावो धर्मास्तिकायः ।

ચલન (હાલવું-આલવું) એ જેનો સ્વભાવ છે તે ધર્મા-
સ્તિકાય કહેવાય છે.

* जीवानां पुद्गलानां च गमनं कुर्वतां यद्
ङ्ग्यं साहाय्यं ददाति तद्धर्मास्तिकायः ।

* છવ અને પુદ્ગલો ગતિનો પરિણમતા જે અપેક્ષા કારણ દેાય
તેને ધર્માસ્તિકાય કહે છે કારણ આ પ્રકારના છે ૧ ઉપાદાન, ૨ નિમિત્ત,
૩ આસાધારણ, ૪ અપેક્ષા. જેમ માગીને ઘટ બનાવવામાં બૂમ અને આગમાં
અપેક્ષા કારણરૂપ છે તેમ છવ અને પુદ્ગલને ગમનાગમન કરવામાં ધર્મા-
સ્તિકાય, અપેક્ષા કારણરૂપ છે.

છવ અને પુદ્ગલને ગમન કરતાં (હાલવાયાલવામાં) જે દ્રવ્ય સહાય આપે છે તે ધર્માસ્તિકાય છે.

यथा मत्स्यानां जलं धर्मास्तिकायः इत्यर्थः ।

જેમ માંછલાને (સંચાર કરવામાં સહાયરૂપ) જલ ધર્માસ્તિકાય છે, તેમ અહિ સમજવું એ અર્થ છે.

स्थिरसंस्थानः पुनः अधर्मास्तिकायः ।

સ્થિર રાખવાનો જેનો સ્વભાવ છે તે અધર્માસ્તિકાય કહેવાય.

स्थिरसंस्थान इति किमुच्यते ।

સ્થિર સ્વભાવ એટલે શું કહેવાય ?

यद् इयं जीवपुद्गलानां स्थितिं कुर्वतां सान्निध्यं ददाति सः अधर्मास्तिकाय इति ज्ञावः ।

૧ જે દ્રવ્ય છવ અને પુદ્ગલોને સ્થિતિ કરતાં સાંનિધ્ય (પાસે રહેવાપણું) આપે તે (સ્થિર રાખવાના સ્વભાવવાળો) અધર્માસ્તિકાય-એવો જ્ઞાવાર્થ છે.

एतौ धर्माधर्मास्तिकायौ यत्र वर्तन्ते स लोकाकाशः ।

તે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય જ્યાં રહે તે લોકાકાશ કહેવાય છે.

૧ જેમ મુસાફરને રસ્તે ચાવતાં વિગ્રામ લેવામાં વૃક્ષાદિની છાંયા તે અપેક્ષા કારણ છે તેમ છવ તથા પુદ્ગલને સ્થિતિપણે પરિચીનતાં અપેક્ષા કારણરૂપ તે અધર્માસ્તિકાય છે

(૨૨)

નવતત્ત્વવોધ.

ચતુર્દશગજ્જુપ્રમાણઃ ।

તે ચૌદ ગજલોકના પ્રમાણવાલો છે.

તતઃ પરસ્તુ યલોકાકાશઃ ।

તે લોકાકાશથી બીજો તે અલોકાકાશ છે.

एवं धर्माधिर्मास्तिकाययोर्विशेषस्वरूपं प्ररूपि-
तम् ॥ ६ ॥

અવીરીતે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયનું નિષેષ
સ્વરૂપ નિરૂપણ કર્યું. ૬

अथ आकाशपुङ्गवयोः स्वरूपमाह ।

હવે આકાશાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયનું
સ્વરૂપ કહે છે.

अवगाहो आगासं, पुङ्गलजीवाण पुङ्गला
चउहा ।

खंधा देस पएसा, परमाणु अ चेव नाय-
व्वा ॥ ७ ॥

अवचूरी.

अवगाहो-इति जीवपुद्गलानां अवकाशः
जीवानां पुद्गलानां च यद् अवकाशं, ददाति

તત્ આકાશં તત્ આકાશદ્વયમિતિ જ્ઞાવઃ ।

હવ પુદ્ગલોનો અવકાશ તે આકાશ અર્થાત્ હવ અને પુદ્ગલોને જે અવકાશ આપે તે આકાશ એટલે આકાશદ્વય કહેવાય છે.

પુદ્ગલાશ્વતુર્વિધાઃ સ્કંધ-દેશ-પ્રદેશ-પરમાણુ-
જ્ઞેદૈર્જ્ઞાતિવ્યાઃ ।

સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ-એવા ચૈત્ત્યી પુદ્ગલો ચાર પ્રકારનાં જાણવા.

સ્કંધાદીનાં સ્વરૂપં પૂર્વમેવોક્તં જ્ઞાતવ્યં । ૭

સ્કંધ વિગેરેનું સ્વરૂપ પ્રથમ કહેલું છે તે પ્રમાણે જાણી લેવું ૭

અથ કાલસ્વરૂપમાહ ।

હવે કાલનું સ્વરૂપ કહે છે.

एणाकोढी सतसद्दि लरका सतहुत्तरीसह-
स्सा य ।

દોયસયા સોલહિયા, આવલિયા ઇગ મુહુ-
ત્તમ્મિ ॥ ૮ ॥

એક કરોડ, સડસઠ લાખ સત્યોત્તરે હજાર, બસો અને સોળ, એટલી આવળિકા એક મુહૂર્તમાં થાય છે. ૮

समयावली मुहुत्ता, दीहा परका य मास-
वरिसा य ।

(૨૪)

નવતત્ત્વવોધ.

મણિઓ પલિઆ સાગર, ઉસ્સપ્પિણી સં-
પ્પિણી કાલો ॥ ૯ ॥

સમય, આવળી, મુહૂર્ત, દિવસ, પક્ષ, માસ, વર્ષ, પદ્યો-
પમ, સાગરોપમ, ઉત્સર્પિણી, અને અવસર્પિણી એ કાલ કહેવાય છે.

અવચૂરી.

સમયાવલીતિ—સમયોડ્યંતસૂક્ષ્મકાલઃ ।

અતિસૂક્ષ્મ કાલને સમય કહે છે.

આવલિકા અસંખ્યાતસમયપ્રમાણા ।

અસંખ્યાત સમયને એક આવલિકા કહે છે.

નિગોદજીવાનાં એકશ્વાસોચ્છ્વાસમધ્યે સપ્તદશ-
વારાન્ યાવન્મરણં અષ્ટાદશસંખ્યોત્તત્તિરપિ જ્ઞવતિ
તેષાં આયુઃ (૨૫૬) આવલિકા ।

૧ નિગોદના જીવોને એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં સત્તરવાર મુઘી
મરણ પર્થત અઠારમી સંખ્યાવાળા જીવની ઉત્પત્તિ પણ થાય
છે. તેમજ આયુષ્ય (૨૫૬) આવલિકા પ્રમાણ છે.

મુહૂર્ત ઘટીછ્યપ્રમાણં ।

એ ઘડીનું એક મુહૂર્ત થાય છે.

દિવસોઅહોરાત્રરૂપઃ ત્રિંશન્મુહૂર્તપ્રમાણઃ ।

૧—જસોજપન આવલીનો નિગોદના જીવનો એક દુષ્ટક જવ-સાગર-
સત્તર દુષ્ટકગવ જેટલો કાળ તે શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ થાય—સાતપ્રાણુનો એક
સ્તોક—સાતસ્તોકનો એ જવ—સત્તર જવનો એક મુહૂર્ત.

તેના ત્રીશ મુહૂર્તનો અહોરાત્ર ૩૫ દિવસ થાય છે.

પક્ષ: પંચદશાહોરાત્રરૂપ: ।

પંદર અહોરાત્ર ૩૫ દિવસનો એક પક્ષ (પખવાડીયું) થાય છે.

માસ: પક્ષદ્વયપ્રમાણ: ।

જે પખવાડીયાનો એક માસ થાય છે.

વર્ષ દ્વાદશમાસપ્રમાણં ।

બાર માસનું એક વર્ષ થાય છે.

પલ્લ્યોપમં કૂપદૃષ્ટાંતેન પ્રતિભ્મ્ ।

કુવાના દૃષ્ટાંત વડે પલ્લ્યોપમ પ્રસિદ્ધ છે.

સાગરોપમં દશકોટાકોટીપલ્લ્યોપમપ્રમાણમ્ ।

દશ કોઠાકોટી પલ્લ્યોપમનો એક સાગરોપમ થાય છે.

નૃત્સર્પિણી દશકોટાકોટીસાગરોપમપ્રમાણા ।

દશ કોઠાકોટી સાગરોપમે એક નૃત્સર્પિણી થાય છે.

નૃત્સર્પિણીપ્રમાણા એવ અવસર્પિણી ।

નૃત્સર્પિણીના પ્રમાણ બેટલુંજ અવસર્પિણીનું પ્રમાણ છે.

एष सर्वोऽपि कालः सूर्यगतिक्रियापरिच्छिन्नो

જ્ઞાતવ્ય:

આ સર્વે કાલ સૂર્યની ગતિ અને ક્રિયાના પરિમાણ ઉપર જાણવો.

एवं अजीवतत्त्वस्य चतुर्दशज्ञेदाः प्रोक्ताः ।

(૧૬)

નવતત્ત્વવૌષ.

એવી રીતે અજીવતત્ત્વના ચૌદ ભેદ કહેલા છે. ૯

॥ ઇતિ અજીવતત્ત્વમ્ ॥

અથ પુણ્યતત્ત્વજ્ઞેદાન્ દ્વિચત્વારિશતં વિવૃણોતિ ।
હવે પુણ્યતત્ત્વના બેતાળીશ ભેદનું વિવેચન કરે છે.

સા ઉચ્ચગોઅ મણુદુગ, સુરદુગ પંચેદિ જાઙ્ઞ
પણદેહા ।

આઙ્ઞ તિતળૂળુ વંગા, આઙ્ઞમસંઘયણ સંઠાળા
॥ ૧૦ ॥

વળ્ણ ચડક્કાઙ્ઞગુરુલહુ, પરઘા ડસાસ આયબુ-
જ્જોઅં ।

સુમ સ્વળઙ્ઞ નિમિળ તસદસ, સુરનર તિરિ-
આડ તિત્થયરં ॥ ૧૧ ॥

૧ સાતા વેદનીય, ૨ ઉચ્ચગોત્ર, ૩ મનુષ્યની ગતિ ૪ મનુ-
ષ્યની આનુપૂર્વીની પ્રાપ્તિ, ૫ દેવતાની ગતિ, ૬ દેવતાની આનુ-
પૂર્વીની પ્રાપ્તિ, ૭ પચ્ચેદિય જ્ઞાતિ પચ્ચ દેહા એટલે પાંચ
શરીર ૮ આધારિક શરીર. ૯ વૈકલ્પિક શરીર,
૧૦ આહારિક શરીર, ૧૧ તૈજસ શરીર, ૧૨ કાર્મણ શરીર,

આદિ ત્રિતત્ત્વં એટલે આદિના ઔદારિક વૈદ્ય તથા આહારક
એ ત્રણ શરીરના અંગ ઊપાંગ, અને અંગોપાંગ છે. જેમકે—
૧૩ ઔદારિક અંગોપાંગ, ૧૪ વૈદ્ય અંગોપાંગ, ૧૫ આહારક
અંગોપાંગ, ૧૬ પહેલું ગંધયુગ્મ, ૧૭ પેટેલું સંસ્થાન, વર્ણાદિક
આર એટલે ૧૮ શુભ વર્ણ, ૧૯ શુભ ગંધ, ૨૦ શુભ રસ, ૨૧
શુભ સ્પર્શ, ૨૨ અગુરુ લઘુ, ૨૩ પરાધાત, ૨૪ ધારોન્ધ્રીસ,
૨૫ આતપ, ૨૬ ઊચોત, ૨૭ શુભવિદ્યાયોગિતિ, ૨૮ નિર્માણ
૩૯ પ્રસદશક, ૩૯ સુરાયુષ્ય, ૪૦ મનુષ્યાયુષ્ય, ૪૧ નિર્ધયાયુષ્ય
અને ૪૨ તીર્થંકર નામ કર્મ—એપુણ્યકર્મના બેતાલીશ ભેદ
હતા. ૧૦—૧૧—

અવચૂરી.

સાત્ત્વગોઅ ઇતિ, વર્ણચતુષ્ક ઇતિ પુણ્ય .
તત્ત્વસ્ય એતે દ્વિચત્વારિંશદ્જ્ઞેદા જ્ઞવંતિ ।

પુણ્યતત્ત્વના એ બેતાલીશ ભેદ થાય છે.

યથા—સાતં સાતાવેદનીયં કર્મ યેન જીવઃ સૌ-
ખ્યાનિ લક્ષ્મતે ॥ ૧ ॥

૧ સાત એટલે સાતાવેદનીય કર્મ, જે વડે છવ મુખ પામે છે.

નૈઋર્ગોત્રં યસ્મિન્નુત્પન્નો જીવઃ સર્વ જનમાન્યઃ
હ્યાત્ ॥ ૨ ॥

૨ ણીજીં ઊચ્યગોત્ર. જેમાં ઊત્પન્ન થયેલો છવ સર્વ
લોકોને માનવા થાય થાય છે.

મનુષ્યદ્વિકં મનુષ્યગતિ-મનુષ્યાનુપૂર્વોરૂપમ્

॥ ૩-૪ ॥

૩-૪ મનુષ્યદ્વિક એટલે મનુષ્ય ગતિ અને મનુષ્ય આનુપૂર્વી.

યયા કર્મપ્રકૃત્યા જીવો મનુષ્યગતિત્વં લક્ષ્મી
સા મનુષ્યગતિ : ।

જે કર્મની પ્રકૃતિથી જીવને મનુષ્ય ગતિ પછું પ્રાપ્ત થાય,
તે મનુષ્યગતિ કહેવાય છે.

યયા કર્મ પ્રકૃત્યા મનુષ્યગતિવશાયુઃ જીવો-
ન્યત્ર ગચ્છન્ મનુષ્યગતૌ શ્રાનીયતે સા મનુષ્યાનુપૂર્વી ।

જે કર્મ પ્રકૃતિથી જીવ મનુષ્યગતિનું આનુષ્ય વાંધી
બીજે જતો હોય તેને પાછો મનુષ્યગતિમાં જોડે કરીલાવવામાં
આવે તે મનુષ્યાનુપૂર્વી ૧ કહેવાય છે.

સુરદિકં સુરગતિ-સુરાનુપૂર્વીરૂપં । ૪

૫-૬ સુરદિક—એટલે દેવતાની ગતિ અને દેવતાની આનુપૂર્વી.

સા મનુષ્યગતિ-મનુષ્યાનુપૂર્વીવિત્ ક્રોયા ।

તે મનુષ્યગતિ અને મનુષ્ય આનુપૂર્વીની જેમ જાણી લેવી.

પંચેન્દ્રિયજાતિઃ યયા જીવસ્ય પંચેન્દ્રિયત્વં સ્યા-

ત્ । ૭

૭ જેનાથી જીવને પંચેન્દ્રિયપછું થાય તે પંચેન્દ્રિય ગતિ
કહેવાય છે.

પંચ દેહાઃ શરીરાણિ ।

પંચ દેહ એટલે પાંચ પ્રકારના શરીર.

૧ જેમ વાઙ માલતા બળદને નાથ ઘાલીને સીધો ચલાવવામાં આવે
તેમ પરબ્રહ્મા વશગતિએ જતાં જોવા જીવને પોતાના ઉપજવાના સ્થાનકે
જે કર્મ બેચીને લઈ જાય તે આનુપૂર્વી કહેવાય છે.

ઔદારિકં વૈક્રિયં આહારકં તૈજસં કાર્મણં ચ ।

૧ ઔદારિક, ૨ વૈક્રિય, ૩ આહારક, ૪ તૈજસ અને ૫ કાર્મણ

ઔદારિકં નદારૈઃ સ્ફારૈઃ પુદ્ગલૈઃ નિષ્પન્નં તત્

ઔદારિકમ્ । ૮

૮ ઉદાર-મોટા પુદ્ગલોથી બનેલું તે ઔદારિક શરીર કહેવાય છે.

તિર્યગ્મનુષ્યાણાં યોગ્યં શરીરમ્ । ૮

તે ઔદારિક શરીર તિર્યચ તથા મનુષ્યોને યોગ્ય છે.

* વૈક્રિયં વિવિધક્રિયાયા નિષ્પન્નં । ૯

૯ વિવિધ ક્રિયાથી બનેલું શરીર વૈક્રિય શરીર કહેવાય છે.

દેવનારકાણાં શરીરં વૈક્રિયલઘ્વિકૃતં શરીરં

જ્ઞેયમ્ ।

દેવ નારકીનું શરીર વૈક્રિય લઘ્વિકૃત થયેલું શરીર જાણવું

આહારકશરીરં યત્ર ચતુર્દશપૂર્વધરૈઃ સંદેહોચ્છે-

દાય તીર્થંકરઋદ્ધિર્દર્શનાય વા મહાવિદેહગમનાર્થે

અકલ્પસ્તપ્રમાણાત્યંતવિશિષ્ટરૂપસંપન્નં વિધીયતે શરીરં

તત્ આહારકશરીરમ્ । ૧૦

૧૦ જેમાં ચૌદ પૂર્વધારી પોતાનો સદેહ છેડવાને અથવા

* વૈક્રિય શરીરના બે ભેદ છે. ૧ આપખાતિક તે દેવતા અને નાર-
કીને જે હોય છે. તે ૨ લઘ્વિ પ્રાપ્ત થવાથી, તે તિર્યચ તથા મનુષ્ય
લઘ્વિમાંતને જે હોય છે તે.

(૩૦)

નવતત્ત્વવોધ.

તીર્થંકરની રીદ્ધિ જોવાને અર્થે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જવાને એક
હાય પ્રમાણુનું અતિ વિશિષ્ટ રૂપવાળું શરીર કરે તે આહારક
શરીર કહેવાય છે.

તૈજસશરીરં તત્ત્વ યેન શરીરેણ જીવૈઃ આહારો
ગૃહીતઃ સ્વલુ રસાદિધાતુરૂપતયા પરિણતિં નીયતે ય-
જ્ઞશાત્તપોલબ્ધ્યા તેજોલેશ્યાનિર્ગમશ્ચ ક્રિયતે તતૈ-
જસં । ૧૧

૧૧ જે શરીર વડે જીવે શરૂ કરેલો આહાર રસાદિ ધાતુ
રૂપે પરિણામ પામે અને જેથી તપોલબ્ધિ વડે તેજોલેશ્યા
નિષ્પન્ન થાય, તે તૈજસ શરીર કહેવાય છે.

કાર્મણશરીરં અષ્ટવિધકર્મવિકારરૂપં સર્વશ-
રીરકારણજૂતં । ૧૨

૧૨ આઠ પ્રકારના કર્મના વિકાર રૂપ અને સર્વ પ્રકારના
શરીરનું કારણ બૂત કાર્મણ શરીર કહેવાય છે.

તૈજસકાર્મણશરીરે સંસારિજીવાનાં અનાદિકાલ
સંવદે જનતઃ ।

તૈજસ અને કાર્મણ શરીર સંસારી જીવોને અનાદિકાલથી
સંબદ્ધ થયેલા છે.

મોક્ષગમનં વિના તયોઃ કદાચિ વિયોગો ન
સ્યાત્ ।

મોક્ષે જવા શિવાય તે તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો વિયોગ
કદી પણ થતો નથી.

‘એવે દ્વાદશપુણ્ય પ્રકૃતયોઽનૂવન્ ૧’

એવી રીતે બાર પુણ્ય પ્રકૃતિ થઇ.

આદિશરીરત્રયસ્ય ઊપાંગાનિ ।

પેલા ત્રણ શરીરને ઊપાંગ છે.

ઔદારિકસ્ય ૧૩ વૈક્રિયસ્ય ૧૪ આહારકસ્ય ૧૫

૧૩ ઔદારિક, ૧૪ વૈક્રિય અને ૧૫ આહારક— એ ત્રણ શરીરને ઊપાંગ છે.

તૈજસકાર્મણ્યોર્નન્નવતિ ।

તૈજસ અને કાર્મણ્ય શરીરને ઊપાંગ નથી.

આદિસંહનનં વજ્રરિપજનારાચસંહનનલક્ષણં । ૧૬

૧૬ વજ્રરીપજનારાચ નામે પેટેહુ સંહનન (સંધયણ)

સંસ્થાનં સમચતુરસ્રરૂપં । ૧૭

૧૭ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન.

વર્ણચતુષ્કં વર્ણ ૧૮ ગંધ ૧૯ રસ ૨૦ સ્પર્શ

૨૧ રૂપમ્ ।

વર્ણચતુષ્ક એટલે ૧૮ વર્ણ, ૧૯ ગંધ, ૨૦ રસ, અને ૨૧ સ્પર્શ.

અત્ર પુણ્યપ્રકૃત્યવિકારે પ્રશસ્તં ગ્રાહ્યં અપ્ર-

શસ્તં પુનઃ પાપપ્રકૃત્યવિકારે કયયિષ્યતે ।

આ પુણ્ય પ્રકૃતિનો અધિકાર છે તેથી વર્ણ ચતુષ્કમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ પ્રશસ્ત એટલે શુભ બાબતો. અને આગત પાપ પ્રકૃતિના અધિકારમાં અપ્રશસ્ત એટલે અશુભ કૃત્યોમાં સ્થાપશે.

અગુરુલઘુનામકર્મ યેન કર્મણા જીવાનાં શરીરં
ન ગુરુલઘુ સ્યાત્ કિંતુ સમતાજ્ઞાવે સ્યાત્ । ૨૨

૨૨ જે કર્મથી જીવનું શરીર બહુ ભારે કે બહુ હલકું ન
થાય પણ સમતા ભાવે (સરખું) થાય; તે અગુરુલઘુ નામ કર્મ
કહેવાય છે.

પરાધાતનામકર્મ યેન પરેષાં વલવતામપિ
જીવઃ અનાકલનીયઃ સ્યાત્ । ૨૩

૨૩ જે કર્મથી જીવ બીજા બલવાન જીવોથી પણ અનિત
થાય તે પરાધાત નામ કર્મ કહેવાય છે.

ઉચ્છ્વાસનામકર્મયેન જીવઃ શ્વાસોચ્છ્વાસલબ્ધિ
યુક્તઃ સ્યાત્ । ૨૪

૨૪ જેનાથી જીવ શ્વાસોચ્છ્વાસની લબ્ધિવાલો થાય, તે
ઉચ્છ્વાસ નામ કર્મ કહેવાય છે.

આતપનામકર્મ યેન જીવસ્યસ્વયમનુષ્ણમપિ
નુષ્ણપ્રકાશતંયુક્તં શરીરં સ્યાત્ યથા સૂર્યમંરુલે
પૃથ્વીકાયજીવાનાં इदं સૂર્યમંરુલે એવ નાન્યત્ર ૨૫

૨૫ જેનાથી જીવનું ઉષ્ણતાવગરનું શરીર ઉષ્ણ પ્રકાશવાળું
થાય, તે આતપ નામ કર્મ કહેવાય છે. તેનું શરીર સૂર્યના મંડ-
લમાં રહેલા પૃથ્વીકાય જીવોનું હોય છે. તે સૂર્યમંડલમાંજ હોય
બીજે હોતું નથી.

ઉદ્યોતનામકર્મ યત્ર જીવાનાં અનુષ્ણપ્રકાશ-
યુક્તં શરીરં સ્યાત્ યથાચંદ્રમંરુલે જ્યોતિશ્ચક્રાદિપુ । ૨૬

૨૬ જેમાં જીવનું શરીર અનુભુ (શીતલ) પ્રકાશવાહુ' થાય તે ઊંચાત નામ કર્મ કહેવાય છે. જેમ અંદરમાં જ્યેષ્ઠત-શ્ચક્ર વિગેરેમાં હોય છે તેમ.

શુભગતિ શુભવિહાયોગતિ નામકર્મ વિહા-
યસા નન્નસાગતિઃ ગમનં વિહાયોગતિઃ । ૨૭

૨૭ શુભગતિ એટલે શુભ વિહાયોગતિ નામકર્મ વિહા-યસા એટલે આકાશ વડે ગમન તે વિહાયોગતિ કહેવાય છે.

વિહાયોગ્રહણં ચતુર્ગતિવ્યામોહવિચ્છેદાર્થં ।

અહિં ' વિહાયમ્ ' શબ્દનું ગ્રહણ ચારગતિના વ્યામોહનો વિ-ચ્છેદ કરવાને કરેલું છે.

યયા જીવાનાં શુભા ગતિઃ સ્યાત્ યથા હંસગજ
વૃષજ્ઞાદીનામ્ ।

જે વડે જીવને હંસ, હાથી અને વૃષભ વિગેરેના જેવી શુભગતિ (ચાલતું) થાય છે.

નિર્માણ નામકર્મ યેન જીવશરીરે અંગપ્રત્યંગાનાં
નિયતપ્રદેશવ્યવસ્થાપનં ક્રિયતે યથા સૂત્રધારેણ
પુત્તલિકાદૌ । ૨૮

૨૮ જેનાથી પુતળી વિગેરેમાં સૂત્રધાર (કારીગર) ની જેમ જીવના શરીરમાં અંગ અને પ્રત્યંગની નિયમિત પ્રદેશમાં વ્યવસ્થા કરવામાં આવે તે નિર્માણ નામકર્મ કહેવાય છે.

ત્રસદશકં અગ્રેતનગાથાયા વ્યાખ્યાસ્યતે ।

૩૮ ત્રસદશક નામકર્મની વ્યાખ્યા પછીની ગાથામાં કર-વામાં આવશે.

(૩૪)

નવતત્ત્વબોધ.

સુરનરતિર્યગાયુસ્વિતયં ચૈઃ કર્મજિઃ દેવમનુજ્ય-
તિર્યગ્જન્વેષુ જીવ્યતે । ૪૧

૪૧ જે કર્મથી દેવ, મનુજ્ય અને તિર્યચના જન્મમાં જન્માય તે દેવતાયુજ્ય મનુજ્યાયુજ્ય અને તિર્યચાયુજ્ય—એમ ત્રણ કર્મ કહેવાય છે.

તીર્થંકર નામકર્મ યેન ચતુસ્ત્રિંશદતિશયાદિ
તીર્થંકરઋદ્ધિસંયુક્તો જીવઃ ત્રિજુવનસ્યાપિ પૂજ્યઃ
સ્યાત્ । ૪૨

૪૨ જેનાથી ચોત્રીશ અતિશય વિગેરે તીર્થંકરની શ્રદ્ધા દ્વિએ યુક્ત એવો જીવ ત્રણ જુવનને પણ પૂજ્ય થાય તે તીર્થંકર નામકર્મ કહેવાય છે.

કેવલ્યવસ્થાયાં તસ્યોદયઃ સ્યાત્ ।

તે તીર્થંકર કર્મના ઉદય કેવલી અવસ્થામાં થાય છે.

इति द्विचत्वारिंशत् जेदाः पुण्यप्रकृतिनां ज्ञेयाः ।

એ ધુણ્ય પ્રકૃતિના બેતાલીશ જોડ જાણવા.

—*—

अथ पूर्वोक्तं त्रसदशकं व्याख्यानयति ।

હવે પ્રથમ કહેલ ત્રસદશકની વ્યાખ્યા કરે છે.

तस वायर पञ्जत्तं पत्तेअ थिरं सुभं च सुभगंच ।
सुस्सर आइज्ज जसं तसादिदसगं इमं होरि

૧ પ્રસ, ખાદર, પર્યાપ્તિ, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, શુભગ, મુસ્વર, આદિય, અને યશ નામ કર્મ-આ ત્રસાદિદશક (ત્રસ વિગેરે દશ) કહેવાય છે. ૧૨

અવચૂરી.

તસદ્વિતિ ગાથાવ્યાख्या-તસનામ કર્મ યેન
“તસ્યંતિ નુષ્ણાદ્યજિતપ્તાઃ ઘયાદૌ ગચ્છંતીતિ
ત્રસાઃ” હિંદ્યાદિનામકર્મોદયઃ । ૧

૧ ઊષ્ણના વિગેરેથી તપેલા અથવા વિગેરેમાં જાય તે ત્રસ જાય કહેવાય છે. તેવા બેઇંદ્રી વિગેરે નામકર્મના જેનાથી ઊદય થાય તે ત્રસ નામકર્મ કહેવાય છે.

વાદર નામકર્મ યેન જીવા વાદરા સ્થુલાશ્વકુ-
પ્રાંહ્યા જીવંતિ યેન મનુષ્યૈર્જીવશરીરં દૃશ્યતે ઇતિ
જાવઃ । ૨

૨ જેનાથી જીવ ખાદર ઓડેલે. નેત્રથી જોઈ શકાય તેવા સ્થૂલ જીવ થાય તે ખાદર નામકર્મ કહેવાય છે. લાવાય ઓડે છે કે, જે ખાદર જીવનું શરીર મનુષ્યોથી જોઈ શકાય છે.

પર્યાપ્તિ નામકર્મ યેન જીવા નિજપર્યાપ્તિયુક્તા
જીવંતિ । ૩

૩ જેનાથી જીવ પોતપોતાની પર્યાપ્તિ બે યુગ થાય તે પર્યાપ્તિ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્રત્યેક નામકર્મ યેન એકસ્થિન્ જીવશરીરે
એક એવ જીવઃ । ૪

૪ જેનાથી જીવના એક શરીરમાં એકજ જીવ હોય તે પ્રત્યેક નામકર્મ કહેવાય છે.

येन बहवो जीवा एकशरीरे ज्वन्ति तत्साधारणं नामकर्म पापप्रकृतिमध्ये कथयिष्यते ।

જેનાથી એક શરીરમાં ઘણાં જીવો થાય તે સાધારણ નામ કર્મ પાપ પ્રકૃતિમાં આગલ કહેવામાં આવશે.

स्थिरनामकर्म येन जीवानां दंतास्थ्यादि स्थिरं स्यात् । ५

૫ જેનાથી જીવને દાંત, અસ્થિ વિગેરે સ્થિર—દૃઢ થાય તે સ્થિર નામકર્મ કહેવાય છે.

शुचिनामकर्म येन जीवानां नात्रेरूर्ध्वशरीरं शुचं स्यात् । ६

૬ જેનાથી જીવને નાલિની ઉપરનું શરીર સાફ પ્રાપ્ત થાય તે શુભ નામ કર્મ કહેવાય છે.

सुजग नामकर्म येन जीवः सर्वजनवद्वर्जः स्यात् । ७

૭ જે વડે જીવ સર્વજનને પ્રિય થાય તે શુભગ નામકર્મ કહેવાય છે.

सुस्वरनामकर्म येन जीवानां माधुर्यादिगुणः सुस्वरः स्यात् । ८

૮ જે વડે જીવનો સ્વર મધુરતા વિગેરે શુભ વાળો થાય, તે સુસ્વર નામકર્મ કહેવાય છે.

આદેયનામકર્મ યેન જીવઃ સર્વજનમાન્યવ-
ચનઃ સ્યાત્ । ૯

૯ જેનાથી જીવ જે વચન બોલે તે સર્વ જનને માન્ય થાય તે આદેય નામ કર્મ કહેવાય છે.

યશઃકીર્તિનામકર્મ યેન જીવો યશઃકીર્તિ
યુક્તો જીવતિ । ૧૦

૧૦ જેનાથી જીવ યશ—કીર્તિવાળો થાય તે યશઃકીર્તિ નામ કર્મકહેવાય છે.

एवं द्विचत्वारिंशद्विद्विज्ઞાનं तृतीयं पुण्यतत्त्वं प्र-
रूपितम् ।

એવી રીતે બેતાલીશ બેદવાણુ ત્રીજી પુણ્યતત્ત્વ નિરૂપણ કર્યું.
इति पुण्यतत्त्वम्

अथ चतुर्थं पापतत्त्वं कथ्यते ।

હવે ચોથું પાપતત્ત્વ કહે છે.

नाणंतरायदसगं, नव बीए नीअ साय मि-
च्छत्तं ।

ચાવરદસ નરયતિગં, કસાયપણવીસ તિરિય-

દુગં ॥ ૧૩ ॥

ઇગ વિ તિ ચડ જાઈઓ, કુલગઈ ઉવઘાય

હુંતિ પાવસસ ।

અપસત્થં વણચડ, અપઠમ સંઘયણ સંઠાણા

॥ ૧૪ ॥

જ્ઞાનાવરણીયકર્મ આંતરાયકર્મ વિગેરે દશ— (૧ મતિ-
જ્ઞાનાવરણીય, ૨ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, ૩ અરધિજ્ઞાનાવરણીય,
૪ મન.પર્યવજ્ઞાનાવરણીય, ૫ કેવલ જ્ઞાનાવરણીય, ૬ દાનાંતરાય
૭ લાભાંતરાય, ૮ ભોગાંતરાય, ૯ ઉપભોગાંતરાય ૧૦ વીર્યાંત-
રાય,) ૧૧મ નવ પ્રકાર દર્શનાવરણીયના— ૧૯ (ચાર ભેદ
દર્શનના અને પાંચ નિદ્રાના) ૨૦ નીચગોત્ર, ૨૧ અપ્રાતાવેદ-
નીય, ૨૨ મિથ્યાત્વ ભાહુનીય. ૩૨ સ્થાવરદરાક (સ્થાવર
પ્રમુખ દશ ભેદ) ૩૫ નરકત્રિક (ત્રણ ભેદ નારકીના) ૬૭
પથવીશ કથાયના ૬૨ તિર્યચ દ્વિક (તિર્યચના બે ભેદ) ૬૬
એકેદ્રિય, બેદ્રિય, તેદ્રિય અને ચક્રિદ્રિય જાતિનામકર્મ,
૬૭ અશુભનિહાયોગતિ નામકર્મ, ૬૮ ઉપધાત નામ કર્મ, ૭૨
અપ્રશસ્ત અશુભ) વર્ણચતુષ્ક (અશુભ વર્ણ, ગાય, રક્ષ
અને સ્પર્ગ) ૭૭ અપ્રથમ સધરાણુ (પેટુલી અંધયણુ વિનાની
પાંચ સધરાણુ) ૮૨ પેટુલા સંસ્થાન શિવાયના પાંચ સંસ્થાનઃ
એ બધાશી ભેદ પાપતત્ત્વના છે. ૧૩—૧૪—

અવચૂરી:

નાણંતરાયદસગં ઇતિ ઇગવિત્તિરતિ—જ્ઞાનાં-

વરણીયપેચકં ઔતરાયપંચકં ચ એવં દસકં જ્ઞાતવ્યં ।

પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અને પાંચ પ્રકારનું અવ-
રાયકર્મ—એ બે મળી દસ બાણવા.

જ્ઞાનાવરણપંચકં ઝવ્યતે ।

પાંચ જ્ઞાનાવરણીય કહે છે—

મતિજ્ઞાનાવરણં ૧ શ્રુતજ્ઞાનાવરણં ૨ અવધિજ્ઞા-
નાવરણં ૩ મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણં ૪ કેવલજ્ઞાનાવ-
રણં ૫ ।

૧ મતિજ્ઞાનાવરણીય, ૨ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, ૩ અવધિ જ્ઞાના-
વરણીય, ૪ મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણીય અને ૫ કેવલજ્ઞાના વરણીય.

તત્ર મતિજ્ઞાનાવરણં પંચજ્ઞિઃ ઇન્દ્રિયૈઃ પષ્ટેન મ-
નસા જીવસ્ય યદ્ જ્ઞાનંસ્યાત્ તન્મતિજ્ઞાનમ્ ।
તસ્ય આવરણં મતિજ્ઞાનાવરણં । ?

૧ તેમાં પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી જીવને જે જ્ઞાન
ધાય તે મતિજ્ઞાન કહેવાય છે. તેનું આવરણ (આંધાર)
મતિજ્ઞાનાવરણ કહેવાય છે.

શ્રુતં દ્વિધા દ્વ્યશ્રુતં જ્ઞાવશ્રુતં ચ

શ્રુત બે પ્રકારનું છે. દ્વ્યશ્રુત અને જ્ઞાવશ્રુત.

દ્વ્યશ્રુતં દ્વાદશાંગીલક્ષણં । જ્ઞાવશ્રુતં દ્વાદ-
શાંગીસમુત્પન્નોપયોગરૂપં તસ્ય શ્રુતજ્ઞાનસ્ય આવ-
રણં શ્રુતજ્ઞાનાવરણં । ૨

૨ દ્વાદશાંગી જેનું લક્ષણ છે તે દ્રવ્યશ્રુત અને જે દ્વાદશાંગીથી ઉત્પન્ન થયેલ વિપયોગરૂપ છે તે સાવશ્રુત કહેવાય છે. તેના 'શ્રુતજ્ઞાનનું' જે આવરણ, તે શ્રુતજ્ઞાનાવરણ કહેવાય છે.

અવધિજ્ઞાનં દ્વિપ્રકારં ગુણદેતુકં જવદેતુકં ચ ।

અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. ગુણદેતુક અને જવદેતુક.

દેવનારકાણાં જવદેતુકં શ્રાક્ષ્ણાધૂનાં ગુણદેતુકં સ્યાત્ ।

દેવતા અને નારકીને ભવદેતુક અવધિજ્ઞાન થાય છે અને આવક તથા સાધુને ગુણદેતુક અવધિજ્ઞાન થાય છે.

તસ્ય આવરણં અવધિજ્ઞાનાવરણં ।૩

૩ તે અવધિજ્ઞાનનું જેમાં આવરણ તે અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મ કહેવાય છે.

મનઃ પર્યવજ્ઞાનાવરણં મનઃ પર્યાયજ્ઞાનં સાર્દ્ધ-
દ્વિતિય દ્વીપસમુદ્ધસ્થિતસંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયમનોવિપયં દ્વિ-
જેદં ઋજુમતિ વિપુલમતિ રૂપં સાધૂનામેવ જવતિ ।

અહીં દ્વીપ સમુદ્રમાં રહેલા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય છયોના મનના વિપયને જણાવનાર જે જ્ઞાન તે મનઃપર્યાય જ્ઞાન કહેવાય. તે રીજુમતિ અને વિપુલમતિ એમ બે પ્રકારનું છે. તે જ્ઞાન સાધુ જોતેજ થાય છે.

તસ્ય આવરણં મનઃ પર્યવજ્ઞાનાવરણં । ૪

૪ તે મનઃપર્યવજ્ઞાનનું જેમાં આવરણ થાય તે મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ કર્મ કહેવાય છે.

કેવલજ્ઞાનાવરણં ઘનંઘાતિચતુષ્ટયંક્લેશસમુત્પન્નં
સકલલોકાલોકવિષયં કેવલજ્ઞાનં તસ્ય શ્રાવરણં
કેવલજ્ઞાનાવરણં । ૫

૫ જે ઘન—ઘાટા ઘાતિ ચતુષ્ટય (ચાર પ્રકારના ઘાતિ કર્મે)
ના ક્લેશ થવાથી હિસત્ર થાય અને સકલ લોકાલોકનો વિષય
જેમાં બાણી શકાય તે કેવલજ્ઞાન કહેવાય છે. તેનું જે આવરણ
તે કેવલજ્ઞાનાવરણ કર્મે કહેવાય છે.

તથા અંતરાયપંચકં વ્યાખ્યાયંતે ।

હવે પાંચ પ્રકારનાં અંતરાય કર્મની વ્યાખ્યા કરે છે.

તંચ દાનાંતરાય—લાભાંતરાય—જોગાંતરાય—અપ
જોગાંતરાય—વીર્યાંતરાય રૂપં ।

તે ૧ દાનાંતરાય, ૨ લાભાંતરાય, ૩ જોગાંતરાય, ૪ અપજો-
ગાંતરાય અને ૫ વીર્યાંતરાય—એમ પાંચ પ્રકારનું છે.

येन कर्मणा वित्ते पात्रे च प्राप्ते सति दानफलं
जानन्नपि न ददाति तद्दानांतरायं । १

૬ જે કર્મથી દ્રવ્ય અને પાત્ર પ્રાપ્ત થતાં અને દાનનું ફલ
બાણતાં છતાં આપી શકાય નહીં તે દાનાંતરાય કર્મે કહેવાય છે.

येन सामग्रीसमायोगेऽपि लाभो न स्यात्
तद्लाभान्तरायं । २

૭ જે કર્મથી સામગ્રીનો યોગ થયા છતાં લાભ ન થાય તે
લાભાંતરાય કર્મે બાણનું.

येन जोग्यवस्तुप्राप्तावपि जोषतुं न लज्जते त-
जोगान्तरायं । ३

(૪૭)

નવતત્ત્વવોધ.

૮ જેનાથી ભોગ્ય (ભોગવવાયોગ્ય) વસ્તુની પ્રાપ્તિ થયા
છતાં પણ ભોગવવાં મહે નહી, તે ભોગાંતરાય કર્મ કહેવાય છે.

येन उपजोग्यवस्तुषु विद्यमानेष्वपि ज्ञोक्तुं न
शक्नोति तत् उपजोगांतरायम् । ४

૮ જેનાથી ઉપભોગ્ય વસ્તુ વિદ્યમાન છેતાંપણ તે ભોગવી
શકાય નહી તે ઉપભોગાંતરાય કર્મ કહેવાય છે.

येन नीरोगोऽपि वयस्थो दीनवतः स्यात् त-
दीर्योत्तरायं । ५

૧૦ જેનાથી નીરોગી અને યુવાન છતાં પણ જીવ બેસકીન
થાય તે વીર્યોત્તરાય કર્મ કહેવાય છે.

पंचकक्ष्यमीलने दशकं ज्ञातव्यम् ।

એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પાંચ અને પાંચ અંતરાય કર્મ—એ
બંને મળી દસ ભેદ જાણવા.

अथ तृतीये कर्मणि नवज्ञेदाः ।

હવે ધીજી કર્મમાં નવ ભેદ થાય છે.

ते चेत्यं । चत्वारि दर्शनावरणानि पंचनिश्चयं ।

તે આ પ્રમાણે—ચાર પ્રકારના દર્શનાવરણ અને પાંચ
પ્રકારની નિશ્ચય.

तत्र दर्शनावरणानि चक्षुर्दर्शनावरणं अचक्षु-
र्दर्शनावरणं अवधिदर्शनावरणं केवलदर्शनावरणं ।

તેમાં દર્શનાવરણના ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે—૧ ચક્ષુ
દર્શનાવરણ, ૨ અચક્ષુદર્શનાવરણ, ૩ અવધિદર્શનાવરણ અને ૪
કેવલદર્શનાવરણ.

યેન ચકુર્દર્શનમાત્રિયતે તત્ચકુર્દર્શનાવરણમ્ ૧૧

૧૧ જેનાથી ચક્ષુ-નેત્રનું દર્શન આવરણ થાય (આચ્છાદિત) થાય તે ચક્ષુર્દર્શનાવરણ કહેવાય છે.

યેન અપરેન્દ્રિયદર્શનમાત્રિયતે તત્ અચકુર્દર્શનાવરણમ્ ૧૨

૧૨ જેનાથી બીજા (ચક્ષુવિનાની) ઇન્દ્રિયોનું આવરણ થાય તે અચક્ષુર્દર્શનાવરણ કહેવાય છે.

યેન અવધિદર્શનમાત્રિયતે તત્ અવધિદર્શનાવરણમ્ ૧૩

૧૩ જેનાથી અવધિદર્શનનું આવરણ થાય તે અવધિદર્શનાવરણ કહેવાય છે.

યેન કેવલદર્શનમાત્રિયતે તત્ કેવલદર્શનાવરણમ્ ૧૪

૧૪ જેનાથી કેવલદર્શનનું આવરણ થાય તે કેવલદર્શનાવરણ કહેવાય છે.

ઘટપટાદિસાર્થસામાન્યાકારપરિજ્ઞાનં દર્શનં જ્ઞાતવ્યમ્ ।

ઘડા, પત્ર વિગેરેના સમૂહના સામાન્ય આકારનું જેથી જ્ઞાન થાય તે દર્શન જાણવું.

પદાર્થવિશેષાકાર પરિજ્ઞાનં પુનર્જ્ઞાનં જ્ઞાતવ્યમ્ ।

પદાર્થના વિશેષ આકાર-સ્વરૂપનું જેથી પરિજ્ઞાન થાય તે જ્ઞાન જાણવું.

અયમેવં ચ જ્ઞાનદર્શનયોર્જેદઃ

આ પ્રમાણે જ્ઞાન અને દર્શનના લક્ષણમાં ભેદ છે.

અથ નિદ્રાપંચકં નિદ્રા-નિદ્રાનિદ્રા-પ્રચલા-પ્રચ-
લાપ્રચલા-સ્ત્યાનાર્દિ લક્ષણં ।

હવે પાંચ પ્રકારની નિદ્રા કહે છે-૧ નિદ્રા, ૨ નિદ્રાનિદ્રા,
૩ પ્રચલા, ૪ પ્રચલાપ્રચલા, અને સ્ત્યાનાર્દિ-એવા તેના
નામ છે.

તત્ર યસ્યાંસત્યાં સુખેન જાગર્ત્તિ સા નિદ્રા । ૧૫

૧૫ તેમાં-જેમાં માણસ સુખે જાગે તે નિદ્રા કહેવાય છે.

યસ્યાં પુનર્દુઃખેન જાગર્ત્તિ સા નિદ્રાનિદ્રા । ૧૬

૧૬ જેમાં માણસ દુઃખે જાગે તે નિદ્રાનિદ્રા કહેવાય છે.

સ્થિતસ્ય ઝપવિષ્ણસ્ય વા યા સમાગચ્છતિ સા
પ્રચલા । ૧૭

૧૭ હિસા અથવા જેમાં જે નિદ્રા આવે તે પ્રચલા કહેવાય છે.

માર્ગે ગચ્છતઃ સ્વતઃ યા સમાગચ્છતિ સા પ્રચલા
પ્રચલા । ૧૮

૧૮ માર્ગે ચાલતાં જે નિદ્રા આવે તે પ્રચલાપ્રચલા કહે-
વાય છે.

યા દિનર્ચિતિતં કાર્યં રાત્રૌ કરોતિ વાસુદેવાર્દ-
વલા ચ સ્યાત્ સા સ્ત્યાનાર્દિઃ । ૧૯

૧૯ જેમાં દિવસે ચિંતવેલું કાર્ય રાત્રે કરે અને જેમાં વાસુ-

દેવતાં અર્ચ્યં યજ્ઞ આવે તે સ્ત્યાનાર્દિ કહેવાય છે.

एवं दर्शनचतुष्कनिर्ज्ञापंचकमीलने नव ज्ञेदाः
पूर्वोक्तसहिता एकोनविंशतिर्जाताः ।

એવીરીને દર્શનના ચાર ભેદ અને નિદ્રાના પાંચ ભેદ મળ-
વતાં નવ ભેદ થાય અને તેમને પૂર્વે કહેલા દશ ભેદ સાથે મળ-
વતાં બધા મળીને આગણીશ ભેદ થયા.

नीचैर्गोत्रं यदुदयाज्जीवानां नीचकुले जन्म-
स्यात् । ૨૦

૨૦ જેના ઉદયથી જન્મના જન્મ નીચા કુલમાં થાય તે
નીચ ગોત્ર કર્મ કહેવાય છે.

असातावेदनीयं येन जीवा दुःस्वपरंपरां लज्जते.
तच्च प्रायस्तिर्यग्गूनरकेषु स्यात् । ૨૧

૨૧ જેનાથી જીવ દુઃખની પરંપરા પામ્યા કરે તે આસાતા-
વેદનીય કહેવાય છે તે પ્રાચે કરીને તિર્યક તથા નારકીને હોય છે.

મિથ્યાત્વ—“ अदेवे देवबुद्धिर्या गुरुधीरगुरौ चया ।
अधर्मे धर्मबुद्धिश्च मिथ्यात्वं तन्निगद्यते ” ?

इत्यादि लक्षणम् । ૨૨

૨૨ “ અદેવમાં દેવબુદ્ધિ કરવી, અગુરુમાં (કુગુરુમાં)
ગુરુબુદ્ધિ કરવી, અને અધર્મમાં ધર્મબુદ્ધિ કરવી—એ મિથ્યાત્વ
કહેવાય છે. ” ઇત્યાદિ મિથ્યાત્વનું લક્ષણ છે.

स्थावरदृशकं अग्रेतनगाश्रायां व्याख्यास्यते । ૨૩

૨૩ સ્થાવર વિગેરે દશભેદની વ્યાખ્યા આગલની ગાથામાં
કહેવાયે.

નરકત્રિકં નરકગતિ—નરકાયુ—નરકાનુપૂર્વી-
લક્ષણં ।

નરકત્રિક એટલે ૧ નરકગતિ, ૨ નરકાયુ આયુષ્ય અને
નરકની આનુપૂર્વી.

યયા જીવો નરકે યાતિ સા નરકગતિઃ । ૩૩
૩૩ જેવડે છત્ર નર્કમાં જાય તે નરકગતિ કર્મ કહેવાય છે.

યેન જીવો નારકે તિષ્ઠતિ તન્નરકાયુઃ । ૩૪
૩૪ જેવડે છત્ર નારકીમાં રહે તે નરકાયુ કહેવાય છે,

યયા જીવો બલાર્નરકે નીયંતે સા નરકાનુપૂર્વીઃ । ૩૫
૩૫ જેનાથી છત્ર બલાર્કાકરે નરકમાં દારાઈ જાય તે નરકાનુ-
પૂર્વી કહેવાય છે.

કપાયાઃ પંચવિંશતિઃ તે ચૈવં પોરુશ કપાયાઃ
નવ નોકપાયાઃ ।

કપાય પચવીશ છે. તે આ પ્રમાણે એળ કપાય અને નવ
નોકપાય—(તે અને મળી પચવીશ થાય છે.)

તત્ત્વ કપાયાઃ ક્રોધ-માન-માયા-લોજ્ઞરૂપાઃ ।
પ્રત્યેકં ચતુઃ પ્રકારાઃ । અનંતાનુવંધિક-અપ્રત્યાખ્યા-
નક-પ્રત્યાખ્યાનક-સંજ્વલનજ્ઞેદૈર્વોદ્વયાઃ ।

ક્રોધ, માન, માયા, અને લોજ્ઞ—એ ચાર કપાય છે. અનં-
તાનુબંધિ, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંજ્વલન એવા
તે પ્રત્યેકના ચાર ચાર લોક થાય છે.

તત્ર અનંતાનુવંધિકા આજન્માવધિજ્ઞાવિનઃ
નરકગતિપ્રદાયિનઃ સમ્યક્ત્વઘાતિનો જ્ઞેયાઃ ।

તેમાં અનંતાનુબંધી કષાય જન્મ પર્વત રહેનારા, નરકગતિને આપનારા અને સમ્યક્ત્વનો ઘાત કરનારા બાણવા.

અપ્રત્યાખ્યાના વર્ષાવધિજ્ઞાવિનઃ તિર્યગ્ગતિદાયિનઃ
દેશવિરતિઘાતિનઃ ।

અપ્રત્યાખ્યાન કષાય વર્ષ મુધી રહેનારા, તિર્યગ્ગતિને આપનારા અને દેશ વિરતિને નાશ કરનારા બાણવા.

પ્રત્યાખ્યાના માસચતુષ્ઠયજ્ઞાવિનઃ મનુષ્યગતિદાયિનઃ
સાધુધર્મઘાતિનઃ ।

પ્રત્યાખ્યાન કષાય, ચાર માસ મુધી રહેનારા, મનુષ્યગતિ આપનારા અને સાધુ ધર્મનો ઘાત કરનારા બાણવા.

સંજ્વલનાઃ પુનઃ પક્ષાવધયો દેવગતિપ્રદાઃ
કેવલજ્ઞાનઘાતિનઃ ।

સંજ્વલન કષાય એક પખવાડીઆ મુધી રહેનારા, દેવગતિ આપનારા અને કેવળજ્ઞાનને નાશ કરનારા બાણવા.

एवं क्रोवादयः प्रत्येकं चतुर्जेंदाः पोरुशाऽऽनुवन् ।

એવી રીતે ક્રોધાદિક ચારના પ્રત્યેકના ચાર ચાર ભેદ થવાથી સોળ ભેદ થયા.

नोकपाया नव हास्यादिपङ्कवेदत्रयरूपाः ।

હાસ્ય વિગેરે ૭ અને ત્રણ વેદ એ નવનોકપાય છે.

તત્ર હાસ્યપદ્ધં હાસ્ય-રતિ-અરતિ-શોક-ત્તય
જુગુપ્સાલક્ષણં જ્ઞાતવ્યમ્ ।

તેમાં ૧ હાસ્ય, ૨ રતિ, ૩ અરતિ, ૪ શોક, ૫ ભય, અને
૬ જુગુપ્સા, -જે ૭ હાસ્યાદિપદ્ધં (હાસ્ય વિગેરે ૭) કહેવાય છે.

તત્ર યેન સનિમિત્તં નિર્નિમિત્તં વા હાસ્ય સ્યાત્
તત્ હાસ્યમોહનીયં ।

તેમાં જે ૫૩ કાંઈ નિમિત્તથી વા નિમિત્ત વગર હાસ્ય થાય
તે હાસ્યમોહનીય કહેવાય છે.

યેન મનોહરેષુ શબ્દરૂપાદિપદાર્થેષુ રાગઃ સ્યા-
તત્ રતિમોહનીયમ્ ।

જે ૫૩ શબ્દ, રૂપ વિગેરે મનોહર પદાર્થોમાં રાગ થાય તે
રતિમોહનીય કહેવાય છે.

યેન પુનઃ અમનોહરેષુ તેષુ ઉદ્વેગઃ સ્યાત્ તત્
અરતિમોહનીયં ।

જે ૫૩ જે તે શબ્દ રૂપાદિ પદાર્થ મનોહર ન હોય તે
ઉદ્વેગ થાય તે અરતિમોહનીય કહેવાય છે.

યેન ઝજીઘ્ઘવિયોગાદિદુઃખં ધ્રિયતે તત્ શોક-
મોહનીયં ।

જેનાથી ઇષ્ટનો વિયોગ વિગેરે દુઃખ ધારણ થાય તે શોક
મોહનીય કહેવાય છે.

યેન જીવાનાં નાનાવિધનિમિત્તૈર્જયમુત્પદ્યતે તત્
જયમોહનીયં ।

જે વડે છપને વિવિધ જાતના નિમિત્તથી ભય ઉત્પન્ન થાય તે ભયભોહનીય કહેવાય છે.

येन वीजत्सवस्तुदर्शनेन निंदादिकं करोति तत् जुगुप्सामोहनीयं ।

જે વડે બીજાત્સ વસ્તુ જોવાથી નિંદા વિગેરે કરે તે જુગુ-
પ્સામોહનીય કહેવાય છે.

अथ वेदत्रयं पुंवेद—स्त्रीवेद—नपुंसकवेदरूपं ।

હવે ત્રણ વેદ કહે છે—૧ પુરુષવેદ, ૨ સ્ત્રીવેદ, ૩ નપુંસકવેદ.

तत्र येन स्त्रियं प्रति अजिलापः स्यात् स पुंवेदः

तृणादाहतुल्यः ।

તેમાં—જે વડે સ્ત્રી પ્રત્યે અજિલાપ થાય તે પુરુષવેદ કહેવાય
છે, તે ઘાસના દાહ જેવો છે.

येन पुरुषं प्रत्यजिलापः स्यात्स स्त्रीवेदः करी
पदाहतुल्यः ।

જેનાથી પુરુષ પ્રત્યે અજિલાપ થાય તે સ્ત્રી વેદ કહેવાય છે.
તે છાણના અગ્નિના દાહ જેવો છે.

येन पुंस्त्रीविषये अजिलापः स्यात् स नपुंसक-
वेदः नगरदाहतुल्यः ।

જે વડે પુરુષ અને સ્ત્રી બંને તરફ મૈથુન અજિલાપ થાય
તે નપુંસકવેદ કહેવાય છે, તે નગરના દાહના અગ્નિ જેવો છે.

एवं पौमशकपायैः नव नौकपायैः कपायपंच-
विंशतिर्व्याख्याता ।

એવી રીતે સોળ કપાય અને નવ નોકપાય મહી પચવીશ કપાયની વ્યાખ્યા થઈ.

एवं पूर्वोक्तपंचत्रिंशत्कपायपंचविंशतिमीलने
षष्ठिर्जेंदाः ।

એ પ્રમાણે પૂર્વે કહેલા પાંત્રીગ અને આ પચવીશ કપાય-
અને મળી સાઠ ભેદ થયા.

तिर्यग्घिकं तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीरूपं ।

તિર્યંચની ગતિ અને તિર્યંચની આનુપૂર્વી-એ એ તિર્યંગદ્વિક
કહેવાય છે.

येन तिर्यग्गतौ गम्यते सा तिर्यग्गतिः । ६१

૬૧ જે વડે તિર્યંચની ગતિમાં જવાય તે તિર્યંગગતિ કહેવાય છે

येन तिर्यग्गतौ बलानीयते सा तिर्यगानुपूर्वी । ६२

૬૨ જે વડે તિર્યંચ ગતિમાં બલાત્કારે દોરવી શકાય તે તિર્ય-
ગાનુપૂર્વી કહેવાય છે.

एकैन्द्रियजातिः यया जीवानां एकैन्द्रियत्वं ज-
वति सा एकैन्द्रियजातिः । ६३

૬૩ જે વડે જીવને એકેન્દ્રિય પણું પ્રાપ્ત થાય તે એકેન્દ્રિય
જાતિ નામકર્મ કહેવાય છે.

एवं द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियजातयो ज्ञेयाः । ६४-

• ૬૫-૬૬

૬૪-૬૫-૬૬ એવી રીતે દ્વેન્દ્રિયજાતિ, ત્રીન્દ્રિયજાતિ અને
ચતુરિન્દ્રિયજાતિ નામકર્મ જાણી લેવા.

કુલગતિઃ યયા જીવાનાં અશુભગતિઃ યથા
સ્વરોપ્પ્રાદીનામ્ । ૬૩

૬૩ જે ૫૩ જીવની ગધેડા, ઊંટ વિગેરેના જેવી અશુભગતિ
થાય તે કુલગતિ (અશુભવિહાસગતિ) નામ કર્મ કહેવાય છે.

નપધાતનામકર્મ યેન સ્વશરીરાવયવઃ પ્રતિ-
જિહ્વા-ગલકંઠિકા-ચોરદંતાદિન્નિઃ નપહન્યતે, તત્
નપધાતનામ કર્મ । ૬૪

૬૪ જેનાથી પોતાના શરીરના અવયવ, ખીંજીલ,
(પડજીલ) ગલકંઠ (કંઠમાળ) ૨ ચોર દાંત વિગેરેથી હુણાય તે
નપધાત નામ કર્મ કહેવાય છે.

અપ્રશસ્તં વર્ણચતુષ્કં વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શસ્વ-
રૂપં । ૬૫-૭૦-૭૧-૭૨

૬૬-૭૦-૭૧-૭૨ અશુભ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ-એ ચાર
પાંચગુણ.

પ્રથમં સંહનનં પ્રથમં સંસ્થાનં વર્જયિત્વા શે-
પાણિ પંચ સંહનનાનિ પંચ સંસ્થાનાનિ ચ પાપપ્ર-
કૃતિમધ્યે જ્ઞાતવ્યાનિ ।

પેહેલું સંહનન અને પેહેલું સંસ્થાન વર્જીને બાકીના પાંચ
સંહનન અને પાંચ સંસ્થાન પાપ પ્રકૃતિની અદર જાણવા.

પ્રથમં સંહનનં પ્રથમં સંસ્થાનં પુણ્યપ્રકૃતિમધ્યે
પૂર્વમેવ કથિતં ।

(૫૨)

નવતત્ત્વવોધં.

પેહેલું સંધપણ અને પેહેલું સંસ્થાન પુણ્યપ્રકૃતિની અદર પ્રથમજ કહેલું છે.

તત્ત્વ સંહનનાનિ વજ્રઋપજનારાચ ૧ ઋપજનારાચ ૨ નારાચ ૩ અર્ઘ્નનારાચ ૪ કીલિકા ૫ સેવાર્ત્તરૂપાણિ ।

તેમાં ૧ વજ્રરૂપજનારાચ, ૨ ઋપજનારાચ ૩ નારાચ ૪ અર્ઘ્નનારાચ, ૫ કીલિકા અને ૬ સેવાર્ત્ત-એ છ સંહનન કહેવાય છે.

યસ્મિન્ અસ્થિસંઘૌ ઝજયતો મર્કટવંધઃ પદ્ધત્કીલિકા ચ સ્યાત્ તત્ત્વ વજ્રઋપજનારાચં તત્પુણ્યપ્રકૃતિમધ્યે જ્ઞાતવ્યમ્ ।

જેમાં અસ્થિના સાંધામાં બને બાણું મર્કટબંધ અને તેપર પદ્ધત્તે બીલી હોય તે વજ્રઋપજનારાચ નામે પેહેલું સંહનન કહેવાય છે. તે પુણ્યપ્રકૃતિમાં બણું.

કીલિકારહિતં ઋપજનારાચં । ૭૩

૭૩ જેમાં કીલિકા શકા ન હોય બાકી બીણું હોય તે ઋપજનારાચ કહેવાય છે.

અસ્થિસંઘૌ ઝજયતો મર્કટવંધઃ સ્યાત્ તન્નારાચં । ૭૪

૭૪ જ્યાં અસ્થિના સાંધામાં શકા બને તરફ મર્કટબંધ હોય તે નારાચ કહેવાય છે.

પત્રૈકપાર્શ્વે મર્કટવંધોઽપરપાર્શ્વે ચ કીલિકા સ્યાત્ તત્ત્વ અર્ઘ્નનારાચં । ૭૫

૭૫ જેમાં એક તરફ મર્દુબધ અને બીજી તરફ ખીલી હોય તે અર્દ્ધનાશય કહેવાય છે.

યત્રાસ્થ્રીની કીલિકામાત્રવક્ત્રાનિ સ્યુઃ તત્કીલિકારવ્યં । ૭૬

૭૬ જ્યાં અસ્થિ માત્ર ખીલીના બધથી રહ્યા હોય તે કીલિકા કહેવાય છે.

યત્ર પુનઃ અસ્થ્રીની પૃથક્ સ્થિતાનિ પરસ્પરં સંલગ્નાનિ જવંતિ તત્ સેવાર્ત્તં । ૭૭

૭૭ જ્યાં જુદા જુદા રહેલા અસ્થિ પરસ્પર સંલગ્ન થાય તે સેવાર્ત્ત કહેવાય છે.

નિત્યં સ્નેહાન્યંગાદિસેવયા ઋતં વ્યાપ્તં સેવાર્ત્તં
ઈતિ નામાર્થઃ ।

હુ મેશા તેલ ચોલવા વિગેરે સેવાથી વ્યાપ્ત હોય તે સેવાર્ત્ત કહેવાય, એવો તેના નામનો અર્થ છે.

एवं पंचसंहननानि पापप्रकृतिमध्ये गतानि
व्याख्यातानि ।

એવી રીતે પાંચ સંહનન પાપપ્રકૃતિમાં વ્યાખ્યાન કરવામાં આવ્યા.

अथ संस्थानानि तान्याकारविशेषरूपाणि सम
चतुरस्त्रपर्यंक—न्यग्रोधपरिमंडल—सादि—कुक्षक—वा-
मन—हुंडाख्यानि ।

(૫૪)

નવતત્ત્વવોધ:-

હવે છ સંસ્થાન કહે છે—સંસ્થાન એક જાતની આકૃતિ વિશેષ છે. ૧ સમચતુરસ્રપર્યંક-૨ ન્યગ્રોધપરિમંડલ, ૩ સાદિ, ૪ કુબ્જક, ૫ વામન અને ૬ હુન્ડ એવા તેમના નામ છે.

તત્ર સમચતુરસ્રપર્યંક પર્યંકાસનોપવિષ્ઠજિન-
વિંવાનામિવ જ્ઞાતવ્યં તત્ત્વ પુણ્યપ્રકૃતિ પૂર્વોક્તં ।

તેમાં સમચતુરસ્રપર્યંક નામે સંસ્થાન પર્યંક આસન ઊપર બેઠેલા જિન બિંબના જેવું જરૂરું. તે પૂર્વે પુણ્યપ્રકૃતિમાં કહેલું છે.

ન્યગ્રોધં યદ્યા ન્યગ્રોધો વટઃ ઉપરિ સંપૂર્ણવિયવઃ
અધસ્તુ હીનઃ તથા નાજ્ઞેરુપરિલક્ષણોપેતતયા સંપૂર્ણ
અધસ્તુ હીનં યત્સંસ્થાનં તદ્વ્યગ્રોધપરિમંડલં । ૭૮

૭૮ જેમ ન્યગ્રોધ એટલે વડતું આઠ ઊપર પૂર્ણ અવયવવાળું હોય અને નીચે હીન (આણું) હોય, તેમ નાજ્ઞિની ઊપરના ભાગ લક્ષણવાળો હોય પૂર્ણ હોય અને નીચેનો ભાગ હીન—આછો હોય તેવું જે સંસ્થાન તે ન્યગ્રોધપરિમંડળ કહેવાય છે.

સાદિ સંસ્થાનં સદ્ આદિના વર્તતે તત્તાદિ ।
નાજ્ઞેરધસ્તાત્ યથોક્તલક્ષણપ્રમાણોપેતં પુનઃ ઉપ-
રિહીનં ઇતિ જ્ઞાવઃ । ૭૯

૭૯ આદિએ સહિત તે સાદિ એટલે તેના એવો ભાવાર્થ છે કે, નાજ્ઞિની નીચે યથાર્થ 'લક્ષણ તથા પ્રમાણવાળું' અને ઊપરના ભાગે હીન તે સાદિ સંસ્થાન કહેવાય છે.

કુબ્જસંસ્થાનં યત્ર પાદપાણિશિરોગ્રીવાદિકં પ્ર-
માણલક્ષણોપેતં ઝરંઝરદરાદિ ચ હીનં તત્ કુબ્જં । ૮૦

૮૦ જેમાં પગ, હાથ, માથું અને ડાક વિગેરે પ્રમાણ તથા લક્ષણવાલા હોય અને છાતીનો ભાગ (ગિરસ્થલ) તથા ગિદર હીન હોય તે કુબ્જ સંસ્થાન કહેવાય છે.

તદ્વિપરીતં વામનસંસ્થાનં । ૮૧

૮૧ ગિપર કહેલા કુબ્જ સંસ્થાનથી વિપરીત હોય તે વામન સંસ્થાન કહેવાય છે.

સર્વાવયવૈરશુજ્ઞં હુંમસંસ્થાનં । ૮૨

૮૨ શરીરના સર્વ અવયવ અશુભ હોય તે હુંડ સંસ્થાન કહેવાય છે.

સાંપ્રતં પ્રાયો મનુષ્યાણાં તદેવ ।

સાંપ્રત કાલે પ્રાયે કરીને મનુષ્યોમાં તે હુંડ સંસ્થાનજ જોવામાં આવે છે.

एवं ह्यङ्गीतिः पापप्रकृतयो व्याख्याताः ।

એવી રીતે પાપની બધાં પ્રકૃતિઓની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

अथ पूर्वमुक्तं स्थावरदशकं व्याख्यानयति ।

હવે પ્રથમ કહેલ સ્થાવરદશકની વ્યાખ્યા કરેછે.

थावर सुहृम अपज्जं, साहारणमथिर मसु-
भदुभगाणि ।

દુસ્સરણાઙ્ગજસં, થાવર દસગં વિવજ્જ-
ત્યં ॥ ૧૫ ॥

૧* સ્થાવર, ૨ સૂક્ષ્મ, ૩ અપર્યાપ્તિ, ૪ સાધારણ, ૫ અસ્થિર,
૬ અશુભ, ૭ દુર્ભંગ, ૮ દુસ્તેનર, ૯ અનાદિય, અને ૧૦ અપશબ્દો
સ્થાવરદશક કહેવાય છે. તે પુણ્યતત્ત્વના ત્રસદશકથી વિપરીત
અર્થવાળું છે. ૧૫

અવચૂરી.

થાવર૦ इति—गाथा—तिष्ठन्ति उष्णादिता-
पिता अपि तत्परिहारासमर्था ज्वन्ति ते स्थावराः
ते सर्वेप्येकैदिया ज्ञातव्याः ।

ઊષ્ણતા વિગેરેથી તપતા-થીડા પામતા હોય તથાપિ તેનાથી
દૂર થવાને-નાસવાને સમર્થ ન હોય તે સ્થાવર કહેવાય છે. તે
એકે દ્રિય જીવ જાણવા.

स्थावरत्व प्रदायकं कर्म स्थावरनामकर्म । १

૧ તેવા સ્થાવરપણાને આપનાર જે કર્મ તે સ્થાવર નામ
કર્મ કહેવાય છે.

सूक्ष्मनामकर्म येन जीवाश्चर्मचक्षुषामदृश्या
ज्वन्ति यथा निगोदादयः । २

૨ જેનાથી જીવ ચર્મચક્ષુઓને અદૃશ્ય થાય છે, તે સૂક્ષ્મ
નામ કર્મ કહેવાય છે. જેના કે નિગોદા વિગેરેના જીવ.

अपर्याप्तनामकर्म येन जीवा पर्याप्तिं विना त्रि
यन्ते । यथा सर्वकालं निगोदाः ३

૩ જેનાથી જીવ પર્યાપ્તિ વિના મૃત્યુ પામે તે અપર્યાપ્ત નામ કર્મ કહેવાય છે. જેવા કે, સર્વ કાલના નિગોદના જીવ.

સાધારણનામકર્મ યેન એકસ્મિન્ શરીરે અનં-
તાનાં જીવાનાં અવસ્થાનં જવતિ યથા કંદાદ્યનંત-
કાયમધ્યે । ૪

૪ જે વડે એક શરીરમાં અનંતા જીવોનું સ્થાન થાય તે સાધારણનામકર્મ કહેવાય છે. જેવા કે કંદ વિગેરે અનંતકાયમાં રહેલા જીવ.

અસ્થિરનામકર્મ યેન જીવાનાં ઓષ્ટજિહ્વાદયો
'જ્વલવા અસ્થિરાઃ સ્યુઃ । ૫

૫ જે વડે જીવના હોઠ, જીભ વિગેરે અવયવ અસ્થિર થાય તે અસ્થિરનામકર્મ કહેવાય છે.

અશુજ્જનામકર્મ યેન નાજ્ઞેઃ અધઃ શરીરં અશુજ્જં
સ્યાત્ । ૬

૬ જેનાથી નાજીની નીચેનું શરીર અશુભ થાય તે અશુ-
જ્જનામકર્મ કહેવાય છે.

દુર્જગનામકર્મ યેન જીવા દૌર્જગ્યવંતો જવન્તિ । ૭

૭ જે વડે જીવ દુર્ભાગી થાય તે દુર્જગનામકર્મ કહેવાય છે

દુઃસ્વરનામકર્મ યેન જીવાનાં અમનોજ્ઞઃ સ્વરઃ
સ્યાત્ । ૮

૮ જેનાથી જીવનો સ્વર મનોજ્ઞ-મધુર ન થાય તે દુઃસ્વર-
નામકર્મ કહેવાય છે.

અનાદેયનામકર્મ યેન જીવાનાં લ્લચનં કેનાપિ
ન મન્યતે । ૯

૯ જે પર છવજી વચન કોઈ માન્ય કરે નહીં તે અનાદેય-
નામકર્મ કહેવાય છે.

અયશઃકીર્તિનામ કર્મ યેન જીવાનાં લોકે અ
યશઃ કીર્તિઃ સ્યાત્ । ૧૦

૧૦ જેનાથી છવની લોકમાં અપયશ-અપકીર્તિ થાય તે
અયશકીર્તિ નામ કર્મ કહેવાય છે.

एवं स्यावरदशकं व्याख्यातं ।

એ પ્રકારે સ્થાવરદશકની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

इति चतुर्थं पापतत्त्वं प्ररूपितम् ।

એ પ્રકારે ચોથું પાપતત્ત્વ નિરૂપણ કર્યું.

—❀❀❀—

अथ पंचमं आश्रवतत्त्वं व्याख्यानयति ।

હવે પાંચમાં આશ્રવ તત્ત્વની વ્યાખ્યા કરે છે.

—❀❀❀—

झादअ कसाय अव्वय, जोगा पंच चउ पंच
तिन्नि कमा ।

કિરિઆઓ પળવીસં, ઇમા ઉ તાઓ અણુ-
કમસો ॥ ૧૬ ॥

૮ પાંચ ઇન્દ્રિયો, ચાર કષાય, પાંચ અમત, ત્રણ યોગ (સત્તર લોક) તથા પચ્ચીસ ક્રિયા—એ અનુક્રમે (આશયતત્ત્વના) બેંતાલીશ લોક કહેલા છે. ૧૬

અવચૂરી.

इन्द्रिअ० इति—इन्द्रियाणि कषायाः श्रव-
तानि योगाः एतेषां क्रमेण पंच चत्वारः पंच त्रयः
ज्ञेदा ज्ञवन्ति ।

ઇન્દ્રિયો, કષાય, અમત અને યોગ એમના અનુક્રમે પાંચ, ચાર, પાંચ અને ત્રણ એમ લોક થાય છે.

तत्र इन्द्रियाणि पंच श्रोत्रादीनि प्रसिद्धान्येव
सामान्यतः ।

તેમાં શ્રોત્ર (કાન) વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયો સામાન્ય રીતે પ્રસિદ્ધ છે.

विशेषतः पुनस्तानि द्विधा द्रव्येन्द्रियाणि ज्ञा-
वेन्द्रियाणि ।

વિશેષ રીતે તે બે પ્રકારની છે. દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિય.

तत्र द्रव्येन्द्रियाणि पुद्गलद्रव्यरूपाणि ज्ञावेन्द्रियाणि लब्ध्युपयोगलक्षणानि ।

જે પુદ્ગલ દ્રવ્ય રૂપ તે દ્રવ્યેન્દ્રિય અને લબ્ધિના ઊપયોગ રૂપ લક્ષણવાળી તે ભાવેન્દ્રિય કહેવાય છે.

पुनः द्रव्येन्द्रियाणि निवृत्तिउपकरणज्ञेदात् द्विधा ।

દ્રવ્યેન્દ્રિયના નિવૃત્તિ અને ઊપકરણ એવા બે ભેદ છે.

નિવૃત્તિરપિ દ્વિધા અંતઃ વદિશ્ચ ।

નિવૃત્તિ પણ અંતર અને બાહ્ય એવા બે પ્રકારની છે.

તત્ર શ્રોત્રેન્દ્રિયમધ્યેકદંવકુસુમાકારા દેહાવયવ-
રૂપા નિવૃત્તિરસ્તિ યા શબ્દપ્રકારગ્રહણે વર્તતે ।

તેમાં શ્રોત્રેન્દ્રિયની અંદર કદંબના પુષ્પ જેવી રહુના અવ-
યવ રૂપ અંતર નિવૃત્તિ છે. જે શબ્દના પ્રકારને ગ્રહણ કરવામાં
રહેલી છે.

ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય ધાન્યમસૂરાકારા, ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય
અતિમુક્તકપુષ્પાકારા, કાહલિકાસદૃશી વારસનૈ-
ન્દ્રિયસ્ય કુરપ્રાકારા, સ્પર્શનૈન્દ્રિયસ્ય નાનાકારા અન્ય-
તરા નિવૃત્તિઃ ।

ચક્ષુ ઇન્દ્રિયની અંતર નિવૃત્તિ મસૂરાના દાણા જેવી છે.
ઘ્રાણેન્દ્રિયની અંતરનિવૃત્તિ અતિમુક્તના વેણાના પુષ્પ જેવી
અથવા કાહલ જેવી છે. રસના ઇન્દ્રિયની અંતર નિવૃત્તિ સળ-
યા-અસાની ધાર જેવી છે અને સ્પર્શ ઇન્દ્રિયની અંતરનિવૃત્તિ
વિવિધ આકારવાળી છે.

વાહ્યા નિવૃત્તિઃ પુનઃ સર્વેષાં ઇન્દ્રિયાણાં યા દદ્ય-
માનાસ્તિ સૈવ જ્ઞાતવ્યા ।

સર્વ ઇન્દ્રિયોને જે ખુદલી જોવામાં આવે છે તેજ બાહ્યનિ-
વૃત્તિ ગણવી.

ઉપકરણં તેવામેવ પુનઃ કદંવાકારાદીનાં સ્વરૂપ-
સ્ય લેદનશક્તિરિવ સ્વસ્વવિષયગ્રહણશક્તિઃ તદુપ-
જ્ઞાતવ્યં ।

તે કદંબના પુષ્પ વિગેરેના જેવા આકારવાળી અંતર નિવૃ-
ત્તિમાં ખર્જૂમાં જેમ કાપવાની શક્તિ છે, તેમ યેનયોતના વિષય
મહાજ્ઞ કરવાની જે શક્તિ તે રૂપ ઉપકરણ કહેવાય છે.

एवं ज्ञेयैर्द्रियस्वरूपं प्रोक्तं ।

એવી રીતે દ્રવ્યે'દ્રિયનું સ્વરૂપ કહ્યું.

ज्ञावैर्द्रियाणि लब्ध्युपयोगरूपाणि ।

જ્ઞાવિના ઉપયોગ રૂપ લાવે'દ્રિય કહેવાય છે.

जीवस्य ज्ञानावरणादिकर्मक्षयोपशमज्ञावात्
या शब्दादिग्रहणशक्तिः सा लब्धिः ।

જીવને જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મને ક્ષયોપશમ થવાથી શબ્દાદિ
વિષયને મહાજ્ઞ કરવાની જે શક્તિ થાય તે લબ્ધિ કહેવાય છે.

येन पुनः शब्दादीनां ग्रहणपरिणामः स उप-
योगः ।

જે વડે શબ્દાદિ વિષયને મહાજ્ઞ કરવાનો પરિણામ થાય
તે ઉપયોગ કહેવાય છે.

एतद् छयरूपाणि ज्ञावैर्द्रियाणि ।

એ લબ્ધિ અને તેના ઉપયોગ રૂપ લાવે'દ્રિય કહેવાય છે.

इति पंचापि इंद्रियाणि व्याख्यातानि ।

(૬૭)

નવતત્ત્વલોચ.

એ પ્રમાણે પાંચ ઈન્દ્રિયોની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

ચત્વારઃ કણાયાઃ પંચ અવ્રતાનિ લયો યોયાઃ

इति सप्तदशज्ञेदा आश्रवस्य व्याख्याताः ।

ચાર કણાય, પાંચ અવ્રત અને ત્રણ યોગ-એ આશ્રવના સત્તર લેહની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે.

शेषाः पंचविंशतिक्रियारूपाः प्रोज्यन्ते ।

બાકીના પચવીશ ક્રિયા રૂપ આશ્રવના લેહ કહે છે.

क्रियाः पंचविंशतिः ताः पुनः इमा वक्ष्यमाण

लक्षणानुक्रमेण ज्ञातव्याः ।

તે પચવીશ ક્રિયાઓ કે જેઓના લક્ષણ અનુક્રમે આગળ કહેવામાં આવશે. તે પ્રમાણે જાણી લેવી.

—*—

तासामेव लक्षणमाह ।

તે પચવીશ ક્રિયાઓનું લક્ષણ કહે છે.

‘काइअ अहिगरणीया, पाउसिया पारितावणी
किरियां ।

‘पाणाइवाइरंभिअ, परिग्गहिया मायवत्तीया

॥ १७ ॥

मिच्छादंसणवती, अप्पच्चरकाणा य दिट्ठी
पुट्ठी अ ।

पाडुञ्चि य सामंतो, वणीअ नेसत्थि साहत्थि
॥ १८ ॥

आणवणि विआरणिआ, अणभोगा अणव-
कंख पच्चइआ ।

अन्नापओगसमुदा, णपिज्जदोसेरिआ वहिआ
॥ १९ ॥

१ कायिकी, २ अधिकरणिङ्गी, ३ प्राद्वेषिकी, ४ पारितापनिङ्गी
५ प्राज्ञातिपातिकी, ६ आरणिङ्गी, ७ पारिमहिङ्गी, ८ मायाप्र-
त्ययिकी, ९ मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी, १० अप्रत्याख्यानिकी, ११
दृष्टिकी, १२ स्मृष्टिकी, १३ प्रातित्यङ्गी, १४ सामंतोपनिपातिकी,
१५ नैसर्गिकी, १६ स्वहस्तिङ्गी, १७ आनयिनिकी, १८ विद्वारणिङ्गी,
१९ अनासोगिकी, २० अनवकांक्षाप्रत्ययिकी, २१ प्रायोगिकी २२
समुद्धानङ्गी, २३ त्रेभिङ्गी, २४ द्वेषिकी अने २५ धर्मापधिकी—अ-
वीश क्रियाओ कळेवाय छे. १७-१८ १९.

अवचूरी.

काइअ, शति मिच्छादंसणशति आणवणि
शति—कायेन श्रयतमानेन निर्वृत्ता सा कायिकी
कञ्ज्यते । ?

(૬૪)

નવંતત્વવોધે.

૧ કાયા—શરીરને યતના વગર પ્રવર્તાવતાં જે લાગે તે કોવિડી ક્રિયા કહેવાય છે.

અધિકરણિકી પશુવધાદિપ્રવર્તનને પક્ષાદિ નિર્વર્તનને આધિકરણેન નિર્વૃત્તા અધિકરણિકી । ૨

૨ પશુને વધ વિગેરે પ્રવર્તન અને ખર્જ વિગેરેથી તેમજ નિર્વર્તન કરવા રૂપ અધિકરણ વડે લાગે તે અધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

જીવાજીવયોરુપરિ પ્રદેપેણ પ્રાદેપિકી । ૩

૩ જીવ તથા અજીવ ઉપર દેપ કરવાથી લાગે તે પ્રાદેપિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

ક્રોધાદેઃસ્વપરયોઃપરિતાપેન પારિતાપનિકી । ૪

૪ ક્રોધ વિગેરેથી પાતાને અને બીજાને પરિતાપ ઉપજાવવાથી જે લાગે તે પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્રાણાતિપાતેન પ્રાણાતિપાતિકી । ૫

૫ જીવના પ્રાણને હાનિ કરવાથી જે લાગે તે પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

કૃત્યાદ્યારંજનેન આરંજિકી । ૬

૬ જેવી વિગેરેના આરંભથી જે લાગે તે આરંભિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

ધાન્યાદિપરિગ્રહેણ પરિગ્રહિકી । ૭

૭ ધાન્ય વિગેરેના પરિગ્રહ—સંગ્રહ, તે ઉપર અમતાથી જે લાગે તે પરિગ્રહિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

માયયા પરવચનેન સંજાતા માયાપ્રત્યયિકી । ૮

૮ કપરથી બીજને ઉતરવાથી જે લાગે તે માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

જિનવચનવિપરીતપરિણામેન મિથ્યાદર્શનેન સંજાતા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી । ૯

૯ જિન ભગવંતના વચનથી વિપરીત પરિણામવાલા મિથ્યાદર્શન વડે જે લાગે તે મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

અપ્રત્યાખ્યાનેન અવિરત્યા જાતા અપ્રત્યાખ્યાનિકી । ૧૦

૧૦ અપ્રત્યાખ્યાન—અવિરતિ વડે જે લાગે તે અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

કૌતુકાન્નિરીક્ષણેન દૃષ્ટિકી । ૧૧

૧૧ કૌતુકથી દૃષ્ટિ કરવા વડે જે લાગે તે દૃષ્ટિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

રાગાદ્ દ્વેષાદ્ જીવાજીવયોઃ સ્વરૂપ પૃચ્છનેન અથવા રાગાદિશ્વરૂપજ્ઞવાલકાદિવિશિષ્ટવસ્તૂનાં હસ્ત સ્પર્શનેન નિર્વૃત્તા પૃષ્ઠિકી તથા સ્પૃષ્ઠિકી વા । ૧૨

૧૨ રાગ કે દ્વેષથી શ્વર અશ્વરનું સ્વરૂપ પુછવાથી અથવા રાગ વિગેરેથી બેસ—બાળક વિગેરે મૃદુ વસ્તુ પર હસ્તસ્પર્શ કરવાથી જે લાગે તે પૃષ્ઠિકી અથવા સ્પૃષ્ઠિકી નામે ક્રિયા કહેવાય છે.

જીવાજીવાદૌ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય કર્મબંધનેન
સંજાતા પ્રાતિત્યકી । ૧૩

૧૩ છવ—અછવ વિગેરે આશ્રી કર્મબંધ થવાથી જે લાગે તે પ્રાતિત્યકી ક્રિયા કહેવાય છે.

સ્વકીયગજાશ્વવૃષ્ણાદિવિશિષ્ટપદાર્થં વિલોક-
યિતું લોકં સર્વતઃ સંમાગચ્છંતં પ્રશંસાં કુર્વંતં દૃષ્ટ્વા
હર્ષકરણેન અથવા અનાચ્છાદિતસ્નેહાદિ જાજને
ત્તસાણાં જીવાનાં નિપાતનેન સંજાતા સામંતોપનિ-
પાતિકી । ૧૪

૧૪ પોતાના હાથી, ઘોડા, બેલ વિગેરે ઉપર પદાર્થ જોયાને
સર્વ તરફથી લોકો આવતા અને પ્રશંસા કરતાં જોઈ હર્ષ કર-
વાથી જે લાગે અથવા તેલ વિગેરેના પાત્ર ઉઘાડા રાખતાં તેમાં
ત્રસછવના પડવાથી જે લાગે તે સામંતોપનિપાતિકી ક્રિયા
કહેવાય છે.

રાજાદ્યાદેશાંત્રિતરાં યંત્રશસ્ત્રાદ્યાકર્પણેન સંજા-
તા નૈશસ્ત્રિકી । ૧૫

૧૫ રાજા વિગેરેની આજ્ઞાથી યંત્ર શસ્ત્ર વિગેરેના અતિ
આકર્ષણથી જે લાગે તે નૈશસ્ત્રિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

જીવેન શ્વાનાદિના અજીવેન શસ્ત્રાદિના શશ-
કાદિકં સ્વદસ્તેન મારયતઃ સ્વાદસ્તિકી । ૧૬

૧૬ છવ—શ્વાન વિગેરેથી અને અછવ-શસ્ત્રાદિકથી પોતાને
હાથે સસલા પ્રભુબને મારતાં જે લાગે તે સ્વદસ્તિકી ક્રિયા.

જીવાજીવયોરાજ્ઞાપનેન સ્વેચ્છયા વ્યાપારરૂપેણ
આનયનેન વા આજ્ઞાપનિકી આનયનિકી વા । ૧૭

૧૭ જીવ અજીવને સ્વેચ્છા વ્યાપાર વડે પ્રરૂપણ કરવાથી
અથવા લાવવાથી જે લાગે તે આજ્ઞાપનિકી અથવા આનયનિકી
ક્રિયા કહેવાય છે.

જીવાજીવયોર્વિદારણેન સ્ફોટનેન વૈદારણિકી । ૧૮

૧૮ જીવ તથા અજીવને વિદારવા—ફેડવાથી જે ક્રિયા લાગે
તે વૈદારણિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

શૂન્યચિત્તતયા વસ્તૂનામાદાન-ગ્રહણેન અના-
જ્ઞોગિકી । ૧૯

૧૯ શૂન્ય ચિત્ત રાખી વસ્તુનું મહુછ કરવાથી જે લાગે તે
અનાજ્ઞોગિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

ઇહ પરલોકવિરુદ્ધાચરણેન અનવકાંક્ષ પ્રત્યયિકી

। ૨૦

૨૦ આ લોક અને પરલોકની વિરુદ્ધ આચરણ કરવાથી
જે લાગે તે અનવકાંક્ષપ્રત્યયિકી નામે ક્રિયા કહેવાય છે.

અન્યા અપરા એકવિંશતિતમા ।

બીજી એકવીશમી ક્રિયા કહે છે.

મનોવચનકાયયોગદુઃપ્રણિધાનેન નિર્વૃત્તા પ્રાયો-
ગિકી । ૨૧

૨૧ મન, વચન અને કાયાના યોગનું અયોગ્ય પ્રણિધાન
કરવાથી જે લાગે તે પ્રાયોગિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

અષ્ટાનાં કર્મણાં સમુદાયેન યા જવતિ સા
સામુદાયિકી । ૭૨

૨૨ આઠ કર્મના સમુદાયથી જે લાગે તે સામુદાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

મોચાલોજ્ઞાશ્રિતા પ્રેમિકી । ૭૩

૨૩ માયા અને લોભના આશ્રયથી જે લાગે તે પ્રેમિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

ક્રોધામાનાશ્રિતા ઠેષિકી । ૭૪

૨૪ ક્રોધ અને માનના આશ્રયથી જે લાગે તે ઠેષિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

કેવલિનાં કેવલકાયયોગજનિતવંધેન સંજાતા
એર્થાપન્નિકી । ૭૫

૨૫ કેવલીને માત્ર કાયના યોગથી જિત્પન્ન થયેલ બંધ-
વડ જે ક્રિયા લાગે તે એર્થાપન્નિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

एवं क्रियाः पंचविंशतिः ।

એવી રીતે પચવીશ ક્રિયાઓ છે.

एवं पूर्वोक्त सप्तदशज्जेदानां पंचविंशतिक्रियाणां
च मीलने द्विचत्वारिंशत् जेदा आश्रयस्य ज्ञातव्याः ।

એવી રીતે પ્રથમ કહેલ સત્તર જોડ અને આ પચવીશ
ક્રિયાના જોડ મળતાં કુલ મંળીને આશ્રયતત્ત્વના જોતાલીશ જોડ
જાણવા.

इत्थं पंचमं आश्रयतत्त्वम् ।

એવી રીતે પાંચમું આશ્રયતત્ત્વ સમાપ્ત થયું.

પટ્ટં સંવરતત્ત્વં વિવૃણોતિ ।

.છંડું સંવર તત્ત્વ કહે છે.

સમિદ્ ગુત્તિ પરીસહ, જશ્ધમ્મો ભાવના
ચરિતાણિ ।

પણ તિ દુવીસ દસ વાર, પંચ મેઁહિં સ-
ગવન્ના ॥ ૨૦ ॥

પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુત્તિ, બાવીસ પરીપહ, દશ પ્રકારનો
યતિધર્મ, બાર ભાવના, પાંચ પ્રકારનું ચારિત્ર, એવી રીતે સંવ-
રતત્ત્વના સત્તાવન ભેદ થાય છે. ૨૦

અવચૂરી.

સમિદ્ ઇતિ—સંવરતત્ત્વસ્ય સત્તપંચાશત્ત્વેદાઃ ॥

સંવર તત્ત્વના સત્તાવન ભેદ છે.

તે ચ એવં જ્ઞાતવ્યાઃ ।

તે આ પ્રમાણે જાણવા—

યથા સમિતયઃ પંચ ગુપ્તયસ્તિસ્રઃ પરીપહા
દ્વાવિંશતિઃ યતિધર્મો દશજ્ઞેદઃ જ્ઞાવના દ્વાદશધાઃ
ચરિત્રાણિ પંચ એવં ક્રમેણ સમિત્યાદિનાં પાણાં
ઝર્તરાઽપ્રોક્તજ્ઞેદસંખ્યાયોજને સર્વાગ્રે સત્તપંચાશદ્
જ્ઞેદા જ્ઞાતવ્યાઃ ।

તે આ પ્રમાણે—પાંચ સમિતિ, ત્રણ શુભિ, બાવીશ ખરીપહુ, ૬૭ પ્રકારનો યતિ ધર્મ, બાર પ્રકારની ભાવના, પાંચ પ્રકારનું ચારિત્ર—એ સમિતિ વિગેરે છ ઊત્તરાર્ધગાથામાં કહેલા સંખ્યા સાથે જોડતાં સર્વ મળીને સત્તાવન ભેડ બજવાં

તત્ર સમિતયઃ પંચ ઈર્યાસમિતિઃ ૧ જ્ઞાપાસ-
મિતિઃ ૨ એપણાસમિતિઃ ૩ આદાનનિદ્દેપણાસમિતિઃ
૪ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિઃ ૫ ।

તેમાં ૧ ઈર્યાસમિતિ, ૨ જ્ઞાપાસમિતિ, ૩ એપણાસમિતિ
૪ આદાનનિદ્દેપણાસમિતિ અને ૫ પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ—એ
પાંચ સમિતિ.

તત્ર સમ્યક્ પ્રશસ્તાર્હત્ત્વવચનાનુસારેણ ઇતિઃ
ગમનં ચેષ્ટાસમિતિઃ ।

તેમાં ૭મું એટલે સમ્યક્ પ્રકારે શ્રી અર્હુતના એક પ્રવચનને
અનુસારે ઇતિઃ એટલે ગમન—ચેષ્ટા તે સમિતિ કહેવાય છે.

ઈર્યાપિઃ ગમનસ્ય સમિતિઃ ઈયાસમિતિઃ ।

ઈર્યા—ગમન તેની સમિતિ— ચેષ્ટા વિશેષ તે ઈર્યાસમિતિ
કહેવાય છે.

માર્ગે ગચ્છન્ ધૂસર—યુગ પ્રમાણજૂમૌ દત્તદ્રષ્ટિઃ

સાધુઃ સમસ્તજીવાનાં રક્ષાં કુર્વન્ યાતિ સા-
ઈર્યાસમિતિઃ ઇતિજ્ઞાત્વઃ । ૧

૧ માર્ગે ચાલતાં ધૂસર—પ્રમાણ જૂમી ઊપર દ્રષ્ટિ રાખી
સર્વ જીવની રક્ષા કરતા સાધુ વિચરે તે ઈર્યાસમિતિ કહેવાય
છે. એવો સાધાર્થ છે.

જ્ઞાપાસમિતિઃ જ્ઞાપાયા નિરવચ્યવચનસ્ય. સ-
મિતિઃ । ૭

૨ જ્ઞાપા એટલે નિર્દોષ વચન, તેની સમિતિ, તે જ્ઞાપાસ-
મિતિ કહેવાય છે.

અપણાસમિતિઃ યા દ્વિચત્વારિંશદ્વૌપવિવર્જિતઃ
આદ્યારઃ સાધુન્નિઃ ગૃહ્યતે સા અપણાસમિતિઃ । ૮

૩ જે બેતાલીશ દોષ વગરના આદ્યાર સાધુ ગ્રહણ કરે
તે અપણાસમિતિ કહેવાય છે.

આદાનનિક્ષેપસમિતિઃ આદાને વસ્તૂનાં ગ્રહણં
નિક્ષેપો વસ્તૂનાં સ્થાપનં તયોઃ આદાનનિક્ષેપયોઃ
સમિતિ યદ્ વસ્તૂનાં ગ્રહણં મોચનંચ પ્રથમં ચક્રુષા
નિરીક્ષ્ય તતો રજોદ્ધરણાદિના પ્રમાર્જ્ય વિધીયતે
સા આદાનનિક્ષેપસમિતિઃ इति જ્ઞાવઃ । ૯

૪ આદાન એટલે વસ્તુનું ગ્રહણ અને નિક્ષેપ એટલે વસ્તુ-
નું સ્થાપન તે આદાન અને નિક્ષેપની સમિતિ તે આદાનનિક્ષે-
પસમિતિ કહેવાય છે. જ્ઞાપાર્થ એવો છે કે, વસ્તુ લેવી કે મુકવી
તેમાં પ્રથમ અશુદ્ધી જોઈ તે પછી રજોદ્ધરણ વિગેરેથી પુર્જવી
તે આદાન નિક્ષેપ સમિતિ જાણવી.

પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિઃ પરિષ્ઠાપ્યતે પરિત્ય-
જ્યતે સદોષાદિ વસ્તુ સા પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિઃ । ૧૦

૫ જેમાં સદોષાદિ વસ્તુના પરિત્યાગ થાય તે પારિષ્ઠાપ-
નિકા સમિતિ કહેવાય છે.

(૭૨)

નવતત્ત્વવોધ.

યત્ર કફમૂત્રમલાદિ નિર્જીવસ્થાને યત્તેનયા પ-
રિષ્ટાપ્યતે સા પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિઃ ।

તેમાં કફ, મૂત્ર, મલ રિંગેર નિર્જીવ સ્થાને જતનાથી
શુક્રામાં આપે તે પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ કહેવાય છે.

एवं पंच समितयः व्याख्याताः

એવી રીતે પાંચ સમિતિની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

अथ गुप्तयः तिस्रः मनोगुप्तिः १ वचनगुप्तिः २
कायगुप्तिः । ३

ગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે—૧ મનોગુપ્તિ, ૨ વચનગુપ્તિ, ૩
કાયગુપ્તિ.

तत्र मनोगुप्तिः त्रिधा आर्त्तरौद्ध्यानानुवंशिक-
दृष्टनाजालपरिहारः १ धर्मध्यानानुवंशिनी माध्य-
स्थ्यपरिणतिः २ केवलज्ञानयोगनिरोधावस्थायां स-
कलमनोद्वयनिरोधश्च ३ इति मनोगुप्तिः ।

તેમાં મનોગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે. ૧ આર્ત તથા રૌદ્રધ્યા-
ન સંબંધી કટપનાઓની જાલની નિવૃત્તિરૂપ તે ૨ પહેલી,
ધર્મધ્યાન સંબંધી મધ્યસ્થ—અમતા પણાની પરિણતિ તે
મીઠી, ૩ કેવલજ્ઞાન પછી સકળ યોગને નિરોધ કરવાની અવ-
સ્થામાં મનના સર્વ દ્રવ્યનો નિરોધ કરવો, તે ૩ મીઠી—એવી રીતે
ત્રણ પ્રકારની મનોગુપ્તિ છે.

જિગ્રહઃ । ૧ વાચનાપૃચ્છનાદિપુ મુખવસ્ત્રિકાઞ્ચાદિત
વક્ત્રસ્ય જ્ઞાપમાણસ્યાપિ વાગૂનિયંત્રણં । ૨

વચનગુપ્તિ એ પ્રકારની છે. ૧ જીજીની સંજ્ઞા વિગેરે છાઠી
દંઠ મૈાન ધારણ કરવાનો અભિગ્રહ કરવો તે^૧ પેહુલી ૨ વાચના
પૃચ્છના વિગેરે કરવામાં મુખે મુદપત્તિ રાખીને ખાલતાં જે
વાણીની નિયંત્રણા કરવામાં આવે તે^૨ બીજી.

વચનગુપ્તિઃ સર્વથા વચનનિરોધઃ નિરવચસ-
મ્યકૂવચનજ્ઞાપણાન્યાં કૃત્વા હિજ્ઞેદા જ્ઞાપાસમિતિ
પુનઃ સમ્યકૂવચનપ્રવૃત્તિરૂપતયા એકજ્ઞેદા એવ ઇતિ
વચનગુપ્તિ જ્ઞાપા સમિત્યોજ્ઞેદઃ ।

વચનગુપ્તિ, ૧ સર્વથા વચનનો નિરોધ કરવા ૩૫ તથા ૨
નિર્દોષ અને સમ્યક્ વચન લાપણ કરવા ૩૫ જે લેહવાળી વચન-
ગુપ્તિ છે અને સમ્યક્ વચનની પ્રવૃત્તિ કરવા ૩૫ એકજ લેહવાળી
લાપા સમિતિ છે— એવી રીતે વચનગુપ્તિ અને લાપાસમિતિ
વચ્ચે લેહ છે.

કાયગુપ્તિઃ હિવા નપસર્ગાદિસદ્જાવે કાયો-
ત્સર્ગાદિચલનં, કેવલિનાં યોગનિરોધાવસ્થાયાં સર્વથા
શરીરચેષ્ટાપરિહારઃ વા ૧ તથા સિદ્ધાંતોક્તવિધિના
મુનીનાં કાયવ્યાપારસ્ય ૨ ।

કાયગુપ્તિ એ પ્રકારની છે^૩ હિપસર્ગાદિ ચતાં કાયોત્સર્ગમાંથી
ચલિત થવું નહીં તે અથવા કેવલીને યોગ નિરોધની અવસ્થામાં

૧ જ્ઞાનાવધિની ૨ વાદનિયમિની. ૩ ચેષ્ટાનિરૂપિતરૂપ.

(૭૪)

નવતત્ત્વવોધ.

સર્વથા શરીરની ચેષ્ટાના ત્યાગ તે ૧ પેહેલી તથા ૨ સિદ્ધાંતમાં
કહેલ વિધિ પ્રમાણે મુનિની કાયાના વ્યાપારની પ્રવૃત્તિ તે ૧ બીજી

• એવં તિસ્રો ગુપ્તયઃ વ્યાખ્યાતાઃ । ૨૦

એવી રીતે ત્રણ ગુપ્તિની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી, ૨૦

*** — * — ***

અથ પરીપદાઃ દ્વાવિંશતિઃ

હવે બાવીસ પરીપદા કહે છે.

શુદ્ધા પિવાસા સી ઉપ્હ, દંસા ચેલા રક્તિઓ.

ચરિઆ નિસિહિયા સિજા, અક્રોસ વહ

જાયણા ॥ ૨૧ ॥

અભામ રોગ તણ ફાસા, મલ સકાર પરી-

સહા ।

પત્તા અન્નાણ સમ્મત્તં, ૬અ વાવીસ પરીસહા

॥ ૨૨ ॥

૧ શુદ્ધા, ૨ પિવાસા, ૩ રીત, ૪ ક્રોધ, ૫ દંશ, ૬ ચેલ, ૭ ચરિત, ૮ સી, ૯ અર્થા, ૧૦ નેપેધિદી, ૧૧ શમ્યા, ૧૨ આક્રોશ, ૧૩ વધ, ૧૪ વાયના, ૧૫ અજાણ, ૧૬ રોગ, ૧૭ વજ્રસ્પર્શ, ૧૮ મલ, ૧૯ સાકાર, ૨૦ પ્રજ્ઞા, ૨૧ અજ્ઞાન અને ૨૨ સમ્યક્ત્વ એ બાવીસ પરીપદા બજાયા. ૨૧-૨૨

અવચૂરી:

સ્વુહા ઇતિ અલાભ ઇતિ ક્રુધાપરીપદઃ નિર-
વંધાદારાલાન્ને ક્રુધા સહનીયા ન પુનઃ સાવધાદાર,
અદ્વણં કાર્યં ઇત્યેવંસ્વરૂપઃ । ૧.

૧ નિર્દોષ આહારના લાભ ન થાય. ત્યાં સુધી ક્રુધા સહન
કરવી. પણ સાવધ આહાર લેવો નહીં. એવી રીતે વર્તવું તે
ક્રુધાપરીપદ કહેવાય છે.

પિપાસાપરીપદઃ તૃપ્તા સહનીયા ન પુનઃ ગાઢ
તૃપ્તાપીન્નિતૈરપિ સચ્ચિન્નજલં પેયં । ૨

૨ તૃપ્તા સહન કરવી. ગાઢ તૃપ્તાથી પીડિત થતાં પણ સચિત્ત
જલ પીવું નહીં. એ તૃપ્તાપરીપદ કહેવાય છે.

શીતપરીપદઃ કાયોત્સર્ગવિહારાદિ કુર્વતાં
શીતં લગતિ તત્ સહનીયં અગ્નિસેવાદિ ન ચિંતનીયં । ૩

૩ કાયોત્સર્ગ તથા વિહાર કરતાં જે ઠાક લાગે તે સહન
કરવી પણ અગ્નિથી તાપવા વિગેરેનું ચિંતન ન કરવું; તે
શીતપરીપદ કહેવાય છે.

ઋષ્ણપરીપદઃ ગ્રીષ્મતાપાક્રાંતૈરપિ સ્નાનવાયુ-
વ્યંજન વાતાયનશ્રયણાદિ ન વિધેયં આતાપનાદિ
કપ્ટં સહનીયં । ૪

૪ ઉનાળાના તાપથી પીડિત થતાં પણ સ્નાન, વાયુ, પંખો,
ગ્રામ ઉપર બેસવું વિગેરે ન કરવું; આતાપનાદિ કષ્ટ સહન
કરવું તે ઋષ્ણપરીપદ કહેવાય છે.

(૩૬)

નવતત્વબોધ.

દંશમશકપરીપદ્ઃ કાયોત્સર્ગાદિપુ દંશમશક-
કૃતા વિઘાતાઃ સહનીયાઃ । ૫

૫ કાયોત્સર્ગ વિગેરેમાં ડાંસ, અને મગલાએ દીધેલા ચઠકા સહન કરવા, તે દંશમશકપરીપદ કહેવાય છે.

ચેલપરીપદ્ઃ માનપ્રમાણોપેતૈર્વસ્ત્રૈર્મલિનજીર્ણ
શીર્ણૈઃ રપિ સ્વેદોમનસિ ન કાર્યઃ । ૬

૬ બગાળર થાય તેટલા પ્રમાણવાલા, મેલા, લુના અને મડી શયેલા વસ્ત્રો મહે તોપણ મનમાં ખેદ ન કરવો, તે ચેલપરીપદ કહેવાય છે.

અરતિપરીપદ્ઃ અમનોહોપાશ્રયાદારાદિપુ અ-
રતિઃ ન કાર્યા । ૭

૭ ઊપાશ્રય તથા આહાર સારા નહીં મળતાં તે વિષે અરતિ—અપ્રીતિ ન કરવી, તે અરતિપરીપદ કહેવાય છે.

સ્ત્રીપરીપદ્ઃ સ્ત્રીણાં મનોહરરૂપવિજૂપાવિલાસ
વાક્યદાવજ્ઞાવાદિકં દૃષ્ટ્વા ચિત્તક્ષોજો ન કાર્યઃ । ૮

૮ સ્ત્રીઓના મનોહર રૂપ, અલંકાર, વિલાસ, વચન, અને હારલાવ વિગેરે વેઈ ચિત્તમાં ક્ષોભ ન કરવો તે સ્ત્રીપરીપદ કહેવાય છે.

ચર્યાપરીપદ્ઃ વાયુવત્ અપ્રતિવસ્તયા વિહારઃ
કાર્યઃ ન પુનઃ એકત્ર વાસઃ । ૯

૯ વાયુની જેમ પ્રતિબંધ પામ્યા વગર વિહાર કરવો. એક સ્થળે વાસ કરવો નહીં તે ચર્યાપરીપદ કહેવાય છે.

નૈવેધિકીપરીપહઃ શ્મશાને ગૂન્યાગારે સર્પવિલે
સિંહગુહાદિબુ કાયોત્સર્ગસ્થૈઃ નાનાવિધોપસર્ગસદ્જ્ઞા-
વેડપિ અશિષ્ટા ચેષ્ટા ન કાર્યા. ૧૦

૧૦ શ્મશાન, શૂન્યગૃહ, સર્પના રાક્ષસ અને સિંહની ગુફા
વિગેરેમાં કાર્યોત્સર્ગપણે રહેતાં વિવિધ જાતના ઊપસર્ગ થાય તે
છતાં નહારી ચેષ્ટા ન કરવી તે નૈવેધિકીપરીપહ કહેવાય છે.

શય્યાપરીપહઃ ઉચ્ચાવચાસુ શય્યાસુ શીતોષ્ણ-
કાલાદૌ મનસિ ઉદ્વેગો ન વિધેયઃ । ૧૧

૧૧ ઊંચી નીચી શય્યા—સંચારે મલતાં શીતકાલ અને
ઉષ્ણકાલ વિગેરેમાં મનમાં ઊદ્વેગ ન કરવો તે શય્યાપરીપહ
કહેવાય છે.

આક્રોશપરીપહઃ અજ્ઞાનલોકપ્રોક્તવૈજ્ઞાન્યવાક્ય
શ્રવણે ક્રોધો ન કાર્યઃ દૃઢપ્રહારિવત્ । ૧૨

૧૨ અજ્ઞાનીલોક જિંચે સ્વરે ખરાબ વચન બોલે તે સાંભળી
દૃઢપ્રહારીની જેમ ક્રોધ ન કરવો તે આક્રોશપરીપહ કહેવાય છે.

વધપરીપહઃ કોપિ દુરાત્મા સાધૂનાં વધં કરોતિ
તથાપિ સાધુજ્ઞિઃ ક્રોધો ન વિધેયઃ સ્કંદકસૂરિશિષ્ય
વત્ । ૧૩

૧૩ કોઈ દુરાત્મા સાધુના વધ કરે તથાપિ સાધુએ સ્કંધક
સૂરિના શિષ્યની જેમ ક્રોધ કરવો નહીં; તે વધપરીપહ કહેવાય છે.

યાઞ્ચાપરીપહઃ ત્રિકાવૃત્તિકાલે પરગૃહેષુ યા-
ચને દુઃખં મનસિ ન ધાર્યં । ૧૪

૧૪ શિક્ષાવૃત્તિ યજ્ઞતે ધીજાને ઘેર માગતાં મનમાં દુઃખ ન લાવવું તે યાચનાપરીપદ કહેવાય છે.

અલાજ્ઞપરીપદઃ અંતરાયકર્મોદયાત્ નિર્દોષ-
ત્તિકાલાજ્ઞાજ્ઞાવેડપિ ચિત્તે વૃદ્ધેગો ન કાર્યઃ ઠંઠણ-
કુમારવત્ । ૧૫

૧૫ અતગાય કર્મના ઊદયથી નિર્દોષ શિક્ષાના લાભ ન થાય તોપણ ઠંઠણકુમારની જેમ મનમાં ઊદ્વેગ ન કરવેલ તે અજ્ઞાન-પરીપદ કહેવાય છે.

રોગપરીપદઃ નુગ્રરોગસંજ્ઞવેપિ આર્તધ્યાનં ન
કાર્યં સમ્યક્ સહ્યં સનત્કુમારવત્ । ૧૬

૧૬ કદિ ભયકર રોગ થાય તોપણ આર્તધ્યાન ન કરવું સનત્કુમારની જેમ સહન કરવું, તે રોગપરીપદ કહેવાય છે.

તૃણપરીપદઃ સંસ્તારકાઘૌ વર્જાદિતૃણવ્યાપારે
દેહપીમાયામપિ દુઃખં ન ચિંત્યં । ૧૭

૧૭ સઘાસ વિગેરેમાં ડાલ, વિગેરે ધાસના વ્યાપારથી દેહને ધીરા થાય તથાપિ દુઃખ ન ચિંતયવું, તે તૃણપરીપદ કહેવાય છે.

મલપરીપદઃ મલસ્વેદાદિ શરીરાત્ ન સ્ફેટનીયં
કિંતુ યાવજ્જીવં સમ્યક્ સહનીયં । ૧૮

૧૮ મેલ પસીના વિગેરે ગંદીઝ ઊપરથી ઊતારના નહીં પણ તે જાનજીવ મુધી સારી રીતે સહન કરવા; તે મલપરીપદ કહેવાય છે.

સત્કારપુરસ્કારપરીપદઃ વહુલોકનરેશ્વરાદિકૃત

સ્તુતિવંદનાદેઃ ચિત્તોન્માદો ન કાર્યઃ સૈત્કર્ષો મનસિ
ન કાર્યઃ । ૧૯

૧૯ ધણાં લોક કે રાજા વિગેરે સ્તુતિ વંદના કરે તેથી ચિત્તમાં
'બિન્નાદ કરવો નહીં તેમ મનમાં બિહર્ષ લાવવો નહીં, તે સત્કર્-
મપુરસ્કાર પરીપહ કહેવાય છે.

પ્રજ્ઞાપરીપહઃ વહુજ્ઞાન સંજ્ઞવેડપિ શ્રાત્મીયચિત્તે
ગર્વો ન કાર્યઃ । ૨૦

૨૦ બહુજ્ઞાન હોય તેપણુ પોતાનો મનમાં ગર્વ ન કરવો
તે પ્રજ્ઞાપરીપહ કહેવાય છે.

અજ્ઞાનપરીપહઃ જ્ઞાનાવરણીયકર્મોદયાત્ પઠ-
તામપિ પાઠો નાગચ્છતિ તથાપિ દુઃખં મનસિ ન કાર્યં
કિંતુ કર્મવિપાક એવ ચિંત્યઃ । ૨૧

૨૧ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બિહયથી કદિ જાણે તેપણુ પાઠ
આપડે નહીં, તથાપિ મનમાં દુઃખ લાવણું નહીં પણ પોતાના
કર્મનો તેવો વિપાકજ ચિંતવવો, તે અજ્ઞાનપરીપહ કહેવાય છે.

સમ્યક્તપરીપહઃ જિનશાસનવિષયે દેવગુરુધર્મ
વિષયે ચ સંદેહો ન વિધેયઃ । ૨૨

૨૨ જિનશાસન વિષે કે દેવ, ગુરુ તથા ધર્મને વિષે સંદેહ
કરવો નહીં તે સમ્યક્ત્વ પરીપહ કહેવાય છે.

एवं द्वाविंशतिः परीपहा व्याख्याताः । २१-२२

એવી રીતે બાવીશ પરીપહાની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.
૨૧-૨૨

અથ યતિધર્મો દશધા—દશપ્રકારઃ ।

હવે દશ પ્રકારનો યતિધર્મ કહે છે.

સ્વાંતિ મદવ અર્જવ, મુતી તવ સંજમે અ
વોધવ્વે ।

સત્ત્વં સોઅં આર્કિં, ચળં ચ વંમં ચ જહ્નધ-
ન્મો ॥ ૨૩ ॥

૧ ક્ષમા, ૨ માર્દવ, ૩ આર્જવ, ૪ મુક્તિ, (સંતોષ) ૫ તપ, ૬ સંયમ, ૭ સત્ય, ૮ શૌચ, ૯ અકિંચનત્વ અને ૧૦ બ્રહ્મચર્ય, એ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ બાણ્યેા. ૨૩

અવચૂરી.

સ્વાંતિ શતિ—ક્ષમા—માર્દવ—આર્જવ—નિર્લો-
પ્પતા—તપઃ—સંયમ—સત્ય—શૌચ—અર્કિંચનત્વ—બ્રહ્મ-
સ્વરૂપઃ ।

૧ ક્ષમા, ૨ માર્દવ, ૩ આર્જવ, ૪ નિર્લોપતા, ૫ તપ, ૬ સંયમ, ૭ સત્ય, ૮ શૌચ, ૯ અકિંચનત્વ, અને ૧૦ બ્રહ્મચર્ય—
એ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ છે.

તત્ર ક્ષમા ક્રોધજયઃ સ ચ ઉપશમેન સ્પાત્ ?

૧ તેમાં મોખનો જય કરવો તે ક્ષમા નામે યતિધર્મ કહેવાય તે મોખનો જય ઉપશમ (સમતા) થી થાય છે.

માર્દવં મૃદોન્નવિઃ માર્દવં અર્દકારપરિહારઃ ૨

૨ મૃદુ—કોમલનો લાવ એટલે અર્દકારનો ત્યાગ તે માર્દવ નામે યતિધર્મ કહેવાય છે.

આર્જવં ઋજોન્નવિઃ માયાત્યાગઃ । ૩

૩ ઋજુ—સરલનો લાવ એટલે માયા—કપટનો ત્યાગ તે આર્જવ નામે યતિધર્મ કહેવાય છે.

નિર્લોન્નતા લોન્નપરિહારઃ । ૪

૪ લોભનો ત્યાગ તે નિર્લોભતા યતિધર્મ કહેવાય છે.

તપઃ બાહ્યાંતરજ્ઞેદૈર્ઘ્યદશઘા । ૫

૫ બાહ્ય અને આંતર એવા બેદથી જે બાર પ્રકારે થાય છે તે તપ યતિધર્મ કહેવાય છે.

સંયમઃ પ્રાણાતિપાતવિરમણરૂપઃ । ૬

૬ પ્રાણતિપાતથી વિશમ પામવું, તે સંયમયતિધર્મ કહેવાય છે.

સત્યં સદ્ગ્ન્યો જીવેન્ન્યો હિતં પથ્યં સત્યં । ૭

૭ સત્ એટલે જીવને હિતકારી તે સત્ય યતિધર્મ કહેવાય છે.

શૌચં સર્વજીવેષુ સુખકારિ વર્તનં શૌચં શ્રદ્ધતા-
વાનપરિહારઃ । ૮

૮ સર્વ જીવને મુખ લેખે તેવી રીતે વર્તવું અને અદત્તા-
શન (ચોરી) ના ત્યાગ તે શૌચ યતિધર્મ કહેવાય છે.

અકિંચનત્વં ન વિદ્યતે કિંચન યસ્ય સઃ અકિંચનઃ

(૮૨)

નવતત્ત્વવોધં.

અર્કિંચનસ્યજ્ઞાવઃ અર્કિંચનત્વં સર્વપરિગ્રહ ત્યાગઃ । ૧૦

૯ જેની પાંસે કાંઈપણ ન હોય તે અર્કિંચન, તેનો જ્ઞાવ તે અર્કિંચનત્વ એટલે સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ તે અર્કિંચનત્વ યતિ-ધર્મ કહેવાય છે.

બ્રહ્મ ઔદારિકવૈક્રિયસંબંધમૈથુનપરિહારઃ । ૧૦(૧૩)

૧૦ ઔદારિક અને વૈક્રિય સંબંધી મૈથુનનો ત્યાગ તે બ્રહ્મ યતિધર્મ કહેવાય છે. ૨૩

અથ જ્ઞાવના દ્વાદશ. ।

હવે બાર જ્ઞાવના કહે છે.

પદમમણિચ્છમસરણં, સંસારો એગ્યા ય અ-
ણ્ણતં ॥

અસુંક્તં આસવ સં,વરો અ તહ ણિજ્જરા
નવમી ॥ ૨૪ ॥

ભોગસહાવો વોહી, દુલ્લહા ધમ્મસ્સ સાહગા
અરિહા ॥

એઆઓ ભાવણાઓ, માવેઅવ્વા પયત્તેણા ॥ ૨૫ ॥

૧ અનિત્ય જ્ઞાવના, ૨ અશરણ જ્ઞાવના, ૩ સંસાર જ્ઞાવના,
૪ એકત્વ જ્ઞાવના, ૫ અન્યત્વ જ્ઞાવના, ૬ આશુચિત્વ જ્ઞાવના
૭ આમય જ્ઞાવના, ૮ સંવર જ્ઞાવના, ૯ નિર્જરા જ્ઞાવના, ૧૦

લોકસ્વભાવ ભાવના, ૧૧ બોધિદુર્લભ ભાવના, અને ૧૨ ધર્મ-
ના સાધક અરિહંત પણ પામવા દુર્લભ છે એવી ધર્મ ભાવના,
એ બાર ભાવના પ્રયત્નથી ભાવવી. ૨૪-૨૫.

અવચૂરી.

પદ્મમ્મ ઇતિ લોગ સહાવોઽતિ-અનિત્યજ્ઞાવના,
અશરણજ્ઞાવના ૧ જ્ઞવજ્ઞાવના ૨ એકત્વજ્ઞાવના ૩
અન્યત્વજ્ઞાવના ૪ અશૌચજ્ઞાવના ૫ આશ્રવજ્ઞાવના ૬
સંવરજ્ઞાવના ૭ નિર્જરાજ્ઞાવના ૮ ધર્મજ્ઞાવના ૯
લોકજ્ઞાવના ૧૦ બોધિજ્ઞાવના ૧૧

૧ અનિત્ય ભાવના, ૨ અશરણ ભાવના, ૩ એક ભાવના
૪ અન્યત્વ ભાવના, ૫ અશૌચ ભાવના, ૬ આશ્રવ
ભાવના, ૭ સંવર ભાવના, ૮ નિર્જરા ભાવના, ૯
ધર્મ ભાવના, ૧૦ લોક ભાવના અને બોધિ ભાવના—એ બાર
ભાવના છે.

તત્ર સંસારે સર્વપદાર્થાનાં અનિત્યતા યત્ચિંત્ય-
તે તા અનિત્યજ્ઞાવના । ?

૧ તેમાં સંસારના સર્વ પદાર્થ અનિત્ય છે એમ જે ચિંત-
વણું તે અનિત્ય ભાવના કહેવાય છે.

અશરણં દેહિનાં મરણાદિજ્ઞયે સંસારે શરણં
કિમપિ નાસ્તિ ઇત્યાદિચિંતનં અશરણજ્ઞાવના । ૨

૨ મૃત્યુ વિગેરે ભયવાલા આ સંસારમાં પ્રાણીને કાંઈ પણ
શરણ નથી એમ ચિંતવણું, તે અશરણ ભાવના કહેવાય છે.

(૮૪)

નવતત્ત્વબોધ.

જીવાનાં ચતુરશીતિલક્ષજીવિયોનિપરિવ્રમણ
ચિંતનં જ્ઞવજ્ઞાવના । ૩

૩ છપ ચોરાશી લાખ જીવોનિર્મો ભ્રમણ કરે છે—
એમ ચિંતવવું, તે જ્ઞપ જ્ઞાવના કહેવાય છે.

एकाक्येव जीवः उत्पद्यते विपद्यते कर्माण्यु-
पार्जयति श्रुक्ते चेत्यादिचिंतनं एकत्वज्ञावना । ४

૪ છપ એકલોજ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલોજ મૃત્યુ પામે છે,
એકલોજ કર્મ બાંધે છે અને એકલોજ કર્મ લોભવે છે—ઈત્યાદિ
ચિંતવન કરવું તે એકત્વ જ્ઞાવના કહેવાય છે.

जीवानां देहात् पृथक्के सति पुत्रकलत्रादिध-
नादिपदार्थेभ्यः अत्यंतज्ञेद एकत्वं अतः तत्त्ववृत्त्या
कोपि कस्यापि संबंधी नास्ति—इत्यादि चिंतनं अन्य-
त्वज्ञावना । ५

૫ છપને દેહથી જુદાંપણને લીધે પુત્ર, સ્ત્રી, ધન વિગેરે
પદાર્થોથી અત્યંત ભેદપણ છે, તેથી તત્ત્વરીતે જોતાં કોઈપણ
કોઈને સંબંધી નથી આ પ્રમાણે જે ચિંતન કરવું, તે અન્ય-
ત્વ જ્ઞાવના કહેવાય છે.

देहस्य सप्तधातुमयस्य नव स्रोतांसि निरंतरं
स्रवंति मलमूत्रश्लेष्मादि—वस्तूनि वीज्रत्सानि सद-
चारीणि संति अतः शुचित्वं कुत स्यादिति चिंतनं
अशौचज्ञावना । ६

૬ સાત ધાતુના બનેલા આ ઢેહના નય દ્વાર નિરંતર અર્થ કરે છે. મલ, મૂત્ર બહુના વિગેરે બીજાત્મ વસ્તુઓ તેની સાથે રક્ષા કરે છે, એથી એ ઢેહમાં શુચિપણ—પવિત્રતા ક્યાંથી હોય— એ પ્રકારે જ ચિંતવન કરવું તે અશૌચ ભાવના કહેવાય છે.

સંસારમધ્યસ્થિતસમસ્તજીવાનાં મિથ્યાત્વ કષાયાવિરતિપ્રમાદાર્ત્તરૌઙ્ધ્યાનાદિહેતુજ્ઞિઃ નિરંતરં-કર્માણિ વધ્યમાનાનિ સંતિ इतिચિંતનં આશ્રવ-જ્ઞાવના । ૭

૭ સંસારમાં રહેલા સમસ્ત જીવોને મિથ્યાત્વ, કષાય, અવિરતિ, પ્રમાદ, આર્ત્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન વિગેરે હેતુથી નિરંતર કર્મ બંધાયું કરે છે, ઇત્યાદિ ચિંતવન કરવું, તે આશ્રવભાવના કહેવાય છે.

મિથ્યાત્વાદીના વંધહેતુજૂતાનાં સંવરણોપાયાઃ સમ્યક્ત્વાદયઃ તેષાં ચિંતનં સંવરજ્ઞાવના । ૮

૮ ઊપર કહેલી (આશ્રવભાવનામાં) મિથ્યાત્વ વિગેરે ન રોકવાના ઊપાય સમ્યક્ત્વ વિગેરે છે, તે સમ્યક્ત્વ વિગેરેનું ચિંતવન કરવું, તે સંવરભાવના કહેવાય છે.

નિર્જરાજ્ઞાવના કર્મનિર્જરાલ્પા દ્વિધા સકામા અકામા ચ ।

કર્મની નિર્જરા કરવા રૂપ નિર્જરા ભાવના સકામા અને અકામા એમ બે પ્રકારની છે.

તત્ર સકામા સાધૂનાં ।

તેમાં સાધુઓને સકામા નિર્જરા છે.

(૫૬)

નવતત્ત્વવોધં.

અકામા ચ અજ્ઞાનકષ્ટજનિતાજીવાનાં ।

અને અજ્ઞાન કષ્ટથી થયેલી જીવોને અકામા નિર્જન છે.

તત્ર સકામા દ્વાદશપ્રકારતપોહિતકર્મકાય-
રૂપા । ૧

૧ તેમાં તપથી કર્મનો કાય થવા ૩૫ બાર પ્રકારની સકામા નિર્જન છે.

અકામા પુનઃ તિર્યગાદિજીવાનાં તૃપાબુજ્જુક્તા
છેદનજેદનજારોહારસાવધકામકષ્ટસહનેનય.કર્મકાયઃ
તદ્રૂપા જ્ઞાતવ્યા ।

તિર્યંચ વિગેરે જીવોને તૃપા, ભુખ, છેદન, લેદન, બારવહન,
સાવધ કામ અને કષ્ટને સહન કરવાથી જે કર્મનો કાય થાય તે
૩૫ અકામા નિર્જન ગણાવી.

एवंविधाया निर्जरायाः चिंतनं निर्जराज्ञावना । ए

૬ એવી નિર્જરાળું ચિંતન કરવું તે નિર્જરાભાવના
કહેવાય છે.

दुस्तरसंसारसागरसमुत्तारणप्रवहणप्रायश्री
जिनप्रणीतश्रीधर्मज्ञावचिंतनं धर्मज्ञावना । १० -

૧૦ દુસ્તર એના સંસાર સાગરને ઉતારનાર વહાણ સમાન
શ્રી જિનપ્રણીત એવા ધર્મ જ્ઞાનનાળું ચિંતન કરવું તે ધર્મ-
જ્ઞાવના કહેવાય છે.

चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकस्य कटिसंस्थापितकर

તિર્યક્પ્રસારિતં પાદપુરુષાકારસ્ય ધર્માધર્માસ્તિ-
કાયાદિપટ્ટઙ્ગૈઃ પરિપૂર્ણસ્ય લોકસ્ય ચિંતનં લોક-
જ્ઞાવના । ૧૧

૧૧ કંઠી ઊપર હાથ મુકી પણ તિરછં પાહોણા કરી ઊભા
રહેલા પુરુષની આકૃતિ જોવા આકૃતિવાળા અને ધર્માસ્તિકાય,
અધર્માસ્તિકાય વિગેરે છ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ આ ચૌદ રાજલોકનું
ચિંતન કરવું, તે લોકજ્ઞાવના કહેવાય છે.

અનંતાનંતકાલદુર્લભમનુષ્યાદિસામગ્રીયોગેऽપિ
દુઃપ્રાપં પ્રાયો વોધિવીજં જીવાનાં ઇત્યાદિ ચિંતનં
વોધિજ્ઞાવના । ૧૨

૧૨ અનંતા અનંત કાલે દુર્લભ એવી મનુષ્યપણા વિગેરે
સામગ્રીનો યોગ થતાં પણ છવને વોધિવીજ (સમસ્તિ) પામવું
શુરકેશ છે, ઇત્યાદિ ચિંતન કરવું તે વોધિજ્ઞાવના કહેવાય છે.

एवं द्वादशज्ञावनाः व्याख्याताः । १३

એવી રીતે બાર જ્ઞાવનાની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી, ૨૫

अथ चारित्राणि पंच ।

હવે પાંચ પ્રકારનું ચારિત્ર કહે છે.

सामादृत्य पदमं, छेओवठावणं भवे वीअं ।
परिहारविसुद्धीअं, सुहमं तह संपरायं च

॥ २६ ॥

તત્તોઅ અંહરંકાયં, સ્વાયંસન્વંમિ જીવલોગંમિ ।
જં ચરિજ્ઞ સુવિહિયા, વચ્ચંતિ અયરામરં
ઠાણં ॥ ૨૭ ॥

૧ પેહુલું સામાયિક ચારિત્ર, ૨ ખીલું ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, ૩, ત્રીજું પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર, ૪ ચોથું સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર તે પછી પાંચમું ૫ યથાખ્યાત ચારિત્ર, જે યથા ખેરશે યથાવિધએ સર્વ જીવલોકમાં ખ્યાત ખેરશે પ્રસિદ્ધ છે તે યથાખ્યાત ચારિત્ર, જેને આચરીને સાધુ અજરામર સ્થાનને પામે છે. ૨૬—૨૭

અવચૂરી.

સામાજ્ઞં ઇતિ તત્તોઅ ઇતિ—ચારિત્રાણિ
પંચ સામાયિક, ૧ ઉદોપસ્થાપનીય ૨ પરિહારવિ-
શુદ્ધિક ૩ સૂક્ષ્મસંપરાય ૪ યથાખ્યાત ૫ નામાનિ ।

૧ સામાયિક, ૨ ઉદોપસ્થાપનીય, ૩ પરિહારવિશુદ્ધિક, ૪ સૂક્ષ્મસંપરાય, અને ૫ યથાખ્યાત,—એ પાંચ ચારિત્ર છે.

તત્ર સામાયિકં સર્વસાવચ્યવ્યાપારપરિત્યાગ-
નિરવચ્યવ્યાપારાસેવનરૂપં જ્ઞાતવ્યં । ૧.

૧ સર્વ સાવચ્યવ્યાપારનો ત્યાગ અને નિરવચ્ય—નિર્દોષ વ્યાપારનું સેવન, તે સામાયિકચારિત્ર કહેવાય છે.

ઉદોપસ્થાપનીયં, ગણાધિપેન પ્રદત્તં પ્રાણાતિપાત
વિરમણાદિપંચમદાવતરૂપં । ૨

૨ સાધુસમુદાયના અધિપતિએ આરેલા પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે પંચ મહાવ્રત, તે છેદાપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેવાય છે.

પરિહારવિશુદ્ધિકં નવ સાધવો ગચ્ચાત્ પૃથગ્
જૂત્વા અષ્ટાદશમાસાન્ યાવત્ત્યત્સિદ્ધાંતપ્રોક્તરિત્યા
તપઃ કુર્વેતિ તત્પરિહારવિશુદ્ધિકં ક્ષેયં । ૩.

૩ નવ સાધુઓ ગચ્છથી બહાર નિકળી અઠાર માસ મુઘી સિદ્ધાંતમાં કહ્યા પ્રમાણે તપ કરે, તે પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર કહેવાય છે.

સૂક્ષ્મસંપરાયં સૂક્ષ્મસંપરાયારવ્યદ્રશમગુણ-
સ્થાનકપ્રાપ્તાનાં સાધૂનાં યચ્ચારિત્રં તત્સૂક્ષ્મસંપરાયં । ૪

૪ સૂક્ષ્મસંપરાય નામે દશમા ગુણાણે પ્રાપ્ત થયેલા સાધુ-ઓનાં જે ચારિત્ર તે સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર કહેવાય છે.

યથારવ્યાતં સર્વેષુ કપાયેષુ સર્વક્રયં પ્રાપ્તેષુ સા-
ધૂનાં યચ્ચારિત્રં તત્ યથારવ્યાતં । ૫

૫ સર્વ કપાયનો સર્વથા ક્રય થનાં સાધુઓનાં જે ચારિત્ર તે યથારવ્યાત ચારિત્ર કહેવાય છે.

એતેષાં ચારિત્રાણાં મધ્યે સાંપ્રતં પ્રથમચારિત્રહ્યં
વિદ્યમાનમસ્તિ શેષાણિ ત્રીણિ ચારિત્રાણિ વ્યુચ્છિ-
ન્નાનિ ।

એ પાંચ ચારિત્રમાં હાલ પહેલા જે ચારિત્ર વિદ્યમાન છે, બાકીના ત્રણ ચારિત્ર વિરુદ્ધ પામ્યા છે.

एवं चारित्रपंचकं व्याख्यातं ।

એવી રીતે પાંચ ચારિત્રની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી,

एवं समितीनां पंच ज्ञेदाः गुप्तीनां त्रयः परी-
पदानां द्वाविंशतिः यतिधर्मस्य दश ज्ञावनानां द्वा-
दश चारित्राणां पंच ज्ञेदाः इति सप्तपंचाशोज्ञेदाः
संवरतत्वस्य संजाताः ।

એવી રીતે સમિતિના પાંચ જ્ઞેદ, ગુપ્તના ત્રણ જ્ઞેદ, પરી-
પદના બાવીશ, યતિધર્મના દશ, જ્ઞાવનાના બાર, અને ચારિ-
ત્રના પાંચ-એમ સર્વ મળી સત્ત્રાવન જ્ઞેદ સંવરતત્ત્વના થયા.

इति पष्टं संवरतत्वं संक्षेपतो व्याख्यातम् । १६-१७

એવી રીતે ૭૪માં સંવરતત્ત્વની વ્યાખ્યા સંક્ષેપથી કરેલી
છે. ૧૬-૧૭

अथ सप्तमं निर्जरातत्वं व्याख्यानयति ।

હવે સાતમા નિર્જરા તત્ત્વની વ્યાખ્યા કરે છે.

अणसण मूणोअरिया, वित्ती संखेवणं रस-
च्चाओ ।

कायकिलेसो संली, णया य वद्दहो तवो होइ,
॥ २८ ॥

પાયચ્છિત્તં વિણઓ વેયાવચ્ચં તહેવ સદ્દક્ષાઓ।
 દ્વદક્ષાણં ઉસ્સગ્ગો વિઅ, અભ્મિતરઓ તવો
 હોર્ઘ્ઘં ॥ ૨૯ ॥

વારસવિહં તવો ણિ, જ્જરા ય વંધો ચડ વિ-
 ગપ્પો અ ।

પયઈ ઠિઈ અણુભાગો, પણસ મેણ્ઠિં નાયવ્વો
 ॥ ૩૦ ॥

બાર પ્રકારનું તપ છે, તેમાં છ પ્રકારનું બાહ્ય તપ છે, ૧ અનશન, ૨ ઊનોદરી, ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ, ૪ રસત્યાગ, ૫ કાપકલેશ અને ૬ સંલેખના—એ છ પ્રકારનું બાહ્ય તપ છે, ૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાપૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન અને ૬ ઊત્સર્ગ—એ છ પ્રકારનું અવ્યંતર તપ છે, એ બાર પ્રકારનું તપ એજ બાર લેહ વડે નિર્જરાતત્વ કહેવાય છે, તે પછી ૧ પ્રકૃતિ, ૨ સ્થિતિ, ૩ અણુભાગ અને ૪ પ્રકેશ—એ ચાર લેહ વડે ચાર પ્રકારનું અંધતત્ત્વ બાણુનું. ૨૮-૨૯-૩૦

અવચૂરી.

અણસણ ઇતિ પાયચ્છિત્તં ઇતિ-વારસવિહં
 ઇતિ । તત્ર વારસવિહં ઇતિ—ગાથામધ્યાત્ પદ
 મેકં । (વ્યાખ્યાનયતિ)

વારસવિહં એ ગાથામાંથી એક પદની વ્યાખ્યા કરે છે.

(૧૭)

નવતત્ત્વવોધ.

દ્વાદશપ્રકારં તપો નિર્જરા પ્રોચ્યતે ।

‘બાર પ્રકારનું’ તપ એ નિર્જરા કહેવાય છે.

‘તત્ તપો બ્રાહ્માર્જ્યંતરજ્ઞેદાર્જ્યાં દ્વિધા સ્યાત્ ।

તે તપ બાહ્ય અને આંતર એવા બે ભેદથી બે પ્રકારનું છે.

તત્ર બ્રાહ્મો તપઃ પઙ્કિથં અનશન ૧ ઝનોદરતા ૨
વૃત્તિસંક્ષેપ ૩ રસત્યાગ ૪ કાયક્લેશ ૫ સંલીનતા ૬
લક્ષણં ।

૧ અનશન, ૨ ઝનોદરી, ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ, ૪ રસત્યાગ, ૫ કાયકલેશ અને ૬ સંલીનતા-એ છ પ્રકારનું બાહ્યતપ છે.

તત્ર અનશનં આહારપરિત્યાગરૂપં દ્વિધા શ્વરં
યાવત્કથિકં ચ । ?

૧ તેમાં આહારનો ત્યાગ કરવો તે અનશનમત કહેવાય છે તે ઈશ્વર અને યાવત્કથિક એવા બે ભેદવાળું છે.

શ્વરંચતુર્થપષ્ટાષ્ટમાદિ યાવત્કથિકં યાવ-
જ્જીવ મનશનગ્રહણરૂપં ।

એથી, છ અને અઠ્ઠમ વિગેરે ઈશ્વર અનશન કહેવાય છે અને બાવજીવ મુધી અનશન કરવું તે યાવત્કથિક અનશન કહેવાય છે.

ઝનોદરતા એકદ્વિત્ર્યાદિકવલહાન્યા જ્ઞેયા । ૨

૨ એક, બે, ત્રણ વિગેરે ગ્રાસ ઓછા કરવા તે ઝનોદરી તપ કહેવાય છે.

વૃત્તિસંક્ષેપઃ ક્ષ્યક્ષેત્રકાલજ્ઞાવવિષયાન્નિગ્રહણ
રૂપઃ । ૩ ~

૩ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને જ્ઞાન વિષય સંબંધી અભિગ્રહ કરવો તે વૃત્તિસંક્ષેપ તપ કહેવાય છે.

યન્ના શ્રી મહાવીરસ્ય ચતુર્વિધાન્નિગ્રહશ્ચંદન-
વાલયા પૂરીતઃ ।

જેમ શ્રી મહાવીર ભગવંતને ચતુર્વિધ અભિગ્રહ ચંદન ખાક્ષાએ પૂર્યો હતો.

રસત્યાગો વિકૃતિ પરિત્યાગઃ । ૪

૪ વિકૃતિ (વિગયનો) ત્યાગ કરવો તે રસત્યાગ તપ કહે-
વાય છે.

કાયઃ ક્લેશો લોચાદિકપ્તસહનં । ૫

૫ લેાચ વિગેરે કષ્ટને સહન કરવા તે કાયકલેશ તપ કહે-
વાય છે.

સંલીનતા ચતુર્વિધા ઇન્દ્રિયકપાયયોગનિવારણ
રૂપાદિ વિવર્જિતોપાશ્રયનિવસનજેદૈર્ઘ્યાતિવ્યા । ૬

૬ ઇન્દ્રિય, કપાય અને યોગનું નિવારણ તથા શ્રી પશુ
૪૬ વિગેરેથી વર્જિત એવા હિયાશ્રયમાં રહેવું એ લેદથી સલી-
નતા તપ ચાર પ્રકારનું છે. એટલે ૧ ઇન્દ્રિય સલીનતા, ૨ કપા-
યસલીનતા, ૩ યોગસલીનતા અને ૪ વિવિજ્ઞાનર્યાસલીનતા
એવા તેના ચાર ભેદ છે.

एवं बाह्यं तपः पद्विधं लोकप्रसिद्धं व्याख्यातम् ।

(૧૫)

નવતત્ત્વબોધ.

એવી રીતે લોકપ્રસિદ્ધ છ પ્રકારનાં બાદી તપની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

અથ આમ્યેતરં તપઃ પદ્ધિવં ।

હવે છ પ્રકારનું અમ્યંતર તપ કહે છે.

પ્રાયશ્ચિત્ત ૧ વિનય ૨ વૈયાવૃત્ય ૩ સ્વાધ્યાય ૪
ધ્યાન ૫ ઝત્સર્ગ ૬ નામકં ।

૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન, અને ૬ ઝત્સર્ગ એવા તેના નામ છે.

તત્ર પ્રાયશ્ચિત્તં નિજાનિ પાતકાનિ યથાલભાનિ
ગુરુણાં પુરસ્તાત્ યત્ આલોચ્યતે ગુરુમદત્તં ચ તપઃ
સમાચર્યતે તત્ પ્રાયશ્ચિત્તમ્ । ૧

૧ લાગેલા પાતાના પાપ ગુરુની આગળ આલોચ્યે એટલે ગુરુએ કહેલું તપ આચરે તે પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે.

વિનયઃ સત્તપ્રકારઃ જ્ઞાન ૧ દર્શન ૨ ચારિત્ર ૩
મનો ૪ વચન ૫ કાય ૬ વિવેકકલ્પ પ્રચારિક ૭
જેદૈર્જાતન્યઃ । ૨

૨ ૧ જ્ઞાન, ૨ દર્શન, ૩ ચારિત્ર, ૪ મન, ૫ વચન, ૬ કાયા અને ૭ વિવેકકલ્પપ્રચારિક એવા સાત લેખવાળા વિનય બોલવામાં આવે.

વૈયાવૃત્યં આચાર્યોપાધ્યાયતપસ્વિગ્લાનાદિનાં
અન્નપાનાદિસંપાદન વિશ્રામણાદિરૂપં । ૩

૩ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, તપસ્વી અને જ્ઞાન-દુઃખી એવા પુરુષોને અન્નપાન લાવી આપવા તથા વિશ્રામ આપવો એ દેવા-પૃથ કહેવાય છે.

સ્વાધ્યાયઃ વાચના-પૃચ્છના-પરાવર્તના-નુપ્રેક્ષા
ધર્મકથાલક્ષણઃ પંચજ્ઞેદઃ । ૪

૪ પાંચના, ૨ પૃચ્છના, ૩ પરાવર્તના, ૪ અનુપ્રેક્ષા અને ૫ ધર્મકથા—એ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કહેવાય છે.

ધ્યાનં આર્ત્તરૌઙ્ધર્મશુક્લરૂપં । ૫

૫ ૧ આર્ત, ૨ રૌઢ, ૩ ધર્મ અને શુક્લ—એ ચાર પ્રકારનું ધ્યાન કહેવાય છે.

તત્ત્વ આર્ત્તરૌઙ્યોઃ પરિહારઃ ધર્મશુક્લયોઃ સ્વી-
કારઃ એતૌ પરિહારસ્વીકારૌ ધ્યાનં કથ્યતે ।

તેમાં આર્તધ્યાન અને રૌઢધ્યાનનો ત્યાગ કરવો તથા ધર્મ ધ્યાન અને શુક્લધ્યાનનો સ્વીકાર કરવો એ ત્યાગ અને સ્વીકાર ધ્યાન કહેવાય છે.

નૃત્સર્ગો જ્યજ્ઞાવજ્ઞેદાદ્ વિદ્યા । ૬

દ્રવ્ય અને ભાવ એવા બે ભેદથી ઉત્સર્ગ એ પ્રકારનો છે.

તત્રાદ્યઃ ચતુર્ધા ગણ ૧ દેહો ૨ પથિ ૩ જ્ઞાત
૪ ત્યાગ જ્ઞેદાત્ ।

તેમાં પહેલો દ્રવ્ય ઉત્સર્ગ ૧ ગણ, ૨ દેહ, ૩ ઉપાધ અને ૪ ભક્ત તેનો ત્યાગ કરવા ૪ ચાર ભેદ વાલો છે.

જ્ઞાવતઃ પુનઃ ક્રોધાદિષરિત્યાગો જ્ઞાતવ્યઃ ।

(૬૬)

નવતત્ત્વવૌધઃ

ક્રોધાદિકનો ત્યાગ કરવો એ ભાવથી ઉત્સર્ગ છે.

एवं पट् प्रकारं आच्यन्तरं तपः प्ररूपितं ।
એવી રીતે છ પ્રકારનું આચ્યન્તર તપ નિરૂપણ કર્યું.

आच्यन्तरं कस्मात्प्रोच्यते ।

એ તપ આચ્યન્તર શામાટે કહેવાય છે ?

यतो मोक्षप्राप्तौ अंतरंगकारणमिदं ततः आच्यन्-
तरं कथ्यते ।

મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં એ અંતરંગ કારણરૂપ છે તેથી તે અ-
ચ્યન્તર તપ કહેવાય છે.

इति सप्तमं निर्जरातत्त्वं व्याख्यातं ।

એવી રીતે સાતમા નિર્જરાતત્ત્વની વ્યાખ્યા કરેલી છે.

अथ अष्टमं बंधतत्त्वं प्ररूपयति ।

હવે આઠમું બંધ તત્ત્વ નિરૂપણ કરે છે.

बंधो इति बंधः कर्मजिः सह जीवानां संश्लेषः
यथा क्षीरनीरयोः अद्रयःपिन्धयोर्वा ।

બંધ એટલે કર્મની સાથે જીવનો સંપર્ક-સંપર્ક તે દુધ
અને જલની જેમ અથવા અગ્નિ અને લોહના પિંડની જેમ
જાણવો.

स चतुर्वा प्रकृति १ स्थिति २ अनुज्ञाग ३ प्र-
देश ४ जेदैर्ज्ञातव्यः ।

તે બધે ૧ પ્રકૃતિ, ૨ સ્થિતિ, ૩ અનુભાગ અને ૪ પ્રદેશ
એવા ભેદથી ચાર પ્રકારનો જાણવો.

एतानेव चतुरो जेदान् प्रक्षेपगायया व्याख्यानयति।

એ ચાર ભેદની પ્રક્ષિપ્ત ગાથાથી વ્યાખ્યા કરે છે.

पयइ सहावो वुत्तो, ठिइ कालावहारणं ।

अणुभागो रसो णेओ, पएसो दलसंचओ।३१।

કર્મના સ્વભાવ એ પ્રકૃતિ બધે કહેવાય છે. કર્મના કાલનું
અવધારણુ - નિશ્ચય તે સ્થિતિ બધે કહેવાય છે. કર્મના રસ તે
અનુભાગ બધે જાણવો અને કર્મના દલ (દલીયા) નો સંચય
તે પ્રદેશ બધે કહેવાય છે. ૩૧

अवचूरी.

पयइ इति-प्रकृतिः स्वज्ञावः परिणाम इ-
तिज्ञावः ।

સ્વભાવ અર્થાત્ પરિણામ તે પ્રકૃતિબધે કહેવાય છે.

स्थितिबंधः कालपरिमाणं ।

કાલનું પરિમાણ તે સ્થિતિબધે કહેવાય છે.

अनुभागो रसः कथ्यते ।

રસ એ અનુભાગ બધે જાણવો.

प्रदेशः पुद्गलपरिमाणरूपः ।

(૬૮)

નવતત્ત્વવોધ.

પુદ્ગલનું પરિમાણ એ પ્રદેશ બધું કહેવાય છે.

એતે ચત્વારોઽપિ જ્ઞેદા મોદકદૃષ્ટાંતેન જ્ઞાતવ્યાઃ।

એ ચારે ભેદ માદક (લાડુ) ના દૃષ્ટાંતથી બજાયા.

યથા કશ્ચિન્મોદકઃ તત્તદ્દ્રવ્યસંયોગનિષ્પન્નો
વાતં પિત્તં શ્લેષ્માણં વા યેન સ્વરૂપેણ હંતિ સ સ્વજ્ઞાવઃ
કથ્યતે । ૧

૧ જેમ (વાત, પિત્ત અને કફ દ્રવ્યના સંયોગથી બનાવેલો લાડુ જે સ્વરૂપથી વાતને, પિત્તને શ્લેષ્મને હરે, તે સ્વરૂપનું નામ સ્વજ્ઞાવબધ કહેવાય છે.

યથા પુનઃ સ એવ મોદકઃ પદ્મં માસં દ્વિમાસં
ત્રિમાસં ચતુર્માસાદિ યાવત્ યત્તેનૈવ રૂપેણ તિષ્ઠતિ
સા સ્થિતિઃ કથ્યતે । ૨

૨ જેમ તેના તે લાડુ એક પખવાડીનું, એક માસ, બે માસ, ત્રણ માસ, અને ચાર માસ વિગેરે બધાં મુદ્દા તેના તેજ સ્વરૂપથી રહે તે સ્થિતિબધ કહેવાય છે.

યથા પુનઃ સ એવ મોદકઃ કશ્ચિન્મધુરો જ્વતિ
કશ્ચિત્પુનઃ કદુર્જ્વતિ કશ્ચિત્તીવ્રોજ્વતિ યત્ સ રસઃ
કથ્યતે । ૩

૩ જેમ તેના તે લાડુ જે કાંઈ મીઠો થાય છે કાંઈ કડવો થાય છે અને કાંઈ તીખો થાય છે તે રસબધ કહેવાય છે.

યથા પુનઃ સ એવ મોદકઃ કશ્ચિત્ અલ્પદલપરિ-

માણનિષ્પન્નઃ કશ્ચિત્પુનઃ बहुदलनिष्पन्नः कश्चिद् बहुतरदलनिष्पन्नः एवं मोदकेषु पुद्गलपरिमाणं स्यात् स प्रदेशः । ४

૪ જેમ તે લાડ કોઇ અદ્ય દલીયાના પ્રમાણથી બન્યો હોય છે, કોઇ ધણાં દલીયાના પ્રમાણથી બન્યો હોય છે—અને કોઇ અતિધણા દલિયાના પ્રમાણથી બન્યો હોય છે. એવી રીતે લાડની અંદર જે દલિયાનું પ્રમાણ તે પ્રદેશબધ કહેવાય છે.

एवं कर्मणां बंधोऽपि चतुः प्रकारो ज्ञातव्यः ।

એવી રીતે કર્મના બંધ પણ ચાર પ્રકારના જાણવો.

तथाहि ।

તે આ પ્રમાણે—

कानिचित् ज्ञानावरणीयादीनि कर्माणि ज्ञानं दर्शनं चारित्रं वा घ्नन्ति येन स्वज्ञावेन स प्रकृतिबंधः प्रोच्यते ।

તાન્યેવ પુનઃ કર્માણિ કાનિચિત્ જઘન્યતઃ શ્રીત-
મુદૂર્તસ્થિતિકાનિ જનંતિ નુત્કૃષ્ટતશ્ચ કાનિચિત્
વિંશતિ કોટાકોટિસાગરોપમપ્રમાણસ્થિતિકાનિ
જનંતિ ।

કેટલાએક જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મ જ્ઞાન, દર્શન વા ચારિત્ર ને જે સ્વજ્ઞાવથી હુણે છે, તે પ્રકૃતિબંધ કહેવાય છે.

(૧૦૦)

નવતત્ત્વવોધ.

તેના તેજ કર્મ કોઈ જથ્થાથી અંતર્ભૂર્તની સ્થિતિવાલા હોય છે અને ઊત્કૃષ્ટ કોઈ વીરા કોટકોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા હોય છે.

કાનિચિત્ ત્રિંશત્કોટાકોટીસાગરપ્રમાણસ્થિતિકાનિ જવંતિ કાનિ પુનઃ સસતિકોટાકોટીસાગરપ્રમાણસ્થિતિકાનિ જવંતિ ।

કેટલાએક કર્મ વીરા કોટકોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા હોય છે અને કેટલાએક સીતેર કોટકોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા હોય છે.

एवं यावन्तं कालं बहानि कर्माणि तिष्ठन्ति स स्थितिवन्धः कथ्यते ।

એવી રીતે જેટલો કાલ બાંધેલા કર્મ રહે તે સ્થિતિબંધ કહેવાય છે.

तेषामेव पुनः कर्मणां केरांचिन्मधुररसः स्यात् केरांचित् कटुकरसः स्यात् केरां पुनस्तीव्ररसः स्यात् स रसबन्धः कथ्यते ।

તેના તેજ કર્મમાં કોઈના મધુરરસ, કોઈના કટુરસ અને કોઈના તીવ્રો રસ થાય તે રસબંધ કહેવાય છે.

तेषामेव पुनः कर्मणां तत्तत्पुद्गलपरिमाणं जवति स प्रदेशबन्धः कथ्यते ।

તેના તેજ કર્મને તે તે પુદ્ગલનું પ્રમાણ થાય તે પ્રદેશબંધ કહેવાય છે.

એવમષ્ટમં વંધતત્ત્વં વ્યાખ્યાતમ્ ।

એવી રીતે આઠમા બંધતત્ત્વની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

અથ નવમં મોક્ષતત્ત્વં વ્યાખ્યાનયતિ ।

હવે નવમાં મોક્ષતત્ત્વની વ્યાખ્યા કરે છે.

સંતપયપરૂવણયા, દ્વવપમાણં ચ સ્વિક્તકુસળા
ય ।

કાલો અ અંતર ભાગ, ભાવે અપ્પા બહુ ચેવ

॥ ૩૨ ॥

૧ સત્પદપ્રરૂપણાદ્વાર, ૨ દ્વવ્યપ્રમાણદ્વાર, ૩ ક્ષેત્રદ્વાર, ૪ સ્વ-
ર્શનાદ્વાર, ૫ કાલદ્વાર, ૬ અંતરદ્વાર, ૭ ભાગદ્વાર, ૮ ભોવદ્વાર,
અને ૯ અદ્વયબુદ્ધત્વદ્વાર—એ મોક્ષ તત્ત્વના નવદ્વાર છે. ૩૨

અવચૂરી.

સંતપય इति મોક્ષતત્ત્વસ્ય નવજ્ઞેદા જ્ઞવંતિ ।

મોક્ષ તત્ત્વના નવ જ્ઞેદ (દ્વાર) છે.

તે ચ એવં જ્ઞાતવ્યાઃ ।

તે આ પ્રમાણે જાણવા.

સત્પદ પ્રરૂપણા ૧ દ્વવ્યપ્રમાણં ૨ ક્ષેત્રપ્રમાણં ૩ સ્વર્શનાદ્વાર ૪ કાલદ્વાર ૫ અંતરદ્વાર ૬ ભાગદ્વાર ૭ ભોવદ્વાર ૮ અદ્વયબુદ્ધત્વદ્વાર ૯

(૧૦૨)

નવતત્ત્વવોધ.

સ્પર્શના ધ કાલઃ ૫ અંતરં ૬ જાગઃ ૭ જાવઃ ૮
અલ્પવદુત્વં ૯ ।

૧ સ્પર્શપદ્યાર્થદ્વારે, ૨ કાલપદ્યાર્થદ્વારે, ૩ જાગપદ્યાર્થદ્વારે,
૪ સ્પર્શનાદ્વારે, ૫ કાલદ્વારે, ૬ અંતરદ્વારે, ૭ જાગદ્વારે, ૮ જાવ-
દ્વારે અને ૯ અલ્પવદુત્ત્વદ્વારે,—એ નવ દ્વાર (લોક) જાણવા.

અથ એતેષાં નવાનાં મોક્ષતત્ત્વજ્ઞેદાનાં સ્વરૂપં પ્રરૂપયતિ
હવે એ મોક્ષ તત્ત્વના નવ જ્ઞેદનું સ્વરૂપ કહે છે.

સંતં સુદ્ધપયત્તા, વિજ્ઞંતં સ્વકુસુમવ્વ ન અસંતં
મુરકત્તિ પયં તસઉ, પરૂવણાં મગ્ગણા ઈતિ

॥ ૩૩ ॥

શુદ્ધપદ હોવાથી મોક્ષપદ હતું છે અને વિદ્યમાન છે, આકા-
શના પુષ્પની જેમ તે અછતું નથી. મોક્ષ એવું પદ તે મોક્ષપદ
તેની પ્રપંચા ગતિ વિગેરે માર્ગજ્ઞા દ્વારે થાય છે. ૩૩

અવચૂરી.

સંતં સુદ્ધ ઇતિ—સતમિતિસત્ત્વિદ્યમાનં મો-
ક્ષ ઇતિ પદં ।

મોક્ષ એવું પદ હતું અને વિદ્યમાન છે.

મોક્ષ ઇતિ નામ કસ્માદ્ધિતોઃ ।

મોક્ષ એવું નામ હતું વિદ્યમાન શા હેતુ માટે છે ?

શુદ્ધ પદત્વાત્ અસંયુક્તપદત્વાત્ એકપદત્વાદિ
ત્યર્થઃ ।

તે શુદ્ધપદ છે એટલે સંયુક્ત નહીં તેવું પદ છે અર્થાત્ એક
પદ છે તે હેતુ માટે સત્ છે.

સ્વકુસુમવત્ આકાશપુષ્પવત્ ન અસંતં ન અ-
સત્ અવિદ્યમાનં ।

આકાશના પુષ્પની જેમ તે ભોક્ષપદ અસત્—અવિદ્યમાન
નથી.

અયં જાવઃ સર્વલેપિ જગતિ યસ્ય યસ્ય પદા-
ર્થસ્ય એકપદં નામ જ્ઞવતિ સ્ત સ્ત પદાર્થઃ અસ્ત્યેવ યથા
ઘટપટલકુટાદિ ।

હીપરને બાવાર્થ એવો છે કે અખિલ જગતમાં જે જે
પદાર્થનું નામ એક પદવાળું હોય, તે તે પદાર્થ સત્—વિદ્યમાન
છે; જેમ ધરો, વન, લાકડી વિગેરે એક પદવાળા પદાર્થ સત્ છે.

एवं मोक्षस्यापि मोक्षइति एकपदं नाम अतः
कारणात् मोक्षोस्त्येव ।

એવી રીતે ભોક્ષનું નામ પણ ભોક્ષપદ એવું એકજ પદવાળું
છે. તેથી ભોક્ષ સત્—વિદ્યમાન છેજ.

(न) पुनः आकाशकुसुमस्य एकपदं नाम ना-
स्ति किंतु द्विपदं नामास्ति ।

આકાશપુષ્પ—એ નામ એક પદવાળું નથી પણ એ પદ-
વાળું નામ છે, તેથી અસત્ છે.

ઇન્દ્રિયમાર્ગણાસ્થાનં પંચથા એકેન્દ્રિયાદિજ્ઞેદાત્
જ્ઞાતવ્યં તત્ર પંચેન્દ્રિયદ્વારે મોક્ષો જવતિ એકેન્દ્રિયાદિ
ચતુષ્ટયે ન જવતિ । ૨

૨ ઇન્દ્રિયમાર્ગણા સ્થાન એકેન્દ્રિય વિગેરે ભેદથી પાંચ પ્રકારનું જાણવું તેમાં પંચેન્દ્રિયદ્વારમાં મોક્ષ થાય છે બીજા એકેન્દ્રિય વિગેરે ચાર દ્વારમાં મોક્ષ થતો નથી.

કાયમાર્ગણાસ્થાનં પદ્ધવિધં પૃથ્વીકાય—અપ્કાય—
તેજઃકાય—વાયુકાય—વનસ્પતિકાય—ત્રસકાયજ્ઞેદૈ
જ્ઞાતવ્યં ।

કાયમાર્ગણાસ્થાન ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપ્કાય, ૩ તેજીકાય, ૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, અને ૬ ત્રસકાય,—એવા ભેદથી ૭ પ્રકારનું છે.

તત્ર ત્રસકાયવર્ત્તિનો જીવા યોગ્યતાયાં મોક્ષં
યાંતિ શેષપંચકાયસ્થા જીવા મોક્ષં ન યાંતિ । ૩

૩ તેમાં ત્રસકાયના જીવ પાતાની યોગ્યતાએ મોક્ષે જાય છે બાકીની પાંચ કાયના જીવ મોક્ષે જતા નથી.

જવસિદ્ધિકમાર્ગણા સ્થાનં દ્વિધા । ૪

૪ જવસિદ્ધિક માર્ગણાનું સ્થાન બે પ્રકારે છે.

જવસિદ્ધિકા અજવસિદ્ધિકાશ્ચ ।

જવસિદ્ધિક અને અજવસિદ્ધિક.

તત્ર જવસિદ્ધિકાઃ જવ્યા એતદ્વિપરીતા અજ-
વસિદ્ધિકાઃ ।

તેમાં ભવસિદ્ધિ અટલે ભવ્ય જીવ અને અભવસિદ્ધિ અટલે તેથી વિપરીત અભવ્ય જીવ જાણવા.

તત્ત્વ જ્ઞવસિદ્ધિકા મોક્ષં યાંતિ અજ્ઞવસિદ્ધિકા
સ્તુ ન સિદ્ધ્યંતિ ।

તેમાં ભવસિદ્ધિ મોક્ષે જાય છે, અભવસિદ્ધિ મોક્ષે જતા નથી.

સંજ્ઞિમાર્ગણાસ્થાનં દ્વિધા સંજ્ઞિનઃ અસંજ્ઞિનશ્ચા ૫

૫ સંજ્ઞિમાર્ગણા સ્થાન જે પ્રકારે છે. સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી.

તત્ત્વ સંજ્ઞિનાં મોક્ષો જ્ઞવતિ ન અસંજ્ઞિનાં ।

તેમાં સંજ્ઞી જીવનો મોક્ષ થાય અસંજ્ઞી જીવનો ન થાય.

ચારિત્રમાર્ગણાસ્થાનં પંચધા । ૬

૬ ચારિત્રમાર્ગણા સ્થાન પાંચ પ્રકારે છે.

સામાયિકચારિત્રં ૧ ઉદોપસ્થાપનીયં ૨ પરિ-
હારવિશુદ્ધિકં ૩ સૂક્ષ્મસંપરાયં ૪ યથાખ્યાતચારિ-
ત્રં ૫ ।

૧ સામાયિક ચારિત્ર, ૨ ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, ૩ પરિહાર વિશુદ્ધિક, ૪ સૂક્ષ્મ સંપરાય અને ૫ યથાખ્યાત ચારિત્ર.

તત્ર પ્રથમચરમતીર્થકરતીર્થવર્તિસાધૂનાં સા-
માયિકં દ્વિધા દેશસામાયિકં સર્વસામાયિકં ।

તેમાં ઉલ્લા તીર્થકરના સાધુઓને દેશસમાયિક અને સર્વસામાયિક એવા જે પ્રકારનું સામાયિક છે.

તત્ર દેશસામાયિકં શ્રાવકાણાં જીવતિ ।

તેમાં દેશસામાયિક શ્રાવકોને હોય છે.

સર્વસામાયિકં ચાવજ્ઞીવં સર્વસાવચબ્યાપાર
નિષેધરૂપં ।

જાવ જીવ મુધી સર્વ સાવચ બ્યાપારનો નિષેધ કરવો તે
સર્વ સામાયિક કહેવાય છે.

ઈદં સર્વં તીર્થવર્તિસાધૂનાં । ૧

આ સામાયિક સર્વ તીર્થના સાધુઓને હોય છે.

દ્વિતીયં ષેદોપસ્થાપનીયં તત્ર પ્રથમચરમતીર્થ-
કરતીર્થવર્તિસાધૂનાં પૂર્વપર્યાયચ્છેદનં પંચમહાવ્રતેષુ
ઉપસ્થાપનરૂપં । ૨

૨ બીજું ષેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર છે. જેના અને જેના
તીર્થકરના સાધુઓને પૂર્વના પર્યાયને છેદી પાંચ મહાવ્રતમાં
ઉપસ્થાપન કરવા રૂપ થાય છે.

તૃતીયં પરિહારવિશુદ્ધિકં તત્ નવ સાધૂનાં સ-
મુદાયેઽષ્ટાદશમાસાન્ ચાવત્તપો વિશેષરૂપં પશ્ચાત્
જિનકલ્પં પ્રતિપદ્યતે સ્થવિરકલ્પિકંવા । ૩

૩ ત્રીજું પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર છે. તે નવ સાધુઓના
સમુદાયને અઠારમાસ મુધી તપ વિશેષ રૂપ છે. પછી તેઓને
જિનકલ્પીપણું અથવા સ્થવિરકલ્પિપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

ચતુર્થં સૂદ્ધમતંયરાયં ઈપન્માત્રસંજ્વલનજો-

જ્ઞાણમાત્રોપશમરૂપં દશમગુણસ્થાનવર્તિ સાધૂનાં
જવતિ । ૪

૪ ચોથું સૂક્ષ્મસંપ્રસાય ચારિત્ર છે. તે જગ સંજવલના
લોભના અહુમાત્ર ઉદય રૂપ છે; અને તે દશમા ગુણમાં રહે-
લા સાધુઓને હોય છે.

પંચમં યથાખ્યાતં સર્વમોહનીયાષ્ટાવિંશતિ
પ્રકૃતીનાં પોદશકપાય નવનોકપાય મિથ્યાત્વમિશ્ર
સમ્યક્ત્વત્રિપુંજરૂપાણાં નૃદયજ્ઞાવાદ્ જવતિ । ૫

૫ પાંચમું યથાખ્યાત ચારિત્ર છે. તે સર્વ મોહનીયકર્મની
અઠ્યાપીશ પ્રકૃતિ કે જે સોળ કપાય તથા નવ નોકપાય અને મિ-
થ્યાત્વ મિશ્ર સમઠિતના ત્રણ પુંજ રૂપ છે, તેના ઉદયથી થાય છે.

તત્ર યથાખ્યાતચારિત્રેણ મોહો જવતિ ન શે-
ષચતુશ્ચારિત્રેષુ ।

તેમાં યથાખ્યાત ચારિત્રપડે મોહ થાય છે. બાકીના ચાર
ચારિત્રમાં મોહ થતો નથી.

સમ્યક્ત્વમાર્ગેણાસ્થાનં પંચઘા । ઔપશમિકં ૧
સાસ્વાદનં ૨ ક્ષાયોપશમિકં ૩ વેદકં ૪ ક્ષાયિકં ૫ ।

સમ્યક્ત્વ માર્ગેણા સ્થાનના ૧ ઔપશમિક, ૨ સાસ્વાદન,
૩ ક્ષાયોપશમિક, ૪ વેદક અને ૫ ક્ષાયિક એના પાંચ ભેદ છે.

તત્ર ઔપશમિકં સમ્યક્ત્વે एवं લાજ્ઞઃ સ્યાત્ ।

તેમાં ઔપશમિક સમ્યક્ત્વમાં આ પ્રમાણે લાભ થાય છે.

જ્ઞાનાવરણીય—દર્શનાવરણીય—વેદનીય—અંત-
રાયકર્મણાં ત્રિંશત્કોટાકોટીસાગરોપમસ્થિતિપ્ર-
માણાનાં એકોનત્રિંશત્કોટાકોટીસાગરોપમસ્થિતેઃ
ક્રયાત્ મોહનીયકર્મણઃ સત્તતિકોટાકોટીસાગરો
પમસ્થિતિકસ્ય એકોનસત્તતિકોટાકોટીસાગરો
પમસ્થિતેઃ ક્રયાત્ નામગોત્રયોવિંશતિકોટાકોટી
સાગરોપમપ્રમાણયોરેકોનવિંશતિકોટાકોટીસાગરોપ-
મસ્થિતેઃ ક્રયાત્ તેષાં એકૈક કોટાકોટીસા-
ગરોપમસ્થિતિમધ્યપ્રતિષ્ઠાનાં યદ્યાપ્રવૃત્તિકરણેન નિવિ-
મ્ભરાગદ્વેપપરિણામરૂપૌ દુર્જ્ઞેદૌ ગ્રંથિવેદૌ પ્રાપ્તોજીવઃ
અપૂર્વકરણેન ગ્રંથિવેદશં જ્ઞિનત્તિ.

ત્રીશ કોટી કોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા જ્ઞાનાવરણીય,
દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાય કર્મની ઓગણીશ કોટી-
કોટી સાગરોપમની સ્થિતિનો ક્ષય થયા પછી, તથા સ્ત્રીતેર કોટી-
કોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા મોહનીય કર્મની ઓગણીતેર
કોટીકોટી સાગરોપમની સ્થિતિનો ક્ષય થયા પછી, અને વીશ
કોટીકોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા નામ તથા ગોત્ર કર્મની
ઓગણીશ કોટીકોટી સાગરોપમની સ્થિતિનો ક્ષય થયા પછી, તે-
ઓ દ્વેકની એક એક કોટીકોટી સાગરોપમની સ્થિતિની અંદર
યદ્યાપ્રવૃત્તિકરણવડે નિવિદ્ય રાગદ્વેપના પરિણામ રૂપ દુર્ભેદ
ઓવા અધિવેદશને પ્રાપ્ત થયેલો છતાં અપૂર્ણકરણવડે તે અધિ-
વેદશને ભેદ છે.

સમયં સમયં પ્રતિ અનંતવિશુદ્ધ્યા વિશુદ્ધમાનો જીવઃ
તત્ર અંતરકરણેન મિથ્યાત્વસ્થિતિરેકકોટાકોટિ
સાગરોપમસ્થિતિપ્રમાણસ્ય સ્થિતિદ્વયં કરોતિ ।

સમય સમય પ્રત્યે અનંત વિશુદ્ધિથી શુદ્ધ થતો જીવ તેમાં
અંતરકરણપદે મિથ્યાત્વની સ્થિતિના એક કોટાકોટી સાગરો-
પમની સ્થિતિ પ્રમાણની બે સ્થિતિ કહે છે.

પ્રથમા સ્થિતૌઃ અંતર્મુદૂર્તિકી દ્વિતિયા તદૂના
શેષસ્થિતિઃ ।

પેલી સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્તની છે અને બીજી બાકીની સ્થિતિ
તેથી ઊણી છે.

પ્રથમસ્થિતૌ પ્રતિસમયં મિથ્યાત્વપુજ્જલાન્ અનુ-
જ્ઞવન્ ક્ષીણાયાં સત્યાં અંતરકરણસ્ય આદ્યસમય એવ
ઔપશમિકસમ્યકૃત્વં લક્ષ્મણે જીવઃ ।

પ્રથમની સ્થિતિમાં પ્રત્યેક સમયે જીવ મિથ્યાત્વના પુદ્ગ-
લને અનુભવે છે. જ્યારે તે સ્થિતિ ક્ષીણ થાય છે ત્યારે
અંતરકરણના પેહુલા સમયમાંજ જીવ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ
પ્રાપ્ત કરે છે.

તત્ત્વપૌજલિકં જ્ઞેયં અંતર્મુદૂર્તકાલં યાવન્નવતિ ।

તે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પુદ્ગલ પગરતું અને અંતર્મુદૂ-
ર્ત સુધી રહેતારું છે. એમ જણાવું.

યા દ્વિતિયા સ્થિતિઃ મિથ્યાત્વસ્ય વર્ત્તતે તત્ર
પુંજત્રયં કરોતિ શુદ્ધં અર્ધવિશુદ્ધં અશુદ્ધં ચ ।

જે મિથ્યાત્વની ઘીજ સ્થિતિ છે તે શુદ્ધ, અર્ધ શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એમ ત્રણ પુંજ કરે છે.

यथा कोट्वाणां गोमयपानीयादिभिः उत्तारितं
मदनजावानां शुष्पुञ्जं ।

જેમ છાણ પાણી વિગરેથી જેના મીઠા ઉતાર્યો હોય એવા કોદરા તે શુદ્ધ પુંજ કહેવાય છે.

अर्द्धोत्तारितः अर्द्धशुष्पुञ्जः ।

જે કોદરાના મીઠા અર્ધ ઉતાર્યો હોય તે અર્ધ શુદ્ધ પુંજ કહેવાય છે.

अनुत्तारितमदनानां अशुद्धः पुञ्जः

મીઠા તદન ઉતાર્યો ન હોય તે અશુદ્ધ પુંજ કહેવાય છે.

एवं मिथ्यात्वदलिकस्यापि कपितमिथ्यात्वानु-
जावस्य यः पुञ्जः स शुद्धः कायोपशमिकसम्यक्त्वरूपः
कथ्यते ।

એવી રીતે મિથ્યાત્વના દલિયામાંથી મિથ્યાત્વ સાથે અ-
પાવ્યો હોય એવો જે પુંજ તે કાયોપશમિક રૂપ શુદ્ધ પુંજ
કહેવાય છે.

यः अर्द्धशुष्पुञ्जः स मिश्रः कथ्यते ।

જે અર્ધ શુદ્ધ પુંજ તે મિશ્ર કહેવાય છે.

यो ऽ शुष्पुञ्जस्तन्मिथ्यात्वं ।

જે અશુદ્ધ પુંજ તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

તત્ર ઔપશમિકસમ્યક્ત્વકાલસ્ય જઘન્યંતઃ એક-
સમયશેષે નત્કૃષ્ણતઃ પમાવલિકાશેષે અનંતાનુવંધ્યુ-
દયો જીવતિ ।

તે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વના કાલને જઘન્યધી એક સમય શેષ
રહેના અને બીજીધી છ આપણે શેષ રહેતાં અનંતાનુવંધી-
નો બિંદુ થાય છે.

येन औपशमिकसम्यक्त्वं कलुषीजवति ।

જેથી ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ કલુષિત થઈ જાય છે.

तदा सम्यक्त्ववमनकाले सास्वादनं जवति । २

ત્યારે સમ્યક્ત્વના વમનકાલે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ થાય છે.

पूर्वोत्तरपुंजत्रयमध्ये यदा शुद्धपुंजोदयस्तदा
क्षायोपशमिकसम्यक्त्वं जवति । ३

૩ પૂર્વોત્તર ત્રણ પુંજમાં જ્યારે શુદ્ધ પુંજનો બિંદુ થાય
ત્યારે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ થાય છે.

पुंजत्रयमध्ये क्षपणकाले क्षपणसमये वेदक
सम्यक्त्वं जवति । ४

૪ ત્રણ પુંજમાં ખપાવવાને સમયે વેદક સમ્યક્ત્વ થાય છે.

क्रोधमानमायालोचनानां अनंतानुबंधिनां चतुर्णां
क्षये मिथ्यात्वमिश्रपૌજલિકસમ્યક્ત્વક્ષયરૂપપુંજ-
ત્રયક્ષાયિકં સમ્યક્ત્વં લક્ષ્યતે જીવઃ તદપિ અપૌજ-
લિકં । ૫

(૧૬૪) . નવતત્ત્વવોધ.

૫ અનંતાનુબંધી એવા ચાર ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ક્ષય થતાં મિથ્યાત્વ, મિથ્ર એવા પુદ્ગલિક સમ્યક્ત્વના ક્ષય રૂપ ત્રણ પુજના ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને છવ પ્રાપ્ત કરે છે, તે સમ્યક્ત્વ પણ પૌદ્ગલિક નથી.

તત્ર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વે જીવતિ મોક્ષઃ ન શેપસ-
મ્યક્ત્વ ચતુષ્ઠયે ।

તેમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વમાં શોધ થાય છે. આક્રીના ચાર સમ્યક્ત્વમાં શોધ થતા નથી.

અનાહાર માર્ગણાસ્થાનં દ્વિધા આહારક-અના-
હારક જેદાત્ ।

તેમાં અનાહાર માર્ગણા સ્થાનઃ આહારક અને અનાહારક એવા બેઢી બે પ્રકારનું છે.

તત્ર અનાહારકસ્ય મોક્ષો જીવતિ ન આહાર-
કસ્યાપિ ।

તેમાં અનાહારકનો શોધ થાય છે, આહારકનો નહીં.

જ્ઞાનમાર્ગણાસ્થાનં પંચધા મતિજ્ઞાન ૧ શ્રુતજ્ઞાન
૨ અવધિજ્ઞાન ૩ મનઃ પર્યવજ્ઞાન ૪ કેવલજ્ઞાન ૫
જેદાત્ ।

જ્ઞાન માર્ગણાસ્થાન ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન અને ૫ કેવલજ્ઞાન—એમ પાંચ પ્રકારે છે.

તત્ર કેવલજ્ઞાને મોક્ષો જીવતિ ન શેપ જ્ઞાન-
ચતુષ્ઠયે ।

તેમાં કેવલજ્ઞાને ભોક્ષ થાય છે, બાકીના ચાર જ્ઞાનમાં નથી.

દર્શન માર્ગણાસ્થાનં ચતુર્ણ ચકુર્દર્શન ? અ-
ચકુર્દર્શન ૧ અવધિદર્શન ૨ કેવલદર્શન ૪ જ્ઞેતાત્ ।

દર્શનમાર્ગણાસ્થાન ૧ અચકુર્દર્શન, ૨ અવધિદર્શન, ૩ અવ-
ધિદર્શન, અને ૪ કેવલદર્શન એવા છેકથી ચાર પ્રકારનું છે.

તત્ર કેવલજ્ઞાને મોક્ષો જીવતિ ન કોપદર્શનત્રયે
ઽપિ ।

તેમાં કેવલજ્ઞાને ભોક્ષ થાય છે, બાકીના ત્રણ દર્શનમાં
થતો નથી.

इति सत्पद प्ररूपणाद्वारं व्याख्यातं ।

એવી રીતે સત્પદ પ્રરૂપણા દ્વારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

अथातः परं द्रव्यप्रमाणं कथ्यते ।

હવે તે પછી દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વાર તથા ક્ષેત્ર દ્વાર કહે છે.

द्रव्यप्रमाणे सिद्धा, णं जीव द्रव्याणि हुंति
णंताणि ।

લોગસસ અસંખિજ્જે, માગે ઇક્કો ય સવ્વેવી

॥ ૩૬. ॥

દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વારે વિષે સિદ્ધાના હવ દ્રવ્ય અનંતા છે.
ચૌદ રાજસોકના અસંખ્યાતમે સાગે એક સિદ્ધ અને સર્વ સિદ્ધ
પણ ત્યાં રહે છે.

અવચૂરી.

દ્રવ્ય ઇતિ દ્રવ્યપ્રમાણ દ્વારે ચિંત્યમાને સિદ્ધાનાં.
જીવદ્રવ્યાનિ અનંતાનિ જવંતિ ।

દ્રવ્ય તથા પ્રમાણ દ્વાર ચિંતવતાં તેમાં સિદ્ધના હવ દ્રવ્ય
અનંતા છે.

ઇતિ દ્રવ્યપ્રમાણ દ્વારં સમાપ્તં ।

એવી રીતે દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વાર સમાપ્ત થયું.

ક્ષેત્રદ્વારે ચિંત્યમાને લોકાકાશસ્ય અસંખ્યેય
તમે જાગે એકઃ સિદ્ધો વર્તેતે ।

ક્ષેત્રદ્વાર ચિંતવતાં લોકાકાશના અસંખ્યાતમા સાગમાં
એક સિદ્ધ રહે છે.

સર્વે વા સિદ્ધા લોકાકાશસ્ય અસંખ્યેયતમે
જાગે વર્તેતે ।

અથવા લોકાકાશના અસંખ્યાતમાં સાગમાં સર્વ સિદ્ધ
પણ રહે છે.

પરં એકસિદ્ધ્યાત્તદેવાપેક્ષ્યાસર્વસિદ્ધ્યાત્તદેવ
મધિકપ્રમાણં ।

પણ એક સિદ્ધથી વ્યાપ્ત એવા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સર્વ સિદ્ધથી વ્યાપ્ત એવું ક્ષેત્ર અધિક પ્રમાણવાળું છે.

इति क्षेत्रद्वारं समाप्तम् ।

એવી રીતે ક્ષેત્રદ્વાર. સમાપ્ત થયું.

अथ स्पर्शनादि द्वारत्रयं कथ्यते ।

હવે સ્પર્શના, કાલ અને અંતર એ ત્રણ દ્વાર કહે છે.

फुसणा अहिआ कालो, इग सिद्ध पडुत्र
साइ ओणंतो ।

પડિવાયા ભાવાઓ, સિદ્ધાણં અંતરં નત્થિ

॥ ૩૬ ॥

પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રથી સિદ્ધના જીવોની સ્પર્શના અધિક છે. કાલ એક સિદ્ધ ને આશ્રીને સાદિ (આદિ સદિત) અને અનંત હોય છે. સિદ્ધપણામાંથી શરી પડવાનો અભાવ છે તેથી સિદ્ધના જીવોને અંતર—આંતર નથી. (એ સ્પર્શના, કાલ અને અંતર દ્વાર જાણવા.) ૩૬

अवचूरी.

फुसणा इति क्षेत्रात् स्पर्शना अधिका ।

પ્રથમ કહેલ ક્ષેત્રદ્વારથી સ્પર્શનાદ્વાર અધિક છે.

યથા એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે સ્થિતસ્ય પર-
માણોઃ સપ્ત આકાશ પ્રદેશસ્ય સ્પર્શના જીવંતિ ।

જેમ એક આકાશ પ્રદેશમાં રહેલા પુદ્ગલ પરમાણુને સાત
આકાશ પ્રદેશની સ્પર્શના થાય છે.

એવં સિદ્ધાનામપિ ક્ષેત્રાત્ સ્પર્શના અધિકા
જીવંતિ ।

એવી રીતે ક્ષેત્રદ્વારથી સિદ્ધના છયોને પણ સ્પર્શના અધિક
થાય છે.

એવં સ્પર્શનાદ્ધારં વ્યાખ્યાતં ।

એવી રીતે સ્પર્શનાદ્ધારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

અથ કાલદ્ધારં વ્યાખ્યાયતે ।

હવે કાલ દ્ધારની વ્યાખ્યા કરે છે.

એકં સિદ્ધં પ્રતિત્ય આશ્રિત્ય કાલઃ સાદિઃ અ-
નંતશ્ચ વર્તતે ।

એક સિદ્ધને આશ્રીને કાલ આદિસિદ્ધિત અને અનંત છે.

સર્વં સિદ્ધાનાશ્રિત્ય કાલઃ અનાદિઃ અનંતઃ ।

સર્વ સિદ્ધાને આશ્રીને કાલ અનાદિ અને અનંત છે.

યત્ર યે કેચન સિદ્ધાઃ યદા સિદ્ધા સ્તદા તેષાં
આદિઃ તદનુ પ્રતિપાતાન્નાવાત્ અંતો ન જીવંતિ ।

કારણ, જ્યાં જે કોઈ સિદ્ધના છવ જ્યારે સિદ્ધ થાય ત્યારે

તે કાલથી તેમની આદિદેહ, તે પછી તેમને પાછા પડવાનો અભાવ છે તેથી અંત પણ નથી.

એવં કાલદ્વારં વ્યાખ્યાતં

એવી રીતે કાલદ્વારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

અથ અંતરદ્વારં કથ્યતે ।

હવે અંતરદ્વાર કહે છે.

અપ્રતિપાતસ્ય અજ્ઞાવાત્ સિદ્ધાનાં અંતરં નાસ્તિ ।

તેમને ફરી પડવાનું નથી તેથી સિદ્ધના જન્મને અંતર નથી.

યતઃ અંતરં તદુચ્યતે યત્ તંજ્ઞાવં પ્રાપ્ય પુનર-
ન્યત્ર ગત્વા પુનરપિ સ એવ જ્ઞાવઃ પ્રાપ્યતે ।

તે જાવને પામી પુનઃ બીજે સ્થલે જઈ ફરીવાર પાછા
જેજ જાય પ્રાપ્ત કરે તે અંતરદ્વાર કહેવાય છે.

એવં વિધં અંતરં સિદ્ધાનાં નાસ્તિ ।

એવા પ્રકારનું અંતર સિદ્ધના જન્મને નથી.

પ્રતિપાતાજ્ઞાવાત્ ।

કારણ કે, તેમને પાછા પડવાનો અભાવ છે.

એવં અંતરદ્વારં સમાપ્તમ્ ।

એવી રીતે અંતરદ્વાર સમાપ્ત થયું.

(૧૭૦)

નવતત્ત્વવોધ.

અથ જાગાદિદ્વારઘ્યં લિખ્યતે।

હવે ભાગદ્વાર તથા ભાવદ્વાર કહે છે.

❧—*—❧

સવ્વજિયાણમણંતે, ભાગે તે તેસિં દંસણં
નાણં ।

સ્વદ્દેભાવે પરિણામિ એઅ પુણ હોદ્દા જીવત્તં
॥ ૩૭ ॥

સર્વ સંસારી જીવોને અનંતમે ભાગે તે સિદ્ધના જીવ છે,
(એ ભાગદ્વાર ગણવું.) તે સિદ્ધના જીવોના કેવલદર્શન અને
કેવલજ્ઞાન તે ક્ષાયિક ભાવે વર્તે છે અને જીવિતપણું પારિ-
ણામિક ભાવને વિષે વર્તે છે. ૩૭

અવચૂરી.

સવ્વજિયાણ ઇતિ સર્વજીવાનાં અનંતતમે
જાગે વર્તંતે સર્વેઽપિ દ્વારસિદ્ધાઃ ।

જીવરના સર્વ દ્વારના સિદ્ધનાજીવ (સંસારી) સર્વ જીવ
ના અનંતમા ભાગે છે.

एवं जागद्धारं समाप्तं ।

એવી રીતે ભાગદ્વાર સમાપ્ત થયું.

अथ जावद्धारं लिख्यते ।

હવે ભાવદ્વાર કહે છે.

તેણે સિદ્ધેષુ કેવલજ્ઞાનં કેવલદર્શનં ચ ક્ષાયિકે
જ્ઞાવે વર્તેતે ।

તે સિદ્ધના જીવોમાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ક્ષાયિક
જ્ઞાવે પ્રવર્તે છે.

પારિણામિકે જ્ઞાવે જીવિતવ્યં વર્તેતે ।

અને જીવિતવ્યું પારિણામિક જ્ઞાવમાં વર્તે છે.

एवं ज्ञावद्धारं समाप्तं ।

એવી રીતે જ્ઞાવદ્ધાર સમાપ્ત થયું.

अथ अल्पबहुत्वद्धारं लिख्यते ।

હવે અલ્પબહુત્વ નામે નવમુંદ્ધાર કહે છે.

થોવા નપુંસસિદ્ધા, ત્થી નર સિદ્ધા કમેણ
સંસ્કૃતગુણા ।

इअ मुक्तं तत्त मेअं, नव तत्ता लेसओ भ-
णिआ ॥ ३८ ॥

નપુંસક સિદ્ધ સર્વથી થોડા છે. તે નપુંસકથી સ્ત્રી પુરુષ-
અનુક્રમે સંખ્યાત ગુણ સિદ્ધ થયેલા જાણવા. એ નવમું મોક્ષતાત્વ
કહ્યું એવી રીતે જ્ઞાવદ્ધાર નવતાત્વ સંક્ષેપથી કહ્યા. ૩૮

(૧૨૨)

નવતત્ત્વવેદ્ય

અવચૂરી.

થોવા ઇતિ-મોક્ષગમનન્નવે નપુંસકત્વં શ્ર-
નુન્નય યે સિદ્ધાઃ તે સ્તોકાઃ

જેઓ શ્રીકૃષ્ણે જવાના ભવમાં નપુંસકપણું અનુભવી સિદ્ધ થયેલા છે તેવા છત્ર થોડા છે.

જન્મ નપુંસકાનાં ચારિત્રમપિ ન જ્ઞવતિ કુતો
મોક્ષગમનં ।

જન્મથી નપુંસક એવા પુરુષોને ચારિત્ર પણ નહોતું તો
શ્રીકૃષ્ણે જન્મ ક્યાંથી હોય ?

એતે નપુંસકા યે પશ્ચાત્ વર્ઙિતાદિ વિશેષેણ
કૃતાસ્તે જ્ઞેયાઃ ।

આ નપુંસક જે પછવાડેથી વધરાવળ વિગેરેના રાગથી નપું-
સક થઈ ગયા હોય તે જાણવા.

નપુંસકસિદ્ધેન્ન્યઃ સ્ત્રીવેદમનુજ્ઞય યે સિદ્ધાસ્તે
સંખ્યાતગુણાઃ ।

સ્ત્રીવેદને અનુભવી જે સિદ્ધ થયેલા છે તે નપુંસક સિદ્ધથી
સંખ્યાતગુણા છે.

સ્ત્રીસિદ્ધેન્ન્યોઽપિ યે પુરુષવેદમનુજ્ઞય સિદ્ધાસ્તે
સંખ્યાતગુણાઃ ।

જે પુરુષવેદને અનુભવી સિદ્ધ થયેલા છે તે સ્ત્રી સિદ્ધથી
સંખ્યાતગુણા છે.

इति अल्पबहुत्वद्वारं समाप्तम् ।

એવી રીતે અલ્પબહુત્વ નામે નવચું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

एतावता ग्रंथेन संतपयपरूपणेत्यादि गद्या
सकलापि व्याख्याता ज्ञेया ।

આટલા ગ્રંથથી “સંતપય પરુપણ ” ઇત્યાદિ સર્વ ગદ્યાની
વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

इति मोक्षतत्त्वमेतद् ज्ञातव्यम् ।

એવી રીતે આ મોક્ષતત્ત્વ જાણવું.

मोक्षतत्त्वज्ञानेन नवतत्त्वानि लेशतो ज्ञेय-
तानि ज्ञातव्यानि ।

એ મોક્ષતત્ત્વના જ્ઞાનથી સંક્ષેપથી નવતત્ત્વોનું જ્ઞાન થયું
એમ જાણવું.

अथ नवतत्त्वपरिज्ञान फलमाह ।

હવે નવતત્ત્વ જાણવાનું ફલ કહે છે.

जीवाश्नवपयत्ये, जो जाणइ तस्स होइ स-
म्मत्तं ।

भावेण सद्वहंतो, आयाणमाणेवि सम्मत्तं

જે પ્રાણી છવાદિ નવ પદાર્થોને જાણે છે, તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે. જો તે નવ પદાર્થ ઊપર અદ્ધારાએ તો કહિ તે નવ પદાર્થના જ્ઞાનથી રહિત હોય તોપણ તેને સમ્યક્ત્વ થાય છે. ૩૯

અવચૂરી.

जीवश्-इति जीवादि नव पदार्थान् यो जानाति श्रद्धे च तस्य ज्ञवति सम्यक्त्वं ।

જે છવાદિ નવ પદાર્થોને જાણે અને તેપર શ્રદ્ધા રાખે તેને સમ્યક્ત્વ થાય છે.

જાવેન “ તમેવ સચ્ચં નૌસંકં જં જિણેહિં પવે-
ઈયં ” ઇત્યાદિ શુજ્ઞાત્મપરિણામરૂપેણ શ્રદ્ધયાતિ
કોઽર્થઃ શ્રદ્ધાનં કુર્વતિ ।

ભાવે કરીને એટલે “ જે જિન ભગવતે કહ્યું છે તેજ સત્ય અને નિઃશંક છે ” ઇત્યાદિ આત્માનો શુદ્ધ પરિણામ; તે વડે શ્રદ્ધા રાખે—અર્થાત્ તે ઊપર આસ્તાપ્સુદ્ધિ રાખે.

जीवादिपदार्थज्ञानरहितेऽपि जीवे सम्यक्त्वं
ज्ञवति ।

તે છવ કહિ છવાદિ પદાર્થના જ્ઞાનથી રહિત હોય તોપણ તેને સમ્યક્ત્વ થાય છે.

अथ सम्यक्त्वस्वरूपं कथयति ।

હવે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ કહે છે.

સવ્વાજિણેસર મા, સિઆંવયણા ઇ નન્નહા
હુંતિ ।

इह बुद्धि जस्स मणे, सम्मतं निच्चलं तस्स
॥ ४० ॥

તીર્થંકરેએ કહેલા સર્વ વચન અન્યથા ન હોય, એવી
બુદ્ધિ જેના મનમાં હોય તેનું સમ્યક્ત્વ નિશ્ચલ છે. ૪૦

अवचूरी.

સવ્વાજિણે સર્વાણિ જિનેશ્વરજ્ઞાપિતાનિ વચ-
નાનિ ન અન્યથા જવંતિ ।

જિનેશ્વર ભગવને કહેલા સર્વ વચનો અન્યથા ન હોય,

इति बुद्धिर्यस्य मनसि सम्यक्त्वं निश्चलं तस्य
जवति ।

એવી બુદ્ધિ જેના મનમાં છે, તેનું સમ્યક્ત્વ નિશ્ચલ છે.

अथ सम्यक्त्वं फलमाह

હવે સમ્યક્ત્વનું ફલ કહે છે.

अंतो मुहुत्तमित्तं, पि फासिअं हुज्ज जेहिं
सम्मतं ।

(૧૫૬)

નવતત્ત્વબોધ.

તેસિં અવદૂપુગ્ગલ પરિઅદ્યો ચેવ સંસારો

॥ ૪૭ ॥

એક અંતર્મુહૂર્ત માત્ર એટલે નવ સમયથીમાંડીને એક સમયે ન્યૂન બે થી કાલ. માત્ર પણ જેમણે સમ્યક્ત્વ પ્રશ્ન હોય, તેના જીવને નિશ્ચયે કરી અર્ધપુગ્ગલપરાવર્તન એવો સંસાર ખાતી રહે છે. ૪૨

અવચૂરી.

અંતોમુહુત્ત-ઈતિ અંતર્મુહૂર્તમપિ કાલં ચૈઃ

સમ્યક્ત્વં સ્પષ્ટં જ્ઞવતિ ।

જેમણે અંતર્મુહૂર્ત કાલ માત્ર પણ સમક્ષિતને પ્રશ્ન છે,

તેમાં અપાર્દઃ અર્ધપુગ્ગલપરાવર્તરૂપઃ સંસારો

જ્ઞવતિ ।

તેના જીવને અર્ધ રહિત એવું અર્ધપુગ્ગલપરાવર્તન. ૪૫ સંસાર (ખાતી) હોય છે.

આશાતના વહુલાનામપિનઅધિકસંસારઃ સ્યાત્ ॥

ધણી આશાતના કરતાં હોય પણ તેમને અધિક સંસાર હોતો નથી.

શુદ્ધ સમ્યક્ત્વારાધનેન કેચન તેનૈવ જીવેન સિ-
દ્ધ્યંતિ કેચન તૃતીયસપ્તાષ્ટજવાત્રાતિક્રામંતિ કિંતુ
સિદ્ધત્વં શીઘ્રં પ્રાપ્નુવન્તિ ।

પરંતુ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વનું આરાધન કરવા વડે કોઈ તેજ ભવે
શિદ થાય છે. અને કોઈ યોગ, સાધના અને આઠમા ભવનું

ઉદ્ધૃધન કરતાં સઢી અર્થાત ત્રીજે, સાતમે અને આઠમે ભવે તરતજ સિદ્ધ થાય છે.

અથ પુદ્ગલપરાવર્તસ્વરૂપમાહ ।

ઠસપ્પિણી અણંતા, પુગ્ગલપરિઅટ્ઠઓ મુણે
અવ્વો ।

તેણંતાતી અજ્ઞા, અણાગયજ્ઞા અણંતગુણા
॥ ૪૨ ॥

અનંતી ઊત્સર્પિણી તથા અનંતી અવસર્પિણી જાય તેટલો કાલ એક પુદ્ગલ પરાવર્તન જાણવો, તેવા અનંત ગુણા પુદ્ગલ પરાવર્તન અતીત કાલે ગયા અને અનંતગણા અનાગત (ભવિષ્ય) કાલે જશે. ૪૨.

(અવચૂરી નાસ્તિ.)

અથ સિક્ષનાં પંચદશ જ્ઞેદાન્ કથયતિ ।

હવે સિદ્ધ જીવોના પંદર જ્ઞેદ કહે છે.

જિણ અજિણ તિત્થ તિત્થા, ગિહિ અન્ન સ-
લિંગથી નર નપુંસા ।

પત્તેય સયંબુદ્ધા, બુદ્ધવોહિય સિદ્ધિણિક્કાય ॥૪૩॥

૧ તીર્થંકરસિદ્ધ, ૨ અતીર્થંકરસિદ્ધ, ૩ તીર્થસિદ્ધ, ૪ અતીર્થસિદ્ધ, ૫ શુદ્ધસ્થસિદ્ધ, ૬ અન્યલિંગસિદ્ધ, ૭ સ્વલિંગસિદ્ધ, ૮ સ્ત્રીસિદ્ધ, ૯ પ્રરૂપસિદ્ધ, ૧૦ નપુંસકસિદ્ધ, ૧૧ પ્રત્યેકપુદ્ગલસિદ્ધ, ૧૨ સ્વયંપુદ્ગલસિદ્ધ, ૧૩ પુદ્ગલોદ્ધતસિદ્ધ, ૧૪ એકસિદ્ધ અને ૧૫ અનેકસિદ્ધ,—એ સિદ્ધના ૫૬૨ ભેદ બાણવા. ૪૩

અવચૂરી.

જિણ—इति तीर्थंकराः संतो ये सिद्धाः ते तीर्थंकरसिद्धाः ।

તીર્થંકર થઈ જે સિદ્ધ થાય તે તીર્થંકર સિદ્ધ કહેવાય છે.

अतीर्थंकर सिद्धाः सामान्यकेवलिनः ।

જે સામાન્ય કેવલી તે અતીર્થંકર સિદ્ધ કહેવાય છે.

अतीर्थसिद्धाः जगवती मरुदेव्यादिवत् ।

જે તીર્થમાં સિદ્ધ ન થાય તે અતીર્થસિદ્ધ કહેવાય છે, જેવા કે ભગવતી મરૂદેવી વિગેરે.

स्वलिंगे रजोहरणादिरूपे व्यवस्थिताः संतो ये सिद्धा स्ते स्वलिंगसिद्धाः ।

રજોહરણ વિગેરે ચોતાના લિંગ (ચિન્હ) માં રહી જે સિદ્ધ થયેલા છે તે સ્વલિંગસિદ્ધ કહેવાય છે.

तदा अन्यलिंगे पारिव्राजकादिसंबंधिनि वल्क-
लचीर्यादिवत् स्व्यलिंगेसिद्धाः ते अन्यलिंगसिद्धाः ।

અન્ય—ખીજા પરિમાણક—સંન્યાસી વિગેરેના લિંગમાં એટલે વહકલચીરી વિગેરેની જેમ, દ્રવ્યલિંગે સિદ્ધ તે અન્યલિંગ સિદ્ધ કહેવાય છે.

યથા અન્યલિંગિનાં જ્ઞાવતઃ સમ્યક્ત્વાદિપ્રતિ-
પન્નાનાં કેવલજ્ઞાનં પ્રતિપદ્યંતે તદાન્યલિંગત્વંદૃષ્ટવ્યં
અન્યથા યદિ દીર્ઘમાયુષ્કમાત્મનઃ પદ્યંતિ જ્ઞાનેન
તતઃ સાધુલિંગમેવ પ્રતિપદ્યંતે ।

અપારે અન્યલિંગી ભાવથી સમ્યક્ત્વ વિગેરેને પ્રાપ્ત કરી
કેવલજ્ઞાનને પામે છે ત્યારે તેમનામાં અન્યલિંગપણું જાણવું; નહીં
તો જો તેઓ પાતાતું દીર્ઘ આયુષ્ય જ્ઞાનથી બુદ્ધે તો તે પછી
સાધુ લિંગતેજ પ્રાપ્ત કરે છે.

તથા સ્ત્રિયા લિંગં સ્ત્રીલિંગં વેદઃ શરીર નિવૃત્તિ
વેદે સતિ તિહાજ્ઞાવાત્ તસ્મિન્ સ્ત્રીલિંગે વર્તમાનાઃ
સંતો યે સિદ્ધાઃ પ્રત્યેકબુદ્ધર્જિતાઃ કેચિત્ સ્ત્રીલિંગ
સિદ્ધાઃ ।

સ્ત્રીલિંગ તે સ્ત્રીલિંગ અર્થાત્ સ્ત્રીવેદ; કારણ કે, શરીરનિ-
વૃત્તિ રૂપ વેદ વિદ્યમાન છતાં સિદ્ધ થઈ શકાતું નથી, તેવા સ્ત્રી
લિંગમાં વર્તતા જે સિદ્ધ થાય તે સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ કહેવાય છે.
પ્રત્યેક બુદ્ધ શિષ્યાયના કેટલાકએક સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ થયેલા છે.

તથા પુરુષલિંગે શરીરનિવૃત્તિરુપે વ્યવસ્થિતાઃ
સંતો યે સિદ્ધાઃ તે પુરુષલિંગસિદ્ધાઃ ।

શરીર નિવૃત્તિ રૂપ પુરુષલિંગ (વેદ) માં રહેતાં જે સિદ્ધ
થયા તે પુરુષલિંગ સિદ્ધ કહેવાય છે.

(૧૧૦)

નવતત્ત્વવોધઃ

તથા નપુંસકલિંગે વર્તમાનાઃ સંતો યે સિદ્ધાસ્તે નપું-
સક લિંગસિદ્ધાઃ ।

નપુંસક લિંગમાં રહેતાં જે સિદ્ધ થયા તે નપુંસક લિંગ
સિદ્ધ કહેવાય છે.

ગૃહસ્થાઃ સંતો યે સિદ્ધાસ્તે ગૃહસ્થસિદ્ધાઃ જ્ઞરતાદયઃ ।

ગૃહસ્થ થઈ જે સિદ્ધ થયેલા તે ગૃહસ્થસિદ્ધ કહેવાય છે,
જેવા કે ભરત વિગેરે.

પ્રત્યેકં કિંચિદ્ વૃષ્ણાદિકં અનિત્યતાદિ જ્ઞાવના
કારણં વસ્તુ બુદ્ધા બુદ્ધવંતઃ પરમાર્થમિતિ પ્રત્યેકબુદ્ધાઃ
સંતો યે સિદ્ધાઃ તે પ્રત્યેકબુદ્ધાઃ ।

પ્રત્યેક એટલે કાંઈક ધર્મ પ્રમુખ કે જે અનિત્ય વિગેરે
જ્ઞાવનાનું કારણ રૂપ વસ્તુ બાણી પરમાર્થ બાણનારા તે પ્રત્યેક
બુદ્ધ; તેવા પ્રત્યેક બુદ્ધ થઈ જે સિદ્ધ થયેલા તે પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ
કહેવાય છે.

તથા એકૈકસમયે એકૈકા વસંતો યે સિદ્ધાસ્તે
એકાસિદ્ધાઃ ।

એક એક સમયે એક એક રહેતા જે સિદ્ધ થયેલા તે એક-
સિદ્ધ કહેવાય છે.

એકસમયેઋષ્યજ્ઞાદિ અષ્ટાતોત્તરાઃ સેધનાદનેકસિદ્ધાઃ ।

એક સમયે રૂપભેદે પ્રમુખ એકસો ને આઠ સિદ્ધ થયેલા
તે અનેક સિદ્ધ કહેવાય છે.

બુદ્ધ આચાર્યા: તૈર્વોધિતા યે સિદ્ધા: તે બુદ્ધ-
વોધિત સિદ્ધા: ।

બુદ્ધ એટલે આચાર્ય તેમણે બોધ પમાડતાં જે સિદ્ધ થયેલા
તે બુદ્ધ બોધિતસિદ્ધ કહેવાય છે.

इति पंचदशज्जेदा:

એવી રીતે સિદ્ધનાં ૫૬૨ જોડ છે.

इति नवतत्त्वाचूरी समाप्ता ।

એવી રીતે નવતત્ત્વ બોધની અવચૂરી સમાપ્ત થઈ.

❧—❧—❧

श्री नवतत्त्ववोधः अवचूरी सद्वितः

* ૨૧૫ બુદ્ધ સિદ્ધતે કપિલાદિ પ્રમુખ જાણુવા.

